

LUND UNIVERSITY

Författaren Axel Wallengren

Bjerstedt, Sven

1979

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bjerstedt, S. (1979). Författaren Axel Wallengren. Malmö: Sven Bjerstedt.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

FÖRFATTAREN

AXEL WALLENGREN

Sven Bjerstedt

December 1979

Inledning

"Falstaff, fakir" hade varit ett mera anslående namn på denna uppsats än "Författaren Axel Wallengren", eftersom denne 1800-talsskribent nu nästan bara är känd för sina humoristiska skrifter under pseudonymen "F., f."

Men det hade inte varit heltäckande. Wallengren (1865-96) skrev en hel del seriösa verk också, mycket poesi och även en del prosa, och allt detta skall behandlas i ungefärlig proportion till omfånget, inte till den sentida berömmelsen.

Axel Wallengrens skrifter har givits ut i flera olika urvalsupplagor, av vilka en del av de mest fullständiga anges i samband med litteraturförteckningen.

Med anledning av verkens relativa okändhet skall jag här kort sammanfatta diktargärningen. Som Axel Wallengren dog redan 31 år gammal, var hans produktion inte särskilt stor. Hans debut i bokform skedde 1892 med diktsamlingen "Bohème och idyll", som har kallats dekadenterotisk och sentimental. Hans seriösa prosa återfinns i kortromanen "En ensam" (1893) och i novellsamlingen "Mannen med två huvuden" (1895), som var "av skiftande kvalitet". Detta är i stort sett - några tidskriftsessayer m. m. tillkommer - hela hans allvarliga produktion, och den del han själv satte högst.

Den återstående delen, den humoristiska, som gjort honom till en av de mest citerade svenska författarna genom tiderna och även givit honom namn som den sjuka humorns fader, består av tre volymer: "Envar sin egen professor" (1894), "Envar sin egen gentleman" (1894) och "Lyckans lexikon" (1896). Dessutom har man i hans kvarlåtenskap hittat en ofullbordad fjärde "Falstaff, fakir"-bok.

Axel Wallengren var av födsel lundabo. Han studerade juridik vid Lunds universitet, men mera än studierna sysselsatte honom karnevals- och föreningsverksamheten. Efter succén med de båda första fakir-böckerna (alla hans allvarliga böcker mottogs mera avmätt) flyttade han till Stockholm och livnärde sig som frilansjournalist, tills han 1895 anställdes som Aftonbladets Berlinkorrespondent.

Detta är i korthet vad som en smula mera utförligt skall behandlas i fortsättningen.

Malmö, december 1979.

S. B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Litteraturförteckning	4
AXEL WALLENGRENS LEVNAD	6
1 Familj och släkt	6
2 Fädernehemmet	6
3 Skolgång	7
4 Litterär gymnasist	7
5 Universitetsstudierna	7
6 Den första utrikesresan	8
7 Litterära försök, student- och föreningsverksamhet	8
8 Tua-kretsen	9
9 Fortsatt litterär verksamhet	9
10 Berlin	10
AXEL WALLENGRENS PRODUKTION: INLEDANDE ÖVERSIKT	11
1 Poesi	11
2 Allvarlig prosa	14
3 Humoristiska skrifter	15
POESI	16
1 Tidiga fristående dikter	16
2 Bohème och idyll	19
3 Senare lyrik	25
4 Sammanfattande omdöme	28
ALLVARLIG PROSA	30
1 Tidiga verk	30
2 En ensam	30
3 Mannen med två huvuden	32
4 Essäer	35
5 Övrigt	36

HUMORISTISKA SKRIFTER	37
1 Tidiga verk	37
2 Envar sin egen professor	38
3 Envar sin egen gentleman	47
4 Sättet att sluta romaner m. fl. artiklar	51
5 Lyckans lexikon	55
6 Tripp till världens ända	57
7 Fakiren och hans skämt	60
8 Ett svårskött pastorat	63
9 Sagor	64
AXEL WALLENGRENS PERSONLIGHET M. M.	65
1 Barndom, familjeförhållanden m. m.	65
2 Utseende m. m.	
3 Boksamlande	67
4 Vänner och bekanta	67
5 Kusinen Waldemar Bülow	68
6 Rosa Jonas	69
7 Historier från studentlivet	70
8 Axel Wallengrens psykologi	71
9 Slutord	76

Använda förkortningar:

DN Dagens Nyheter

SDS Sydsvenska Dagbladet Snällposten

SLT Svensk Litteraturtidskrift

Litteraturförteckning

Följande källor har använts:

- Hans Alfredson 1965: "Falstaff, fakir", KvP 31/1
- Gerhard Bendz 1965: "Fakiren 100 år", SvD 28/1
- Simon Bengtsson 1943: "Axel Wallengren redivivus?", SLT tilläggshäfte, ss 3-18
- 1945: förord till "Falstaff fakirs bästa"
- Nils Beyer 1968: "Dengt Liöforss. En levnadsteckning"
- Göran Bohman 1973: "Han var Falstaff, fakir - Den sjuka humorns mästare", NSk 7/7
- Sture Bolin 1960: "En skånsk prästson i Amerika"
- Tore Borglund 1971: "De gamla glada", KvP 21/2
- Cj 1965: "Hågkomster om Falstaff, fakir från ungdomsåren i 'Tomegap'", SDS 25/1
- Carl Fehrman 1957: "Poesi och parodi", ss 99-113 ("Mark Twain och Falstaff Fakir som parodiker")
- Bror Gadelius 1921-24: "Det mänskliga själslivet"
- Olle Holmberg 1939: "Gud som haver", ss 199-229 ("Fakiren och fakirskolan"; omtryckt under rubriken "Falstaff fakir och mahatmans monokel" i "Skratt och allvar i svensk litteratur", ss 105-118)
- Olof Kinberg 1943: "Axel Wallengren, Några erinringar och reflexioner", SLT/2, ss 49-56
- Hans Küntzel 1923: "Axel Wallengren, En studie" (i Wallengrens "Samlade skrifter", I, ss 3-68. Küntzel blev 1921 fil. lic. på en Wallengren-avhandling, vars innehåll enl förf:s egen uppgift motsvaras av studiens 1923)
- Helmer Lång 1965: "Axel Wallengrens poesidebuter", SLT, ss 130-132, 174-175
- Björn Nihlén 1965: "Det har gått 100 år sedan Falstaff, fakir föddes", KrBl 23/8
- 1971: minnesartikel, KrBl 10/11
- Tage Nilsson 1979: förord till volymen "Falstaff, fakir" i Svalans svenska klassiker-serie, ss 5-9
- Åke Ohlmarks 1970: "Drömfabriken"
- Nils Ludvig Olsson 1938: "Axel Wallengren och Emil Kléon", SLT ss 78-86
- Sölve Ossiamilsson 1944: "Affärer med en kusin", SLT, ss 163-173
- 1948: "Hur tillkom 'Enhvar sin egen professor'?", SLT, ss 30-43
- 1950a: "Axel Wallengren-fyndet", Samlaren
- 1950b: "Falstaff, fakir", Jultrevnad, ss 27-32
- 1952a: "Fakiren och böckerna", Bokvännen, ss 113-116
- 1952b: "Träskogalopp. Pekoral och parodier"
- 1952c: "Zebran är ett randigt djur", SLT, ss 135-150
- 1953: "Ett sätt att sluta romaner", Bokvännen 1953, ss 139-140
- 1955: "Ur Axel Wallengrens intima brevväxling", SLT, ss 176-191
- 1956a: "Falstaff, fakir, som människa", SLT, ss 10-48

- Sölve Ossiannilsson 1956b: "Fakirens bortgång - ett sextioårsminne", SDS 4/12
- 1959: "Fakiren och folkbildningen", Bokvännen, ss 70-72
- 1965a: "Fakiren och hans värld", Lundagård/3, ss 6-7
- 1965b: "Axel Wallengrens poesidebuter än en gång", SLT, ss 167-172
- 1966: "Rydberg och Wallengren m. m.", SLT, ss 47-48
-pt- (H. E. Larsson) 1892: recension av "Bohème och idyll", SDS 21/12
Paul Rosenius 1893: recension av "Bohème och idyll", Arbetet 7/1
- 1909: "De unge gubbarne"
- 1952: "Mitt gamla Lund"
Staffan Rosén 1965: "Fakirens diktardebut gjordes i 'De 19 odödliges akademi'",
Södermanlands Nyheter, 25/1
Sven Christer Swahn 1972: "Piraten"
Svensk Uppslagsbok
Fredrik Vetterlund 1901: "Axel Wallengren, Ett litterärt porträtt", Vintergatan,
ss 310-344
Bengt Johan Wikholm 1972: "Falstaff, fakir" (i Svenska radiopjäser 1972, ss 163-176)

Förutom originalutgåvorna, som numera är svåråtkomliga, finns bl.a. följande utgåvor av Axel Wallengrens skrifter:

- "Ur Axel Wallengrens skrifter", 1901 (med företal av August Strindberg);
"Falstaff Fakir i folkupplaga. Axel Wallengrens samlade skrifter", 1923-24 (5 band, utgivna och med en biografi av Hans Küntzel);
"Falstaff Fakirs bästa", 1940, utökad upplaga i 2 band med förord av Simon Bengtsson 1945;
"Falstaff Fakirs vitterlek", 1962, urval av Hans Küntzel (enbart humoristiska verk);
"Falstaff Fakir", 1979 (Svalans svenska klassiker, förord av Tage Nilsson; enbart humoristiska verk).

Dessutom föreligger en mängd mycket ofullständigare utgåvor, som främst är urval ur "Falstaff, fakir"-skrifterna. Vid citat i detta arbete har genomgående Küntzels och Bengtssons utgåvor anlitats.

AXEL WALLENGRENS LEVNAD

Fakta i detta avsnitt har närmast hämtats ur Küntzel (1923) och Rosenius (1952).

1 Familj och släkt

Fadern var tullkammarrföreståndaren, stadsbokhållaren, exekutionsföreståndaren och slutligen kronouppbörds-kassören Mårten Svensson i Lund, och modern Olavia (Oliva) Petronella Maria Wallengren. Axel och hans syskon tog moderns efternamn (sommaaren 1882). Detta var efter att modern avlidit och fadern gift om sig med Ida Amalia Löwegren; även barnen i det andra giftet tog för övrigt sin moders namn.

Sven Axel Olaus var född i Lund 26/1 1865 och äldst av nio syskon. Av de yngre blev Nathalia (f. 1871) lärarinna i Landskrona, Martina (f. 1874) gift med lektor Fredrik Ingvarson, Halmstad, Sigfrid (f. 1876) professor vid Lunds universitet och Herman (f. 1879) läkare i Landskrona. Tre av syskonen dog späda och en syster 16 år gammal.

Fadern (1831-98) härstammade från en åbosläkt i Östra Tommarp på Österlen, medan modern (1842-79) var dotter till kyrkoherden i Västra Ljungby, Olof Wallengren, vars fader varit borgare i Lund och förmodligen tagit namnet efter Lunds stadsvall, till vilken hans tomtägor gränsade. Släkten har i stort varit Lund trogen; två av Olof Wallengrens barnbarn och två barnbarnsbarn blev professorer vid universitetet, och såväl Axel som hans kusin Waldemar Bülow hörde till de främsta representanterna för studentlivet och lundehumorn. (Fakta här hämtade från Bolin, 1960, ss 14-15).

Av moderns syskon kan nämnas de båda äldsta bröderna, Janne och Wilhelm, kyrkoherdar i Farhult respektive Östra Vemmerlöv; den förre var en internationellt erkänd entomolog.

2 Fädernehemmet

Vid tiden för Axels födelse och fram till 1867 bebodde familjen Svensson-Wallengren en tomt vid Klostergatan 14-16; åren 1867-70 var adressen Skomakaregatan 11, de följande fem åren Svanegatan 24, sedan ett år Klostergatan 2 och från 1876 Tomegaps-gatan 22 (det hus, där Strindberg senare bodde under sin tid i Lund).

Till huset på Tomegaps-gatan hörde en idyllisk trädgård med en paviljong, som ännu finns bevarad. En studiekamrat, den jämnåriga Paul Rosenius (sedermera läkare) har i romanen "De unge gubbarne" (1909) beskrivit Axels vindsrum:

"Wallengrens rum bildade en oregelbunden månghörning med brutna väggar och en liten afsnörd fönsteralkov. Där fanns alltid partier af detta rum som lågo i dunkel, och där låg en egendomlig stämning därinne som af en fristad för förstulna ungdomstankar. På ena väggen hängde ett gammalt oljetryck i bleknande Rembrandtfärger. Det föreställde Ziskas sammansvärjning, men Axel hade sedan gammalt kallat det Riddarna af Runda bordet. Genom glasrutorna till ett litet bokskåp där bredvid kunde man läsa titlarna på en hel del skaldeverk och romaner på in- och utländskt tungomål. Där funnos också böckerna från skolåren, där fanns Rulaman - den germaniske ynglingen, som släckte sin törst i den fällda tjädertuppens blod; där fanns Satanstoe, af J. F. Cooper, en liten bok i svart band och sliten guldskrift på ryggen och en förskräckligt liten stil på dåligt papper. Där fanns också böcker om galanta äfventyr, en gång gömda bakom bok-

raderna och i trånsjuka timmar dragna fram i smyg, nu ställda fram som ofarliga kuri-osa från slyngelåren.

Under en grupp fotografi af Axels kamrater i "mogenhetsexamen" - skägglösa, i allmänhet något magra ansikten, på vilka de sista skolårens pröfningar satt en prägel af bekymradt allvar - voro instuckna i tapeten några kottiljongsdekorationer. Här och där på väggarna satt ett färgtryck, föreställande parisiskor. På det lilla skrifbordet framme vid fönstret låg en massa papper, somliga med långa poem, nedskrifna med en stil som tycktes hafva ilat ikapp med en otyglad inspiration. Och genom fönstret såg man en sidolängas tegeltak med dufvor och skorstenar, med starhållkar där ungarna skreko. Nedanför såg man ett smalt stycke af en illa stensatt gård, en pump, ett staket, och trädgården med sina buskager och blomsterland, och bortom den grannarnas örtagårdar, bäddade in mellan längorna.

På bordet framför soffan låg en stor bok uppslagen."

3 Skolgång

Axel gick fyra år i Privata Elementarskolan i Lund och lika många i Katedralskolan, där han blev student 9/6 1883. Därefter inskrevs han omedelbart vid Lunds universitet i den avdelning av Skånska nationen vilken nu heter Lunds nation.

Under skoltiden var hans huvudintressen språk och historia, medan matematiken sågs ha varit honom obegriplig (se s 73).

4 Litterär gymnasist

Under gymnasietiden bildade han med några likasinnade - bl. a. Rosenius, Johannes Olsson (Bure) och Evald Ljunggren - den litterära föreningen "Vala-förbundet", som utgav en hektografduplicerad tidning, "Vala", med litterära bidrag i den vanliga gymnasistgenren (se ss 16 och 37). Axel Wallengren skrev där på både prosa och vers. Han skrev om Tegnér:

"Kan man njuta av svenska språkets välklang, kan man verkligen läsa Tegnér med stort nöje. Vill man återigen avnjuta en stämningsfull dikt, och är man mätt på utslitna fraser, kan man ej läsa Tegnér. Några dikter likväl undantagna, t. ex. 'Den enda', som verkligen är 'den enda' som har någon verklig stämning."

Han satte bara Rydberg före Tegnér som prosaförfattare på svenska. (Rosenius, 1952, s 57)

5 Universitetsstudierna

På sin fars inrådan började Axel läsa juridik, avlade en första exam^{en} "stili latini pro gradu philosophico" och skötte studierna på normalt sätt under de första läsåren, 1883-84 och 1885-86. Året emellan tillbringar han som informator hos en ryttmästare Sylvan på godset Näs nära Växjö, en plats som han övertog efter Rosenius och som han att döma av brev (till kusinen Bülow och till Rosenius) efter hand vantrivdes med. Redan 1886 kunde han avlägga filosofie kandidatexamen. Därefter företog han en knappt årslång utrikesresa, som skall närmare behandlas senare. Efter en tre veckor lång värnplikts-tjänstgöring, förlagd till Tvedörra öster om Lund sommaren 1887¹, kunde juridikstudier återupptas, och han inriktade sig med faderns gillande på att först ta hovrättsexamen

1) Angående Wallengrens syn på värnplikten, jfr det korta stycket "När vi skola exorsera beväring" ur "Envar sin egen gentleman" (s 40).

och först därefter läsa licentiatkursen. Studierna hämmades nu mera än tidigare av hans flitiga föreningsverksamhet. Till en början var det hans avsikt att avlägga hovrättsexamen redan 1889, men läsningen sköttes efter hand bara ryckvis med en och annan tentamen. Dock övergav han inte tanken på examen förrän 1894, fastän han långt innan dess insett, att den juridiska banan inte alls passade honom.

6 Den första utrikesresan

Axel Wallengrens far önskade, att han skulle förkovra sig i språk, och i oktober 1886 påbörjade han en resa, som varade till sommaren följande år, då hans allmänbildning ansågs ~~ha~~ kostat tillräckligt, och då värnpliktsinställelsen väntade.

Han stannade först ett par månader i Berlin, kom på nyåret 1887 till Dresden och fortsatte därifrån till Nürnberg. Sedan vistades han kort i Genève, innan han i februari fortsatte till Paris, där han tillbringade återstoden av tiden.

Under resan förde Axel en dagbok, ur vilken han publicerade några anteckningar kallade "Nürnbergerskuggor" i sin första bok, "Bohème och idyll". Under hela resan arbetade han på dikter till denna samling; "Magdalenor" skildrade han utifrån sina Parisupplevelser. Han hade trivts väl i Berlin och ännu bättre i Paris, där han enligt egen utsago kände sig mest hemma på jorden, fastän hans ekonomiska sinne var svagt och de månatliga penningförsändelserna hemifrån oftast bara räckte till att täcka föregående månads skulder.

Parisvistelsen har också satt spår i hans poetiska produktion, både vad gäller motivval och delvis behandling. Han läste flitigt fransk litteratur (främst de s. k. dekadenterna och den realistiska skolan) och umgicks med franska målare.

Väl åter i Lund tycks han ofta ha gripits av längtan tillbaka ut. Sommaren 1888 företog han en nöjesresa till Lysekil, där han bodde på pensionat en månad.

7 Litterära försök, student- och föreningsverksamhet

Redan under sitt första universitetsår deltog Axel i ett slags (litterär) skämtorden, "Kpt" ("Kosmopolit"), men utträdde 1884. Samtidigt publicerades hans första poetiska försök, som skall behandlas närmare längre fram.

Vid 80-talets mitt bildades Lilla diskussionsföreningen D.U.G., en slags fortsättning av "Vala-förbundet". D.U.G. uttyddes De unge gubbarne och var från början en benämning på Lunds studenter som hade givits av signaturen Orvar Odd (O. P. Sturzen-Becker) i Aftonbladet 1865, då dessa vägrade att fira representationsreformens genomförande. Uttrycket upptogs som titel på en studenttidning, och därefter som namn på denna förening, som sammanträdde två gånger i månaden i ett rum på Akademiska Föreningen.

Publikationer utgavs årligen 1885-87, och i dessa debuterade Axel Wallengren i den humoristiska genren. Hösten 1887 blev han Akademiska Föreningens vice sekreterare. Han refererade i april 1888 ämnet "Republik och monarki" i D.U.G. De "mer eller mindre radikala" ungdomarna (Rosenius, 1952, s 25) började uppträda vid den större Akademiska Diskussionsföreningens möten, och Axel inledde där ämnet "Religionsundervisningen i

skolorna". Hans synpunkter var rätt opolitiska och mera kulturellt moderna. En viss radikalism tillskriver levnadstecknaren Hans Küntzel (1923, s 11) dels kamratpåverkan, dels utlandsvistelsen, dels säger han att "en viss oppositionslusta är väl också parodikern egen".

Vid Nordisk Fest i februari 1888 höll Axel det obligatoriska "Talet till kvinnan" på vers. Han publicerade en del poem och bearbetade sitt material från resan. År 1891 vid diskussionen om socialismen satt han i Stora diskussionsföreningens styrelse.

Vid karnevalerna 1888, 1890 och 1892 var han en av huvudförfattarna till alla tryck med studentskämt och vers, och utan tvivel väckte detta hans fakiranlag. Dessutom författade han ett av de första lundsiska studentspexen, "Guvernörens staty" (1892).

8 Tua-kretsen

Några ur D.U.G. deltog även i sankväm på kaféet Tua, ett par rum på Akademiska Föreningens bottenvåning (mot Sankt Annegatan), som upkallats efter den i mitten på 80-talet i Lund konserterande, mycket populära italienska "violinälvan" Teresina Tua. Wallengren var ofta gäst på Tua-kaféet, trots att han under hösten 1889 lämnat arbetet i D.U.G. - vilket närmast skedde p. g. a. ovänskap med en av de tongivande i kretsen, den radikale och ganska aggressive Bengt Lidforss (1868-1913, botanist och socialdemokratisk kulturkritiker, som senare f. ö. fördömde Axels skildring av Tua-livet i novellen "Mannen med två huvuden").

9 Fortsatt litterär verksamhet

I Tua-kretsen växte 1891 tanken på en litterär kalender fram, och för Axel var detta ett gynnsamt tillfälle att få debutera. Han var med i redaktionen, som i maj 1892 gav ut den första årgången av "Från Lundagård och Helgonabacken". Detta år är han också verkligt tongivande vid majkarnevalen. Under sommaren arbetar han på diktsamlingen "Bohème och idyll", som utges till hösten.

Han har tidigare under vissa perioder besökt sin morbror, kyrkoherden i Farhult, för att studera och flyttar nu en tid till vännen Bure (från Vala-förbundet) i Landskrona för att läsa på nästa juridiska tentamen. På nyåret 1893 återvänder hon utan att ha fullbordat avsikterna, men med många litterära planer; han tänker börja skriva på allvar i tidningar och går också in för arbetet med årets litterära kalender. Han lämnar under våren en del bidrag till Folkets Tidning, några skönlitterära, men även recensioner av Strindberg och Ola Hansson. Han skriver också till Verner von Heidenstam om sina och dennes respektive planer på en historisk roman från Karl XII:s tid, men tycks själv lägga ner saken efter att ha fått svarsbrev, där Heidenstam berättade, att han hade en sådan roman under arbete, även om den inte bleve färdig samma år. Han har bidrag publicerade i flera Skånetidningar och i den nya "Jätten Finn" Lunds stifts skämttidning.

Till novellen "En ensam", som stått i årets kalender, skrev han under sommaren och hösten en fortsättning, men arbetet kunde - p. g. a. hans bohemiska liv - bara skötas

vissa perioder. Han sammanställde också (tillsammans med John Wigforss?) ett slags romanparodi, "Dockhuvudet", som gavs ut i 60-70 exemplar. Han företog små resor till landet, bl. a. Hoby och Broby. På nyåret sysslade han för sista gången med juridiska studier i Lund - han besökte ett civilrättskollegium - men under våren och sommaren 1894 koncentrerades krafterna på kalendern och den första fakirboken. Han bodde från början av juni till sent på hösten i Kristianstad, där han tillsammans med vännen Emil Kléen medarbetade i Kristianstadsbladet.

Han hade under en tid haft planer på att försöka få kontakt med tidskrifter och tidningar i Stockholm, och i november reiste han dit. Han blev som Falstaff, fakir, en flitig medarbetare i skämttidningen Söndags-Nisse och skrev dikter och kritiska artiklar m. m. i Nordisk Revy, Stockholms-Tidningen och Dagens Nyheter. Han tycks dock inte ha trivts riktigt, kanske mest till följd av avsaknad av vänner. I nyckelromanen "Staden" (1902) av Anna Branting tecknas Kléen ("skalden Mårdberg") mycket sympatiskt, medan Wallengren (kallad Grawe) framställs som en högst banal kvinno-tjusare. Att han så ogillats i huvudstaden hänför Hans Küntzel (1923, s 21) till hans "något lösa studentmoral, hans lundensiska lynne och hans ekonomiska slarv".

10 Berlin

Efter ett år i huvudstaden engagerades han hösten 1895 av redaktör Harald Sohlman som Aftonbladets Berlinkorrespondent. Detta var en välkommen möjlighet till utrikesresa, och i Berlin trivdes Axel Wallengren i stort sett bra. Han kom med i arbetar-, student- och författarkretsar och var bl. a. sysselsatt med ett större dramatiskt arbete (som aldrig fullbordades).

I slutet av november 1896 insjuknade han emellertid, fördes till Elizabeth Krankenhaus och avled - i miliartuberkulos - på morgonen fredagen den 4 december. Han begravdes på Neuer Schönberger Friedhof; närvarande var kusinen Bülow, några svenska och tyska vänner, svensk-norske ministern samt Axels sista kärlek, en ung polska, Rosa Jonas.

Ett trettiotal år senare ombesörjde Bülow att Wallengrens kvarlevor brändes och att askan återfördes till Lund, där en grav nu är rest på Norra kyrkogården.

AXEL WALLENGRENS PRODUKTION: INLEDANDE ÖVERSIKT

Axel Wallengrens liv blev inte långt, och hans produktion inte särskilt omfattande; han publicerade sex böcker, av vilka ingen är över tvåhundra sidor i omfång, samt en del dikter och tidningsartiklar. Därtill kommer en del opublicerat material.

I den systematiska genomgång av hans verk, som följer översikten, har jag valt att anlita litteraturhistoriker för eventuella kommentarer och analyser och endast i undantagsfall gjort mina egna synpunkter gällande.

Trots att listan är kronologiskt uppställd, har jag funnit anledning skilja de "seriösa" och de "humoristiska" alstren åt. Det finns en markant gräns mellan dessa, och min åtgärd kan förhoppningsvis gynna uppsatsens klarhet.

Vad beträffar de "seriösa" verken har jag även gjort åtskillnad mellan prosa och poesi.

Följande listor över Axel Wallengrens produktion syftar till att vara kompletta, förutom vad gäller hans tidningsbidrag i olika former. Fakta är närmast hämtade ur "Falstaff Fakir i folkupplaga. Axel Wallengren, Samlade skrifter" (5 band), utg. av Hans Kuntzel 1923-24, samt ur senare (utökade) utgåvor av Wallengrens skrifter.

1. Poesi

Anm. Dikterna har i detta arbete genomgående återgivits med modern stavning.

Oro (tryckt i Vala nr 8, 1/4 1882)

Lundainteriörer: 1. Å nattlig gata, 2. Njutnidsk (sign. X+Y, Skånska Aftonbladet 21/2 1882)

SommARBILD (1883; har ej kunnat återfinnas)

På nya plankor (1883, tryckt i Ny Illustrerad Tidning 22/3 1884)

Skymningsstämning (Ny Illustrerad Tidning 29/12 1883)

Epilog (Hemvännen oktober 1884)

I julen (Tid 20/12 1884)

Gravblommor (DN 12/9 1885)

Livsglädje (Nerikes Allehanda 1/12 1886)

Stilla liv (G.H.T. 4/12 1886)

Ett frö (Svenska Familje-Journalen 1886)

Före våren (skriven i Paris 15/3 1887, tryckt postumt)

I väntan (Paris 15/3 1887, tryckt postumt)

Morgonsång (Paris 15/3 1887, tryckt postumt)

Stjärnor (Paris 3/4 1887, tryckt postumt)

På nya plankor 2 (Paris 14-15/4 1887, tryckt postumt)

Skeptikern - sjukbädden (Ängelholms Hamn 20/7 1887, tryckt postumt)

År 1002 p. Chr. n. (Lysekil 28-29/7 1888, tryckt postumt)

Karneval (tryckt i Angeldorffs "Typer från karnevalen i Lund", 1888)

För kvinnan (tal hållet vid Nordisk Fest 1888)

Epikur 1889 (Farhult 1/5 1889, tryckt postunt)

Positiv (1889, tryckt postunt 1901)

Vår (tryckt i tidningen Lund 2/4 1890)

Kyrkspindeln (tryckt i Ur dagens krönika 1891)

"Livet begynner bliva -" (31/6 1891, tryckt postunt)

Kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken" (årg. I, 1892)

Vita blommor

Förvår

Vårens första doft

Den unga

Mot kväll

Månsken (Paris 4/4 1887)

Sommarnatt

Vita blommor (II)

Diktsamlingen "Bohème och idyll" (1892)

Vårvision

"Stilla! o, stilla! I dag är det söndag"

Camilla

"Allt vad Paris äger copurchic"

Vårlängtan

"Där är ett sorl och vimmel"

I spårvagnen

"Som en lyra har ditt väsen"

Spirande blad

"I de kvinnors ögon"

Interiör

Blomsterliv

Salve

Blomsterspråk

Sånger i arbetsrummet

Kaprifolium

Segan

Vit tulpan

Sommarskymning

Jasminen

Månballad

Hyacinten

Solvarmt och stilla

Liljekonvaljen

Nocturne

Den gula rosen

Vågsvall

Calla

September

Bisarreri

Camilla

Dafne

Fallande blad

Den fula

Epilog

Fru Gerda

Efter år och dag

1. "Hennes man är nog god"

Magdalenor

2. "Dina röda läppar"

"Denna blonda Magdalena"

3. "Nu varar det ej länge"

"Din hy är för vit, dina läppar för röda"

4. "Hon halvlåg i soffan"

"Du är som en ros som vid vägen står"

5. "I huset sovo alla"

"Med ögon svarta och guldbrun hy"

6. "Nu stå rosorna och glöda"

"Den gamla sorgen sjunger sin sång"

7. "Hon är så blygsamt vacker"

8. "En badhytt vid stranden"
9. "Solen brännande strålar"
10. "Då hennes lille gosse"
11. "Väl hundra gånger jag ser uppå"
12. "Säg måste man då älska, måste man?"
13. "'Jag älskar dig, fastän du icke vill"
14. "Hon säger att hon älskar"
15. "Det är omöjligt att av min tanke"

Bohème

- "Den unga kärleken är rik som våren"
1. "Dagningen kommer, tyst och grå"
 2. "Jag diktar och sjunger"
 3. "Mot morgonrodnadens röda timma"
 4. "Är det då tvunget, att vi skola älska?"

Allena

5. "I kvava julinatten"
 6. "När jag vilar natt i en annan kvinnas famn"
 7. "Viska mig namn på en ny njutning"
- Invocatio
8. "Kom, du som tvekar att öppna ditt sinne!"
 9. "Sol över bruna hedar"
 10. "Det finns en tavla av Robaudi"
 11. "Då med hennes jungfrusinne"
 12. September
 13. Feberkväll
 14. "Vinternatten är ljus av snö"
 15. Ledsnad
 16. Den första snön
 17. "När dunklet börjar falla på mitt rum"
 18. På sjukbädden
 19. Två slott (Lund 21/4 1891)
 20. "Jag vrider mig i hänfullt bittra drömmar"
 21. "På sommarnattshimmeln, den ljusa höga"
 22. "I den stora staden"
 23. Helgsmål
 24. Furor och björkar

Legend

I Välskland

- "Genom slottets målade fönster"
1. "Mätt av burgunderfuktat mål"
 2. "Pagen är ej page mer"
 3. "Den spåde prinsen skall kristnas idag"

4. "Högt ropas namnet"
5. "Allan sed skall fuller fyllas"

Anna

1. "Orkestern rossligt skräller"
2. (Tankar vid nattsigarren)
3. "Fem trappor upp"
4. "Och där, där har en afton"
5. "Och ord av ånger"
6. "Och dagar gå och veckor"

Utan namn

- Vårbräckning
- Juninatt
- Ensan går min tanke -
- Varsel

Idyll

1. "I en salong"
2. "Vad jag hos dig beundrar"
3. "Vacker var augustidagen"
4. "Ord, som förklingat"
5. "Jag har köpt Nürnbergskt"
6. "Dina ögon uti kyrkan"
7. "Om hon rodnar"
8. "Det är söndag och vår"
9. "Öppna alla, alla fönstren"
10. "Som en stor och stilla glädje"
11. "När vi nu satt oss i soffan"
12. "Du älskade, du kära"
13. "Gränen grönskar alltid"

Pingst (tryckt i Folkets Tidning 19/5 1893 och i Svea 1894)
Kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken" (årg. II, 1893)

Långfredagsnatt

Syrener och svart

Chanson triste

I middagssolen

Simon Petrowitsch

Allas Fadervår (Lund 16/7 1892, tryckt postumt)

"Som när i en källa - " (16/9 1892, tryckt postumt)

Dissonanser (Hoby 20/8 1893, tryckt postumt)

Cynisk självbekännelse (1893 -?- tryckt postumt)

Kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken" (årg. III, 1894)

Blommorna

Det mörka skeppet

Novemberdag

Lilla Nana

Nanas bukett

Pietà (översättning)

Skånsk vår

Jag och rosen vänta (översättning)

Natt i maj (Folkets Tidning 25/5 1894)

Herr Hoderiks giljarefärd (Nordisk revy 1894/95)

Hymn till mars (Nordisk revy 1894/95)

De dödas stad (1894, tryckt postumt 1901)

"Liksom en öde skog är mönkskolivet" (Kristianstad 12/10 1894, tryckt postumt)

Sång an Aegir (kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken", årg. IV, 1895)

Sub rosa (Studentbladet, Köpenhamn, 15/8 1895)

Vårsång vid insjön (Berlin 5/1 1896, tryckt postumt)

Utan svar (24/1 1896, tryckt postumt 1901)

Passionsdikter (tryckt postumt)

Den stora resan (tryckt postumt)

Ur f. d. teol. stud. X:s vilo- och vandringsvisor (juli-aug. 1896, tryckt postumt 1901)

September (tryckt postumt i Majgreven, Lund 1907)

2 Allvarlig prosa

En saga (Näs 13/11 1884, tryckt postumt)

Sagan om snöbollen. En nutidsmyt (DN 14/11 1884)

En promenad (DN 3/1 1886)

Min Hamlet? (Lund 26/7 1886, tryckt postumt)

Guds död (Geneve 18/2 1887, tryckt postumt)

Stämningar (Vårlängtan, Jairi dotter, De mortuis, I storna) (GHT 13/6 1888)

Nürnbergerskuggor (Ur dagboken) (prosaavsnitt i "Bohème och idyll" 1892)
En ensam (som novell i "Från Lundagård och Helgonabacken", årg. I, 1893, utvidgad
till romanformat och utgiven separat dec. 1893)
Mannen med två huvuden med flera noveller (1895)
Barn (essä i Idun 1895)
En studentkarneval (essä i kalendern Nornan 1896)
Tyska studentdueller (Ord och bild 1896)
Intryck från Menzelutställningen i Berlin (Ord och bild 1896)
Symbolismens Messias i Sverige (Nordisk revy 1894/95)

3 Humoristiska skrifter

Fantasi (dikt, daterad Paris 8/3 1887, tryckt postumt)
Guvernörens staty, eller Don Juans verkliga slut, eller Han blev livad (spex 9/4 1892)
Du bist wie eine Blume (dikt i Jätten Finn, 23/6 1893)
Envar sin egen professor (1894)
Envar sin egen gentleman (1894)
Sättet att sluta romaner (i "Från Lundagård och Helgonabacken", årg. III, 1894)
son Redaktör! (i Södra Skånes midsommarnr 1894)
Råd och läror för informatorer (Julkvällen 1894)
Varietéens mysterier (Söndags-Nisse 1894)
Fruktansvärd olyckshändelse ("Från Lundagård och Helgonabacken", årg. IV, 1895)
Stor och vacker följetångsroman (Söndags-Nisse 1895)
Den stora ballongfärden till Norra Polen (Söndags-Nisse 1895)
Ny och nyttig lärobok i zoologi (Söndags-Nisse 1895)
Splitter nytt juridiskt arkiv (Söndags-Nisse 1895)
Den skendöde girigboken (Söndags-Nisse 1895)
Scylla och Charybdis (dikt i Söndags-Nisse 1895)
Leds- och svanesång (dikt i Söndags-Nisse 1895)
Tankar i våren (dikt i Söndags-Nisse 1895)
Yggdrazills återkomst (dikt i Söndags-Nisse 1895)
Mångmiljonärens hämnd (Julkvällen 1895)
Huru jag blev Fakir (Söndags-Nisses julnr 1895)
Ett svårskött pastorat (i novellsamlingen "Mannen med två huvuden" 1895)
Lyckans lexikon (1896)
Julestuga (i Söndags-Nisses julnr 1896)
Sagan om Pomperipossa med den långa näsan och
Sagan om den riktiga prinsessan (först tryckta i barntidningen Tummeliten, en bilaga
till Jultomten. Küntzels utgåva går tillbaka på en
retuscherad upplaga i Barnbiblioteket Saga 1906)
Tripp till världens ända (tryckt postumt)

(Anm. De verk som fått anm. "tryckt postumt" utan närmare angivelse har första gången förekommit i "Falstaff Fakirs bästa" (2 band), utg. 1945 av Simon Bengtsson.)

POESI

1 Tidiga fristående dikter

De tidigaste poetiska försöken av Axel (som då inte ännu tagit namnet Wallengren utan ännu hette Svensson) finns bland de papper, som på 1940-talet återfanns av fil. lic. Simon Bengtsson, Lund. En anteckningsbok för Poesi och Prosa 1880-81 innehåller mest dikter med titlar som "Murad och Selida", "En krigares kärlek", "Epigram öfver Napoleon I", "Germanisk stridssång", "Gerda", "Lunds Fauna" samt några epigram över Tegnér, Goethe, Schiller och Fru Lemngren. Från åren 1881-82 finns ett urval såväl rimmade som orimmade dikter (24 stycken) under titeln "Wårblommor och Wårtoner", signerade Esben. Bengtsson kommenterar (1943): "Det är inga litterärt märkliga ut-
gjutelser" och Axel har själv, förmodligen vid en senare genomläsning, bifogat en "karakteristisk" anteckning: "Obs! Jag hade icke aning om Heine då".

Sölve Ossiannilsson har (1965b) visat på ett par dikter, signerade X+Y och publicerade 21/2 1882 i Skånska Aftonbladet "och sedan icke omtryckta annorstädes"(s 171). De har kallats "Lundainteriorer (Meditationer och imitationer)" och de båda dikterna har titlarna "Å nattlig gata" respektive "Njutnidsk". Waldemar Bülow har i sin dagbok för detta datum noterat, att kusinen Axel Wallengren var författaren. Ossiannilsson visar på ovanliga ord och ordsammanställningar, på den oregelbundna allitterationen samt på rytm och rimflätning, som enligt honom hämtats från skalden A. U. Bååth; den senare dikten påstås kanske rentav kunna betecknas som en parodi på Bååth.

Njutnidsk

Lomar gatufager sälle,
lumpobylte under armen;
tittar trasig blaggamsskjorta
fram ur sömgrått slitna barnen.

Byxoslarvor visa foten,
toffelslamrande och naken.
Baddar blytung middagshetta
trottoar och tegeltaken.

Över kvalmig förstu skyltar
gatuskönjlig, rostig plåten.
Skymtar bakom solbränd ruta
ålderskröplig trasuståten.

Stannar trashank ögonängslig,
översneglar gatans krokur,
solblind in i svale slinker,
ivrigt efter nyckel snokur.

Gnisslar gångjärnsosmord dörren,
röster prata, klocka ringer; -
anletsljus av lyckad handel
åter fotflink ut han springer.

Hinner lysten vanda kyffet.
Genom öppet fönster ångar
tobaksrök och doft av finkel,
kända ljud hans öra fångar.

Som "typiskt" exempel på Wallengrens poetiska bidrag till Vala-förbundets tidskrift anför Küntzel följande sonett, "Oro", tryckt i "Vala" nr 8 den 1/4 1882.

Vad förut störst mitt unga hjärta kände,
det sjunker hop och kan som helt ej stå;
och drömda idealer snart förgå:
den eld är slut, som hugen för dem tände.

Hur mången gång, när utan rast och ände
min forskning sökte (uti) dimmor grå,
som dunkelt flor kring ljusa bilder slå,
ett hemligt tvivel sig i sinnet vände.

En oviss oro i min barn jag känner,
en plågsam misstro uti hjärnan bränner,
jag kan ej tro, när anden icke vill;

jag kan ej tro på ordets tecken döda,
jag kan ej tro, när alla pulsar glöda
och anden viskar: framåt, aldrig still!

Küntzel kommenterar (1923, s 24): "Självt hade han tidigt genomkämpat brytningen med de gamla, hävdvunna åsikterna, först på det religiösa området. --- Här är det helt enkelt ynglingaålderns intellektuella upprors känslor, som gå sida vid sida med de fysiska." Som jämförelser pekar han på dikter ur "Bohème och idyll", ur avsnittet "Bohème" en strof ur nr 23, "Helgsmål", och ur "Idyll" dikten nr 5, som börjar "Jag har köpt Nürnbergskt leksakskram..." Dessa kommentarer refereras på sina platser i kronologin.

Några av de närmast i tiden följande diktalstren, som blivit publicerade i olika tidningar, behandlas i artiklar av Helmer Lång och Sölve Ossiannilsson (1965). Lång sökte visa på inspirationskällor till dikten "På nya plankor", som var tryckt i Ny Illustrerad Tidning 22/3 1884, signerad Axel Wallengren, men skriven förmodligen redan i juli månad föregående år. Dessutom citerar Lång dikten "Skymningsstämning", tillkommen 1/11 1883, som undertecknad Axel W. trycktes i Ny Illustrerad Tidning redan 29/12 1883 (f. ö. Axels mors dödsdag, vilket förhållande finns antecknat i kusinen Bülow's dagbok från denna tid).

På nya plankor (de två första stroferna)

Så sålde han allting gammalt,
ankare, segel och mast,
och sist den gamla skutan,
som stod uti sanden fast.
Vår var det och solskimmer glänste
på oroligt gungande hav,
där nyss uti höstens stormar
han höll på att gå i kvav.

Se'n tog han en annan skuta,
en ny ifrån köl till topp
och hissade så sin flagga
med kända märkena opp;
han önskade pröva åter
sin lycka med nytt och gott
virke i alla fogar,
som än ingen röta fått.

Helmer Lång skriver (s 131) om förebilderna till dikten:

"---är givetvis inte heller en självständig dikt - skalden var ju endas 19 år gammal, när den publicerades! Men han har lyckats sammansmälta intryck från två stora diktare till en helhet, där hans radikala patos första gången kommer till uttryck med viss verkningsfullhet. Farkosten är en uråldrig sinnebild och har utnyttjats på vitt skilda sätt: som symbol för resan genom livet eller över ödens vatten, som mänsklighetens eller individens farofyllda seglats. Den mest närliggande inspirationskällan för Wallengren är tydligen Viktor Rydbergs dikt 'Spillror', som inleder dennes första samling Dikter, 1882. Wallengren har från den, utom huvudmotivet, hämtat rytmen och även enstaka ordvändningar. --- Båtsymbolen har emellertid kombinerats med en annan bild: det gamla murkna som måste ge plats åt det nya."

Lång säger om Strindbergs "Esplanadsystemet", att

"det är troligt att Wallengren haft också sistnämnda dikt ringande i öronen, när han skrev På nya plankor. --- Wallengrens konstellation de gamla-de unga, det murkna-det nya har med starkast emfas och störst verkan hamrats in i samtidens medvetande av Strindbergs Esplanadsystemet. Sambandet synes mig tydligt."

Ossiannilsson invänder häremot (s 168): "Strindbergs hamrande jamber har dock ingenting att göra med den gungande böljerytmen i På nya plankor, varför det är malplacerat att påstå, att den musikaliske Wallengren haft 'Esplanadsystemet' ringande i öronen." Även mot anknytningen med Rydbergs spillror har Ossiannilsson invändningar:

"Det enda gemensamma för de båda dikterna är båtsymbolen för livets resa, vilken av Viktor Rydberg fattas såsom en idealistiskt bjudande plikt med oundvikligt nederlag till följd, men av W. intonas såsom ett triumferande uppbrott. Redan anslaget visar oöverkomliga differenser. --- W:s dikt tycks här och var följa samma rytmiska schema

som Viktor Rydbergs, men de metriska friheter han tillåter sig, strofbildningen och en helt annan rimflätning --- samt, som Lång riktigt påpekar, en helt annan och snabbare puls visar, att inspirationskällan inte kan vara 'Spillror'".

I den av Simon Bengtsson nyfunna dagboken från Axel Wallengrens utrikesresa finns dikter skrivna i Paris, mars och april 1887, bl. a. en fortsättning på den nämnda dikten: "På nya plankor 2". Helmer Lång (1965, s 175): "han synes hålla fast vid sin Strindberg-radikalism". Några strofer:

I aftonsolen	Det nya skeppet	---
de skina röda,	i dagar långa	Det gamla landet
de tusen böljor,	har sökt förgäves	är som begravet,
som dölja döda -	att vinden fånga.	ty mellan skeppet
- som dölja alla,	Men <u>nu</u> den kommit,	och det är havet.
som längesedan	och seglen svälla,	---
ha drunknat under	och framåt går det	
vårstormars nätter.	på röda böljor.	

"År 1002 p. Chr. n. Efter en italiensk sägen", skriven under sommarvistelsen i Lysekil 1888, är en långväge dikt på 60 strofer, som Wallengren enligt Simon Bengtsson hade för avsikt att omarbete till prosa.

"Karneval" som trycktes 1888 i Angeldorffs Typer från karnevalen i Lund, karakteriserar studentfestligheterna:

Ett tåg av masker! Var och en vill dölja
sitt eget jag uti en annans skick,
det är ett lustigt, sorgfritt ögonblick,
ett soligt stänk på livets mörka bölja.

Vid Nordisk Fest 24/2 1888 höll han det obligatoriska versifierade Talet till Kvinnan. På stilen i denna dikt ("För kvinnan") kan ges följande smakprov:

Hell Er kvinnor! Ack, vi män, var stode	Vill du se en skymt utav det höga,
vi, om I ej hadn funnits till?	får du blicka uppåt, gamle vän!
Tanken hissnar - var? Ack var? Förnuftet	Ja, är fästmon lång, så blicka uppåt,
står vid denna hemska tanke still.	annars sänk ditt öga ned igen!

Uti allt vi lyda. Och dock höres	Drottning kan hon bli. Se på Kristina!
stundom klagan ifrån Era led.	Gustav Adolfs dotter - styvt geni.
"Ännu mera frihet!" är Er lösen.	Och prinsessa - ganska färskt exempel:
"Mannen alltid ser på kvinnan ned!"	fröken Munck skall nu prinsessa bli!
"Mannen blickar alltid ned på kvinnan,	Och om fursteglansen loke lockar,
ser 'från ovan' hennes stilla dåd."	står ju kvinnan mycket annat till.
Skälet är dock stundom: hon är liten!	Vetenskapens branter hon bestiger,
Och då finns ju ingen bättre råd.	och hon blir <u>studentska</u> , om hon vill.

"I första årgången av 'Från Lundagård och Helgonabacken' inflöto utom dikter, som sedan upptogs i 'Bohème och idyll' endast rena bagateller, uttryckande en något gymnasistaktig längtan efter vår och kärlek." (Küntzel, 1923, s 34)

Vi är därmed framme vid den enda självständigt tryckta samlingen av dikter i Axel Wallengrens produktion, hans debutbok.

2 Bohème och idyll

utkom hösten 1892. Bokens tecknade omslag (om vars tillkomsthistoria Sölve Ossian-
nilsson berättat, 1952a, s 114 f) är rosa och föreställer en bukett och ett kort med
författarens namnteckning (se s 70). Ett exemplar kostade 2:25 och kunde ännu på
30-talet fås för samma pris i nästan obegränsat antal, medan det femton år senare
betingade 15 kronor (enligt Ossiannilsson, s 113). Jag inhandlade ett exemplar i ett
stockholmsantikvariat våren 1979 och gav 32:- för det.

Många av dikterna var skrivna flera år innan "Bohème och idyll" trycktes, några
t. ex. under parisvistelsen. Där tillkomstdatum är känt skall det här meddelas.

Ossiannilsson har (1950a) uppmärksammat ett flertal tryckfel i originalutgåvan,
vilka sedan har återkommit i Samlade skrifter (1923-24) och i senare urval. Rättelser-
na skall här omnämnas i förekommande fall.

Diktsamlingen är upplagd med en inledning ("Vårvision") och ett tiotal därpå föl-
jande större rubriker. Dessa avsnitt omfattar ett flertal kortare dikter. Namnen på
huvudavdelningarna är följande: Camilla. Magdalenor. Blomsterliv. Fru Gerda. Bohème.
Legend. I Välskland. Anna. Utan namn. Idyll.

"Trots att 'Bohème och idyll' börjar med en vårvision på slätten, är naturstaffaget
i boken inte skånskt. Liksom stadsscenerna äro hämtade från Paris och Köpenhamn, är
naturen yppigare, varmare än den skånska. Han har björkdungar och nordiska furuskogar,
men oftare dväljs han i dunkla parker, där kvällsångorna och den solmättade drivhus-
luften alstra grellare, djupa färger, men också giftigare blomster. Den miljön harmo-
nierar bäst med hans erotik" (Küntzel, 1923, s 32).

Det erotiska momentet har en stor roll i Wallengrens diktning, och i denna samling
framträder detta som tydligast. "En fläkt af het lidelse går igenom hans verser",
säger Fredrik Vetterlund (1901, s 318 f) och fortsätter:

"Annars tecknar Wallengrens lyrik med realistiska ord ett kvinnogalleri 'Camilla',
'Fru Gerda' o. s. v. Dessa damer framträda alla 'som föremål', icke som personer.
Då 'Bohème och idyll' utkom, väckte en del af dessa teckningar förargelse. Med hvad
rätt? För mig är det det litet öfvermogna och förskämdt raffinerade, som i dylik
erotik verkar motbjudande. - Det är utan tvifvel oskönt, inom erotiken som öfverallt
annars, detta estetiska gourmetskap, som föredrager det angripna framför det friska,
roquefortostens fränhet framför skogssmultronets friska doft. Man har rätt träffande
anmärkt, att Wallengrens syn på kvinnan och det erotiska något påminde om Guy de
Maupassant. Också Wallengren betonar kvinnans egenskap af ett inställsamt och farligt
kattdjur, hvars lögnaktighet han genomskådar, hvars underlägsenhet han föraktar och -
hvars dragning är hans life charme och mening; som han 'njuter' med medvetenhetens
ironi och sinnenas upprifna åtrå. Emellertid, trots blaserade later, är Wallengren,
som naturligt är, ojämförligt mera ung och mindre förbränd än den store desillusioner-
ade och olycklige franske författaren."

"Betraktar man honom som dekadent, får man erkänna att han blott är en blek kopia
av sina franska fränder. Han har deras flesta karaktäristika, men i svagare former.
Han är med ett ord sundare än de. --- Ett starkt Heine-inflytande på Wallengrens
lyrik är också omiskännligt" (Küntzel, 1923, s 30).

Personliga minnen av Axel Wallengrens syn på kvinnor redovisar Paul Rosenius i "De
unge gubbarne" (1909, s 10):

"Det kom alltid något sorgbundet öfver Wallengren när han talade om kvinnor - han
plågade till hälften sluta ögonen som såge han i någon värld som var full av mycken
glädje och mycken sorg och som var stängd för menigheten."

Han lägger också (s 9) en replik i Wallengrens mun: "Naturen är nu som en mognad kvinna - som just kommit öfver jungfrutidens oroliga åtrå - med svällande former och med lugn i sin själ."

Den fortsatta genomgången av diktsamlingen "Bohème och idyll" är försedd med rubriker, de samma som avdelningarna i boken. Prosaavsnittet "Nürnbergerskuggor" behandlas bland den övriga prosaproduktionen.

Vårvision

"Som landskapsmålare skildrar äfven Wallengren gärna denna skånska 'slätt', hvars poesi blott infödingarne få fram --- 'Tidig skånsk vår' kunde åtskilligt hithörande hos Wallengren heta. Äfven staden Lunds småhus och idylliska plotser skynta svagt genom hans vers; af det officiella och representativa Lund finnes i denna 'poésie intime' däremot ingenting. --- Öfver hufvud är denne poet målare, stämings- och landskapsmålare. Några dikter med abstrakta och allmänna ämnen finner man icke, med undantag af rent subjektiva reflektionsdikter" (Vetterlund, 1901, s 320 f).

Camilla

"Det är ett helt litet persongalleri, som passerar revy i 'Bohème och idyll'. Namnen Camilla, Hanna, Fru Gerda, Anna och de under 'Magdalenor' sammanfattade komma en nästan att tänka på Horatii samling kvinnonamn i Odena. I allmänhet äro de också lika personliga, ehuru jag inte vill förneka, att de haft bestända levande förebilder. Men han tecknar dem inte med skarpa konturer, han tecknar dem nästan inte alls. Ett undantag utgör möjligen Camilla, om vilken en hel cykel handlar. Hon är utan tvivel en liten Pariserkokott, en studentälskarinna av det icke ovanliga slaget, som även älskar vardagsbestyr och hemliv. Men vad veta vi egentligen om henne mer än att hon har en egyptisk profil, blont hår, nordiska blå ögon och en fast barn?" (Küntzel, 1923, s 30 f).

Några citat från "Camilla"-cykeln kan vara belysande:

Hennes tankar
som vita rosor,
hennes drömmar
som röda rosor,
- men hennes minnen?

Hennes blickar
som guld och sammet,
hennes händer
som varma vågor,
- men hennes minnen?

Hennes tankar och drömmar,
hennes blickar och famntag,
- jag känner dem alla!
Men hennes minnen...

Jag hör om dig historier,
- du har ej spår till själ!
Din kropp är överdådig,
det vet du alltför väl.

Jag tänker: det skall sluta!
- Den nästa dag jag ser
dig gå på bulevarden.
Jag hälsar och du ler.

Och strax är allting bortglömt,
som jag har tänkt mot dig.
Du håller mig vid armen
och talar tyst till mig.

Magdalenor

Denna avdelning innehåller tio titellösa, korta dikter - ofta bara ett par strofer. Den avslutande dikten, skriven i Paris 25/4 1887, lyder:

I de kvinnors ögon
som ha mycket älskat
- uti Magdalenors
stora, skumma ögon

glänser allra innerst
något underbart.

Är det ej ett skimmer
ifrån aftonsolar,
som i havet sjunkit,
lämnande på vågen

darrande och sorgset
drömmars återsken?

Blomsterliv, Blomsterspråk

Ungdomsvännen Paul Rosenius berättar (1952, s 42) om hur de båda upplevt Botaniska trädgården i Lund; den

"var oss en lustgård, den gav oss den 'andaktsfyllda stillheten' och de svaga, längtansfyllda drömmarna om livet som låg framför oss. Den gav oss poesien kring vårblomstren, för min följeslagare symboler för kvinnosjälarna med de skilda lockelserna. En var 'ibasten, Daphne, med farlighet i lockelsens följe --- En annan var Crocus med allt det förmåligaste fina --- Wallengren sade ej mycket om det, man tyckte sig ana något i hans tystnad under en förstulen suckan - det var något som han ensam, helt och djupt, hade kännning av i tigandet."

Ett par repliker ur Rosenius' "De unge gubbarne" (1909) visar hur "poet och fakir umgås inom Axel Wallengren" (Sven Christer Swahn i "Piraten", 1972, s 103): "Var det inte om jasminer du skref ett poem igår?" --- 'Nej, det var om caprifolium', svarade Wallengren tillrättavisande."

Küntzel påpekar (1923, s 32), att Wallengren hämtat idén från Verlaine.

Kaprifolium	Vit tulpan
Kaprifoliernas söta, tunga mandeldoft under en sommarskynnings bleka stjärnor minner mig om blonda kvinnor, blonda synderskor, med mörka ögonbryn över halvslutna, lockande ögon glimnande fram genom svarta, mjuka ögonfransar.	Men vårens vita, luktlösa tulpan, som ängsligt och blygsamt sig sluter mot natten, och som blott till namnet en blomma är, minner mig om små förståndiga familjeflickor, som gå i vita slöjor till altaret med släta veck på ärbar klänning och hjärtat fullt av come-il-faut-tankar.

Fru Gerda

Küntzel jämför (s 28) Verlaines Child wife i "Romances sans paroles" med "Fru Gerda":

Et vous n'avez pas su la lumière et l'honneur D'un amour brave et fort, Joyeux dans le malheur, grave dans le bonheur Jeune jusqu'à la mort!	Hennes man är nog god, men hans liv är på börsern, och hans köpmannablad kan blott eldas av siffror men hon är endast tjugo år.
---	---

"Ibland och icke så sällan är mannen den överlägsne. Kvinnan vill slita sig lös, men mannen är dämonen, som lockar och härskar. Detta är ett alldeles ofranskt drag, något som snarare påminner om en Byronsk Don Juans självmedvetna segrarlymne" (Küntzel, s 29). Som exempel härpå ges dikterna 12 och 13 i "Fru Gerda"-cykeln:

"Säg måste man då älska, m å s t e man?
Jag vill ej älska, blott jag slippa kan.
En mörk och blodig sorg är kärlek nu,
säg, ängslas ej av leken också du?
Min tanke är i natt, min håg i brand,
mitt hjärta sjukt och tungt, min själ i band.
Säg måste man då älska, m å s t e man?"

"Jag älskar dig, fastän du icke vill,
ditt skygga hjärta hör mig ända till.
Du är som fågeln, ty fast fly du vill,
du röjes dock för jägarn av din drill.
Jag manar: "kom!" Du svarar: "jag ej vill!"
Men när jag sakta nalkas, blir du still!
Du älskar mig, fastän du icke vill!"

Bohème

Detta avsnitt innehåller 24 numrerade dikter. Nr 4 är "en fullständig pendang" till nr 12 i "Fru Gerda" ovan (Küntzel, s 28):

Är det då tvunget att vi skola älska?
Skall varje mänska nödgas bittert skriva
ett par, tre röda ord i livets svarta bok?
Så fråga vi; men livet fortfar driva
oss fram som tända tjurar under blanknött ok
och svarar blott ironiskt: "om man måste älska?"

Följande dikt, nr 15, är enligt Küntzel (s 30) "precis samma klagovisa" som t. ex. hos Verlaine i "Il pleure dans mon coeur" (Romances sans paroles), "La tristesse, longueur du corps humain" (Sagesse) m. fl.

Ledsnad

Ledsnad, oändliga ledsnad, för mig din gäspande sång!
Du, som min natt gör drömlös och dagen som veckan lång!
Ledsnad, du tanklösa kvinna, som pinar med ideligt prat,
ständigt du trugar med samma fallda rätt på ditt fat.
Ledsnad, du fjörgamla tidning, av misstag köpt för en ny!
Som solen så alldagligt evig - var kan jag ditt sällskap fly?

Simon Bengtsson kommenterar nr 7 av dikterna: "han --- experimenterar fram okända färgmelodier med surrealistisk anstrykning" (1943, s 6).

Kolsvarta, luktlösa liljor,	Sådan skala på färger
violblåa jättetulpaner,	drömmarens pensel brukar.
brännande röda jasminder,	Med den målas stora tavlor,
skymningsgrånande vallnor!	som aldrig komma på dukar.

Nr 17 innehåller ett rop "ur skeptikerns snärjande ensamhet" (Nils Ludvig Olsson, 1938, s 83): "du gud, som vi så gärna ville tro på - bliv till, och gör våra sinnen goda!"

Dikten "Helgsmål" (nr 23) kommenteras av Küntzel (1923, s 24) i samband med sonetten "Oro" ur "Vala"-tidningen (se s 16 f):

"När hans diktsamling utkommer, har problemet fördjupats. Den första ungdomen ligger bakom honora, han har kastat den kristna moralen överända och lagt huvudvikten på att njuta livet. Ofta har denna njutning varit verklig, tillfredsställande, men i de ensamma, självrannsakande stunderna känner han en bitter tonhet. Dikten 'Helgsmål' t. ex. andas ensaknad av något förlorat, men förlorat genou eget förvållande."

Diktens sista strof citeras:

Men vi, som stängt för barndomens helg vår gallerboort,
och brutit .. livets blommor som värstora körsbärsblom
och strött för veka vindar allt som vi samla bort
- för oss är helgmålsringning så främmande och tom.

Legend

är en kort prosaberättelse, med inflikade verser, som handlar om hur den evigt fördömda Don Juan på sin vandring i öknen mötte sin "motsats": Sankt Antonius. Den förre hade under livstiden "frossat av kvinnokärlekens sötna" men upplevde nu "huru den hundraåriga otillfredsställda kärlekstrånaden och kyssaknaden och livslängtan som små glödheta lågor pinande kröpo uppför hela hans kropp, som darrade". Sankt Antonius däremot, som hela livet "tränat efter dig, rosiga kvinnokroppssalighet", men nu av Herren skänkts nåd i att se Don Juans synders tunga lön, gennäles

av denne: "Din salighet är mig vidrig och förfärrar mig; nu när jag sett dig, vidunder, är jag ödnjukt nöjd i mitt eget helvete."

I Välskland

(fem fönsternålningar på vers) tänks vara texten till fem färgglatt målade fönster i ett gammalt fransk slott.

"Men det är ingen preraphaelitisk dikt, den saknar varje spår av mystik. Finns det något nedeltidsaktigt i den, så är det den ystra pockande livsglädjen. Den är dock snarast Wallengrensk. Dikterna innehålla en god portion realism, som ökar det pittoreska draget, och en glimt av humor, som annars är alldeles fjärran från 'Pohème och idyll'. Diktcykeln är utan tvivel influerad av Heines 'Es war ein alter König'" (Küntzel, 1923, s 33).

"---någon blyg pagekärlek tecknar han visserligen icke; hans pager äro tvärton rätt tilltagsna - man läse det skälaktiga Boccaccio-motivet 'I Välskland'" (Vetterlund, 1901, s 319).

Anna

är ännu en diktcykel med kvinmonamn. Den berättar en liten historia i sex dikter: hans minnen av deras första möte på dansgolvet och av deras stunder tillsammans, samt slutligen om de brev, som han ännu ett år efter avskedet ännu får från henne.

Utan namn

innehåller fyra stycken, av vilka kan nämnas "den furususanne 'Ensam går min tanke'" (Vetterlund, 1901, s 317) och "Varsel", som med sin inledningsrad "Decemberkvällen går så gott den kan" av Vetterlund (s 315) jämförs med "Ledsnad, oändliga ledsnad" (se s 22).

Ensam går min tanke

Ensam går min tanke,
ensam som ett barn i skogen.
Lång väg har den vandrat,
hittar knappt mer vägen.
Ty kvällen faller på
tyst och grå.

Min tanke, min skygga tanke
sträcker ut sin famlande hand,
söker en annans njuka och varma hand,

söker sällskap i sena kvällen,
sällskap i allvar och lek.
Kvällen är kall och blek.

Men där min skygga tanke trevar,
vandrar ej någon ann.
Ensam går min tanke
på svart och susande väg.
Långt är att gå ännu,
långt, långt borta är du.

Idyll

tecknar i 13 dikter en historia (återberättad av Küntzel, 1923, s 25 f):

"Poeten har på sin livsvandring plötsligt stött på något nytt: en naturlig, lantlig flicka. Det är inte hennes skönhet, som fångslar honom, utan hennes naiva oskuld. Hon har den friska doften av 'Vita blommor, som växa vid ens fot'. Det vore ett intet att plocka den lilla blomman, men skalden inte bara tvekar, utan bävar tillbaka för en sådan tanke. Hans eget svarta jag - så orent mot all denna vithet - reser sig upp för hans syn och han underkastar sig en allvarlig självrannsakan. --- Han söker rensa ut allt det osunda, grå, dammiga, och öppnar fönstret på vid gavel, beredd att börja ett nytt liv."

Küntzel visar (s 25) på "det enda ställe där han använder kristna termer i till synes positiv bemärkelse" (jämför "Oro", s 16 f), dikten nr 5:

Jag har köpt Nürnbergskt leksakskram
för livets stora pengar.
Då andra plöjde, spelte jag fiol
till dess de brusto, alla mina strängar.

Med stråken står jag kvar - den kan mig intet gagna,
mitt leksakskran itu - till plogen inga krafter¹.
Till Helga Landet vill jag gå en pilgrinsgång
och göra bot - den vägen, den blir lång.

Om nr 4 i "Idyll" säger Vetterlund (1901, s 317) att "en mans dolda, liksom återhållna sorg kommer fram".

Ord som förklingat under livets buller
dyka upp i sinnet som svanor i en sjö.
Gråt, som det hårda sinnet tvang tillbaka,
tränger sig sakta fram som frusen flod i tö.
Längtan oändlig efter tröstens famntag,
vänmilda ögon, varma hjälparhänder,
sväller i bröstet som ett ensamt segel
långt ut på stormande grått novemberhav.

En strof ur den elfte dikten visar förhållandet mellan poeten och den unga flickans:

Mot dina blomvita tankar,
mot ditt sinnes rosengård
jag är som ett dammigt ogräs,
som vid vägen en tistel hård.

Avsnittet "Idyll" är det avslutande i diktsamlingen "Bohème och idyll".

Küntzel och även Vetterlund pekar på Wallengrens osäkerhet i versbehandlingen; den förre kallar den (1923, s 33) "stundom misslyckad" och säger att den

"röjer nybörjaren. --- Han påminner i yttre avseende ej så sällan om Bååth i fråga om rytternas tyngd, versernas längd och anhopningar av långa, sammansatta ord. Lyckligare är han, när han använder kortare verser, men där fuskar han ofta bort stämningen genom att lägga tonen och rimmet på allt för banala ord. Stundom är versen ovårdad, språket illa behandlat och rytmen bruten."

Vetterlund säger (1901, s 322) att versen var "oregelbunden" och att den undvek "den avslutade, fyrkantiga och klassiska strofen, liksom den jämt jambiska och trokéiska metern"; detta gjorde den "i lyckliga ögonblick till levande lyrisk vers, i andra till slapphet. --- 'Bohème och idyll' är full af hvardagligt ovårdade och klanglösa saker."

"Motiv och grundstämning är föga variabla: Wallengren presenterar sig som bohèmeskald med nästan sydländskt temperament men med en reflekterande, nordiskt allvarlig underton. Av samtida svensk diktning står han närmast Ola Hansson, särskilt såsom denne framträder i 'Notturmo'. Överensstämmelsen i motiv- och bildval är ofta slående, och deras känsloträngar vibrera ej sällan lika. Men Wallengren är mindre skänst betonad, mindre idylliker och mindre grubblande mystiker" (Küntzel, 1923, s 34).

"Bohème och idyll" beaktades då den utkom inte mycket, och kritiken var i allmänhet negativ. Sitt nästa arbete skrev Wallengren på prosa; det var "En ensam" som utgavs 1893. Han hade skrivit i ett brev till vännen Emil Kléen i Kristianstad 3/12 1892 (publicerat av Nils Ludvig Olsson, 1938, s 79): "Jag känner myrkrypningar nedåt ryggen när jag tänker på all den samling av jargonspydigheter jag nu måste emottaga utan att äga rätt till gensaga."

1) Tryckfelet "nya krafter" fanns i originalutgåvan och har hängt kvar i Samlade skrifter - Küntzel har uppmärksammat det men inte definitivt ändrat det - men Wallengren har själv rättat det i en del exemplar av "Bohème och idyll" (Ossiannilsson, 1950a).

Signaturen -pt- (H. E. Larsson) kritiserade hårt diktsamlingen i SDS (21/12 1892), främst, tycks det, p. g. a. dess oblyga sätt att klä den sinnliga utsvävningen i poetisk dräkt, och recensenten säger som slutklän: "Anmälaren skulle ej velat befatta sig med denna bok om det ej vore för att han ansett sig pliktig att meddela af hvad art den är, så att man ej måtte köpa den i tro att man får lite poetisk familjeläsning eller lämplig jullektyr."

Ur barndomsvännen Paul Rosenius' mera välvilliga - men inte okritiska - recension (sign. E. R-s. i Arbetet 7/1 1893) kan följande citeras:

"Vignetten på det syrenfärgade omslaget är vilseledande, ty det är icke en utvald bukett man får utan en ängsmarks hela kaos af mer eller mindre tilltalande vilda blommor. --- Bokens röda tanke är fattigdomen, otillfredsställelsen i den enbart sinliga kärleken, oförenligheten av bohème och idyll. --- Bokens anda är i det hela allvarlig. De mera objektivt och sorglöst hållna dikterna såsom 'I Välskland' och 'Blomsterlif' äro emellertid så goda att man gerna skulle sett flera af den sorten. --- märker man hos förf. en viss benägenhet att idealisera sina njutningsmedel. Sången om 'Magdalenors ögon' synes oss sålunda mindre nykter."

Rosenius avslutar med att binda sin egen bukett "af det bästa vi funnit hos Axel Wallengren"; den innehåller bl. a. "Ord som förklingat under livets buller", några av blomsterspråken och "som band om det hela den inledande dikten 'Vår-vision'".

3 Senare lyrik

I fortsättningen publicerade Wallengren enstaka dikter i kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken" och i tidningar. Hans Küntzel sätter (1923, s 34) bidragen till kalenderns andra årgång (1893) betydligt högre än dem till den föregående, och nämmer den "stämningsrika" "Långfredagsnatt", "där han drar en vacker parallell mellan fröna i jorden och människornas hjärtan, som båda drömma uppståndelsedrömmar. Men om denna dikt andas en hos Wallengren sällsynt harmoni, så sörjer han i 'Chanson triste' med den 'tigande, gråa höstdag'. 'Syrener och svart' är skriven på symbolistiskt manér och målar en romantisk stämning, som hastigt upplöses ungefär som hos Heine. Bäst är kanske 'Simon Petrowitsch', den ryske bonden, vars livs pendelgång svänger mellan dagens trälösa på åkern och nattens vodkares med revolutionsdrömmar."

Simon Petrowitsch

När Simon Petrowitsch har druckit brännvin
och väl är full, då svär han ganska käckt:
"Ve över ämbetsmän, som plåga folket,
ve över tsaren, ve hans hela släkt!"

Så kan han sitta där och svära heligt:
"Jag ska befria Rysslands helga jord!
Jag skall nog kämpa! Åh, jag äger krafter!"
Och näven slår han uti krogens bord.

Men nästa dag - den tunga "dagen efter",
när pannan värker, kryper ångern fram.
Och Simon Petrowitsch till Herran beder:
"Kom alla tsarens fiender på skan!"

Och åter griper han i plogens handtag
och smackar, smäller på sin magra häst,
och suckar: "Fan i brännvin! Hur man pratar,
vårt gamla Ryssland är dockallra bäst!"

I två av Wallengrens postumt tryckta dikter från 1893, "Dissonanser" och "Cynisk självbekännelse", tycker sig Simon Bengtsson (1943) finna exempel på "cynism" och "asocial livsinställning".

I tredje årgången av kalendern 1894 finns bl. a. den kvinnoförhäriligande "Det mörka skeppet". Helner Lång, som behandlat Wallengrens poesidebuter (1965), bl. a. dikten "På nya plankor" (se s 17), säger (s 131) att "Det mörka skeppet", som har "ett värdigt, mer realistiskt motstycke" i den tio år tidigare debutdikten, är helt präglad av Levertin, "som talade till Wallengrens sentimentala känslor och förkärlek för granna ord". Ossiannilsson påpekar (1965, s 169) att Wallengren inte "veterligen --- uttalat någon förtjusning över Levertin", och att dikten, som "ingår i en mindre cykel, 'Blodets sång'" troligen är påverkad av Jean Richepins "Les blasphèmes" (1884), i vilken ingår en diktcykel "La chanson du sang"; men Lång säger att Wallengrens dikt "saknar de franska förebildernas djärvhet". Vetterlund kallar den (1901, s 316) en "lyriskt praktfull och drönliskt underlig fantasi".

Det mörka skeppet

Ett skepp, till randen lastat,
sitt stålblå ankar kastat
uti vår vita vik.
Berusningsdofter strömma
ur minsta vrå och gömma
och komma oss att glömma
båd' värld och himmelrik.

Det skepp som hit har hastat
och fällt sitt stålblå ankar
uti vår vita vik,
det är av Gud förkastat,
bär last av kvinnotankar,
som trotsat himmelrik.

För jordens fröjder burna
de vände sina viljor
från lustlöst himmelrik.
Till straff som blomster skurna
i skeppets svarta urna
fördofta de som liljor
invid vår vita vik.

Den doft, som tungt jag andas,
med välluktyrsel blandas
från fagra, mörka andar,
som trotsat himmelrik.
Från dag, som röd sig randar,
till kväll, som röd sig släcker,
jag maktlöst frannen sträcker
mot doft från blomster skurna,
som slår ur skeppets urna
emot vår vita vik.

Küntzel jämför (1923, s 35 f) andan i denna dikt med Swinburnes "Laus Veneris"; dikten har något av det "titaniska gudatrotset" hos Swinburne, och det är "samma hymn till erotiken, som reser sig upp mot religionen". Han menar dock inte att inflytandet nödvändigtvis behöver ha kommit härifrån, utan påpekar att Baudelaire har liknande ämnen, "men andan i dikten påminner mera om engelsmannens vanliga trots".

Dikten "Lilla Nana" tecknar en sångerska i en rökig och sjaskig parislokal. "Nanas bukett" handlar om flickan, som sänder ett rosenfång, som hon fått av en annan, till en älskares grav, men inte avlägsnar den nye älskares kärleksbiljett.

"Skånsk vår", bestående av två dikter, skulle inta

"en hög rangplats i den skånska naturlyriken --- om ej brister i rytmen verkat störande. --- Här förekommer ingen symbolik, orden andas ett lugn och en genomskinlig klarhet som slätten själv" (Küntzel, 1923, s 36).

Jämför även Vetterlunds ord om Wallengren som landskapsmålare (s 20).

Vitskimrande strömoln draga,
luften är lätt och sval.
Knopparnas blomstersaga
drömmar i sälg och al.

Den halvljusa, unga skogen
av underlig doft är full,
som slår från klubbiga knoppar
och spirande gräs och mull.

Solljuset blekvitt darrar
på brungrå kvist och gren.
Vårvattnet glittrande rinner
på mossbädden grön och len.

På en fläck av buskar beskuggad,
dit solljuset ej kan nå,
växa bland blad som multna
violer dunkelblå.

Vid skogsbrynet åkern grånar
och ryker i solens sken.
Ullblommiga pilträäd hänga
ut över dikesren.

Klart och still i luften.
Långt borta från knoppande skog
mot himlen mörkt sig tecknar
en man med hästar och plog.

I den tredje årgången av kalendern ingick även två översättningar gjorda av Wallengren: "Pietà" och "Jag och rosen vänta", ursprungligen på tyska av Detlev von Liliencron (1844-1909) - att "Pietà" ursprungligen är av Liliencron anges inte av Küntzel i Samlade skrifter 1923 men har påpekats av Sölve Ossiannilsson (1965, s 169).

Av tidningsbidragen under denna tid är två rätt likartade: "Natt i maj" och "Hymn till mars". Ett tredje, "Herr Roderichs giljereferd", har underrubriken "Fem franker-visor". En sonett, skriven i Kristianstad 12/10 1894, trycktes bland det postumt utgivna materialet 1945:

Liksom en öde skog är mänskolivet:
igenom dunkla snår dess gåingar gå,
och blott som glintar skymtar himmel blå
igenom skogens nätverk, sönderrivet.

Att lappa hop vad själv vi sönder rivit
vår hela levnad åtrår - men till sist
vi nöja oss, om blott en liten kvist
oss skära rosor uti våren givit.

Av vårens rosor binda vi en krans
och gömma den till vinterns vita tider
och glömma sorgen för den fröjd,
som fanns.

När hjärtat svider, ljuvt i själen
glider
som varligt solsken varlig kärleks
glans...
Och livet leva vi till slut - omsider

I den fjärde årgången av "Från Lundagård och Helgonabacken" (1895) har Wallengren endast ett bidrag: "Sång an Aegir". Han tycks ha läst och reagerat på en pressnotis om en sång till Aegir, diktad av kejsar Wilhelm, som därpå "på allers högsta befallning skulle sjungas i skolor och kaserner. Wallengren stöttes då av den löjliga tanken, som denna kommandopoesi till havsgudens ära innebar, och skrev sin sång till Aegir" (Küntzel, 1923, s 37). Grundtonen är den vanliga: "ruelse över en gagnslöst förspild ungdom, irrande utan rotfäste" (s 38). "Sång an Aegir" börjar med ett prosastycke, följt av sonetten "Exil". Fortsättningen är likaså en mellan prosa och poesi växlande hyllning till havet.

1) I upplagan 1945 feltryckt "Men hjärtat svider...", vilket uppmärksammas av Sölve Ossiannilsson (1950a).

Dikten "Sub rosa" trycktes i Studentbladet i Köpenhamn 15/8 1895:

En Spartagosse stal en räv,
men stöld förbjuden var!
Och därför under tröjan sin
han räven listigt bar.

Din kärlek ock jag stulit har
och dolt den i min barn.
Där skriar och där hugger den,
så blodet droppar varm.

Och räven klöste, bet och slet
och rev i barmen sår.
Men gossen, han gick tyst och blek
och fällde ej en tår.

Jag blsknar - men jag vågar ej
åt smärtan giva ljud.
Jag vet för väl - du ock, jag tror -
du aldrig blir min brud.

Fastän ibland han trodde att
han skulle digna ned
- han teg dock! Gråt förbjuden var.
Ja, så var landets sed.

Men älska dig, det får jag än,
det vill jag än, i smyg.
Dig älska ännu, när du står
i myrten, vit och blyg!

Passionsdikter (I-IV), som också hörde till nyfynden på 1940-talet, är lyrik behandlande Jesu korsfästelse och uppståndelse.

"Utän svar", daterad 24/1 1896 och tryckt postumt i urvalet 1901, är en bön, riktad till "Du dunkla väsen, som vi kalla 'Gud'":

Låt mig få leva vintern ut,
tills julesnön är slut,
låt mig få andas våren, se syrener blomna,
låt mig se sommarn blåklintssnyckad komma!

Men när September gryr och löven gulna
och över blomlös trakt gå molnen mulna,
låt som ett vissnat blad då även mig få falla ---

"Beklagligt nog återstår föga av den i juli-augusti 1896 i Berlin upplagda diktserien 'Ur f. d. theol. stud. X:s Hvilo- och Vandringsvisor mellan skånska prest- och herrgårdar'", säger Simon Bengtsson (1943, s 12). Några prov medtogs i urvalet 1901 och sedan i Samlade skrifter (1923-24). Vetterlund kommenterar (1901, s 342):

"Således åter en bohemetyp, men denna gång ej en dandy och dekadent-erotiker, utan en stackars vagant, hvilken söker sig skydd mot kölden och minnena i sin flaska. --- Mest känslig naturlyrik med goda exempel på Wallengrens ibland lefvande och ovanliga strofbildning."

Gud vet, varför man sörjer, Gud vet, varför man ler,
Gud vet, varför som sparven till marken faller ner.

Gud vet, varför man undrar, när allting ändå sker.
Gud vet, varför man dricker, när man ej borde mer.

Gud vet, varför som mänskan ej Gudi lyda vill.
Gud vet, varför som mänskan egentligen är till.

4 Sammanfattande omdöme

Om Axel Wallengrens förhållande till sin egen lyriska produktion skriver Simon Bengtsson (1943, s 4): "Det hör ju ingalunda till sällsyntheterna, att en författare felbedömer eller missräknar sig på värdet av sin litterära insats. Den konstnärligt tvekluvne Axel Wallengren, som besatt en mycket stark självkänsla, trodde alltid mest på sin allvarliga lyrik och sina icke skämtsamma prosaberättelser och noveller." Vilhelm Ekelund framhöll (enligt Bengtsson) att Wallengren som poet är "så originell, så djupt rytmiskt nyskapande, som få svenska skaldar --- hjärtligt fri från ästhetisk tradition", men Bengtsson påpekar (s 5) att man,

förutom rörande "enstaka poem och anslag av djupare konstnärlig valör, där ton och innehåll är äkta och lyckligt hoptvinnade till mer än blott vackra ackord --- i allmänhet torde vara ense om att huvudparten av Axel Wallengrens lyrik --- är en anspråkslös och ganska likgiltig art av poesies fugitives med tidstypiska erotiska idyller och naturbetraktelser som huvudbeståndsdelar". Vetterlund tycks vara av annan åsikt (1901, s 330): "Hans rolighetsböcker ha - om än näpe-ligen med rätt - blifvit vida mer kända och senterade än hans allvarliga diktning."

De flesta av Wallengrens samtida kunde inte fatta eller gilla "denna spetälska lyrik", som Bengt Lidforss, en av de radikala ledarna i D.U.G., kallade den. "Wallengren konstaterar detta med vemod. För vännen Hugo Gyllander beklagar han sig t. ex. över det svenska folket, som dyrkar det strunt han skriver, men som oberört går förbi det som för honom var det väsentliga: de allvarliga novellerna och stämmingsdikterna" (Nils Ludvig Olsson, 1938, s 84).

Några ord om de litterära strömningar som påverkat Wallengren är kanske på sin plats. Sölve Ossiannilsson säger (1952a, s 113): "Han sällade sig till den falang, som beundrade Strindberg och A. U. Bååth, Georg Brandes och Herman Bang men såg ner på Tegnér och föraktade den serafiske Carl David". Fredrik Vetterlund skriver (1901, s 310), att det efter 1880-talets mitt framkom "en dekadentromantik, hvilken utan tvifvel var naturalismens dotter". Som exempel härpå nämns J. P. Jacobsen och Oja Hansson; i Lund Wallengren och Emil Kleén. Om den förre sägs det (s 312 f):

"Tidigt dragen af litterära och ideella intressen, kom han ned i realismens dagar, läste de mest obligatoriska fransmännen, Brandes och 80-talets Strindberg, insöp tidsatmosfären från dessa år och slöt sig till ett likasinnadt studentkoteri. --- Lidelsens, förnekandets, ironiens store skalder, den älskade Wallengren och hade ypperligt tillägnat sig. Harmoniens och spiritualismens diktare - låtom oss säga Lamartine eller Topelius - fattade hans känsla vida mindre, och Schillers eller Viktor Rydbergs storhet har Wallengren liksom Kleén endast förstått rätt ytligt-estetiskt, alldeles icke i dess upphöjda etos. Att däremot August Strindberg i Wallengren hade en glödande beundrare, faller nästan af sig själf. --- Hos Wallengren har den frambrytande litterära pessimismen i stort sedt gått upp i hans väsen." (S 343) "Allt efter som 'tidsandan' --- aflägsnade sig från 80-talets dogmatiska materialism, fördes han också till en ny filosofisk och religiös osäkerhet. På slikt grubblade han mer som en poet än som en tänkare."

Om tidig påverkan av Bååth säger Vetterlund (s 321): "Bååth hade i sina små genrebilder skapat en konkret stil med kärfva vers, och Wallengren skref i början dikter à la Bååth." Han skall dock snart ha närmat sig "J. P. Jacobsens praktfullare, mera sjukligt förfinade skriftsätt och retligare patos".

ALLVARLIG PROSA

1 Tidiga verk

Förutom de tryckta prosaverk av Wallengren, vilka här kommer att beröras, skall även några opublicerade nämnas: dels från ungdomsåren, men även ofullbordade verk från senare tid. Att, såsom gjorts i poesiavsnittet, lämna prov på Wallengrens stil i de olika verken skulle ta alltför stor plats vad gäller den seriösa prosan. Jag har valt att endast kort återberätta historiernas innehåll och referera valda kommentarer.

Simon Bengtsson redogör (1943) för några nyfynd, som belyser ungdomsverken:

"Som sitt första literära försök, troligen 1877' anger den blivande författaren 'Den återfunne sonen. Pjes i tre akter' - ett litet skådespel med ett mycket rikt persongalleri. --- från åren 1879-80 en synnerligen detaljerad och vidlyftig 'krigsberättelse om fälttåget i Laputa mellan kejsare Wilhelm I af Magdala och sultan Osman I å ena sidan och konung Alexander I å den andra'. Även som vuxen bibehöll Wallengren ett visst intresse för det militära, om och huvudsakligen som föremål för satir och gissel. --- 1880-81 --- ett dramatiskt skådespel i tre akter och med flera inlagda sånger: 'Italiens son' --- Som ung student åren före utlandsresan (1886-87) övergår Wallengren till att skriva skizzer och noveller. Härav finns en del i behåll: 'Ho der icke vill arbeta', 'Kungen kommer', 'Min Hamlet', 'En saga', 'Minnen', 'Ingrid'. Om den sistnämnda, 'en byhistoria', heter det: 'Denna novell skall bli en typisk bild ur bondelivvet. Utan försköning, men ock utan försämring. Hvilket är min estetiska princip'"(s 8 f).

För produktionen under 90-talet redogör Bengtsson (s 11 f): "Där lägger man fortfarande märke till mängden av prosautkast, skizzer som 'Dödens spår' och 'Brorskålar' --- Vidare kan nämnas en del osammanhängande och från spridda källor insamlade anteckningar till den väl knappast riktigt påbörjade Karl XII-studien¹, eller hur man nu skall tänka sig detta märkvärdiga arbete. Några dramatiska stycken, en-och treaktare, finner man också."

"Nürnbergerskuggor" ingick som ett längre prosaavsnitt i diktsamlingen "Bohème och idyll" (1892) och var hämtad ur Wallengrens dagbok från utrikesresan 1886-87, då han ju även en tid stannade i Nürnberg. Det är en liten iakttagelse av hur en medresenär kurtiserar uppapperskan på det värdshus, där de bägge bor; "en alldaglig förförelsehistoria, men den grep Wallengren på grund av mannens ovanliga råhet och flickans oskuld" (Kuntzel, 1923, s 7).

2 En ensam

Axel Wallengrens egentliga prosadebut skedde med berättelsen "En ensam", som först trycktes som novell i kalendern "Från Lundagård och Helgonabacken" 1893, och som utgavs i bokform i en längre version i december samma år. Sölve Ossiannilsson antar (1955, s 177) att det är Wallengrens vistelse i Landskrona i samband med

1) se s 9

vissa familjekontroverser efter publiceringen av "Bohème och idyll", som inspirerat boken.

Fredrik Vetterlund anmärker (1901, s 323) att berättelsen "är en följd av situationer och målningar, plus åtskillig reflektion --- Men den äger, bland åtskilligt likgiltigt, verkligt förträffliga enskildheter, den har ställvis en stil mjuk som siden i solljus". Hans Küntzel säger om berättelsens uppbyggnad (1923, s 38), att "som roman får 'En ensam' inte betraktas, ty den saknar all komposition. Snarare hör den då till kategorien 'Confessions', där författarens utgångspunkt, det egna jaget, tillåter honom att bryta formen och trotsa logikens fordringar."

Boken har egentligen åtta kapitel - det som hämtats ur kalendern utgör bara en del av det första kapitlet i den slutliga versionen - men Küntzel indelar den (s 38) "i fyra avdelningar efter de olika ställen, där förf. vistas, men lika mycket på inre grunder. Den första avdelningen är den, som i egentlig bemärkelse gör skäl för namnet 'En ensam'. Förf. bor i den lilla kuststaden, som enligt vad docent Vetterlund bekräftat för mig är identisk med Landskrona, försjunken i betraktelser över sitt eget själsliv, men samtidigt realistiskt studerande sina grannar". Vetterlund anser (1901, s 323) att detta inledningskapitel står högst i Wallengrens hela produktion.

Den "ensamme" har i huset mitt emot fyra grannar, som tillbringar sin tid med att se i "reflexionsspeglarna", och han klassificerar dem efter deras beteende. I ett av fönstren sitter en liten blek och sjuk flicka, som han tycker synd om, och till jul skickar han över en påse godsaker och går sedan själv till henne och hennes moder. På julnatten blandar sig hans minnesbild "av den lilla bleka, lama flickan i fönstret --- med den indiska sagoprinsessan ur 'Mahabharata' och ett vid insommandet läst arbete om österländsk arkitektur" (Küntzel, s 40) till en underbar dröm om Sakuntala, den "lotus-sköna hinduerjungfrun" (Vetterlund, s 323). Detta stycke ur boken citeras i sin helhet av Vetterlund, och det är nog här Wallengren vackrast uttrycker sin skepticisism inför kvinnan och kärleken.

I bokens fortsättning befinner vi oss i Köpenhamn, där "den ensamme" besöker sin gamle vän, målaren Carl Gustav. Ett kapitel ägnas en kärlekshistoria med den unga fru Annie Brun - den slutar med den första kyssen. Efter Carl Gustavs plötsliga död i lunginflammation på sjukhuset lämnar författaren Danmark för att bo i en prästgård i Småland¹, och reser därefter till en badort på västkusten, där han med glimten i ögat tecknar alla dess besökare, och där han slutligen lämnar sin tidigare syn på kärleksproblemet och förlovar sig med fröken Olga, ~~synter~~ till Carl Gustav. Denna till sist övergivna kärleksuppfattning liknar den Wallengren framfört i sina dikter, och "En ensam" kan alltså i detta avseende ses som ett komplement till erotikerna i "Bohème och idyll".

1) Den frimärkssamlande kyrkoherden, som Wallengren karikerar, kan enl. Bolin (1960, s 34) ha hämtat drag från författarens morbror, prosten Janne Wallengren, som var fjärlilssamlare.

I avsnittet på den såälländska prästgården för han fram sina egna synpunkter i diskussioner om opportunism och krichtendom med församlingens vicepastor, och i Köpenhamn talar Carl Gustav för subjektivism i konsten, och även denna åsikt får enligt Kuntzel (s 42) "fattas som talad ur hans egen mun". Kuntzel kallar allt detta (s 43) "en nittiotalets programförklaring så god som någon" och säger även: "För den borgerliga moralen har hon lika djupt förakt som romantikerna i seklets början. Den kristna moralen anser han vara en opportunitetsmoral. Hans tankegång härvidlag har rönt starka intryck av Nietzsche."

Olle Kolmberg skriver (1963, s 10) att "En ensam" är "fylld av ungdomsmelankoli och ungdomsaisantroni", och Sölve Ossiannilsson karakteriserar boken (1950b, s 31) som "ett försök att skildra tveksam och skeptisk ungdom från sekelslutet, ungdom som har förlorat sin barndoastro och inte har något bärande ideal. Den mötte inte heller någon uppmantran i samtiden."

Hans Kuntzel säger om dess stil (1923, s 44): "Ett yttre romantiskt drag ligger i arbetets brist på komposition, i infogandet av verspartier och framför allt i blandningen av stilar. Vidredvid äkte lyriska ställen, som t. ex. återgivandet av Sakuntala-drömmen, ha vi patetiska och sentimentala. Mest äro kanske hans realistiska skildringar av reseintryck och kafeobservationer. Han röjer då en iakttagelsens skärpa och en satirens uddighet, som starkt påminner om Heines 'Harzreise'. Någon gång bryter han tonen genom att på måfå inströ någon meningslös ordlek - en stilvidrig eftergift åt sina Falstaff-känslor" (Kuntzel ger här samma exempel som psykiatern Olof Kinberg, 1943, s 54, senare skulle framlägga på tal om Wallengrens påstådda inre splittring - se s 72).

Ett samtida omdöme kan slutligen anföras:

"Förf. har en mycket rik fantasi, som oupphörligt afbryter den svaga händelsens utveckling med en färgrik bildmålning med allegorier, symbolismer och drömmier, ofta i lätt humoristisk dräkt. --- Bokens fel är en viss långgrandighet, som inte gör den njutbar för den stora massan. Den är därtill personlig och subjektiv ända till opersonlighet, alldeles som hos vissa filosofer den subjektiva idealismen kan slå öfver i panteism" (sign. Herat - Axel Danielsson - i Arbetet 17/4 1894).

3. Mannen med två huvuden

är titelberättelsen i Wallengrens novellsamling, utkommen 1895. "Journalistiskt arbete på vers och prosa, kritiska artiklar och tvenne Falstaff-böcker ligga till tiden emellan och ha skaffat förf. träning i stilistiskt avseende. I viss mån kan man säga, att Wallengrens skriftställartalang får sitt mogna uttryck i 'Mannen med två huvuden'" (Kuntzel, 1923, s 45). "Novellsamlingen är av skiftande kvalitet och innehåller ett par ganska framstående noveller" (Ossiannilsson, 1950b, s 31). Kuntzel har i Saalade skrifter (1923-24) valt att utesluta "den obetydliga 'Svin-slagtarens brud'" samt att flytta en av novellerna, humoresken "Ett svärskött pastorat" till avdelningen för de humoristiska skrifterna (jag har valt att göra detsamma).

Titelnovellen är en studentlivsskildring från 1890-talets Lund (våren 1892), och titelpersonen Albert Carlsson - liksom de övriga i denna novell - är häntad ur verkliga livet; förebild var astronomen Albert Lindstedt, som begick självmord i april 1894. Wallengren själv figurerar som kandidat Hall.

"Litterärt sett lider 'Mannen med två huvuden' av Wallengrens vanliga fel, när det gäller en längre novell: bristen på komposition --- Halva novellen upptages --- av Tuskskildringarna, där en mängd studenter, föga konkret framställda, draga förbi oss" (Küntzel, 1923, s 49). Hans skildring av Tua-kretsen vann f. ö. ingen popularitet bland dem, som vistats där; Bengt Lidforss kallade den "knoddän", "punschdoftande", "en blame" samt "icke blott misslyckad utan även felaktig" (i företalet till Danielssons skrifter, 1908, s XLI). (Sven Christer Swahn säger - 1972, s 105 - att "Bengt Lidforss beundrade poeten Wallengren, tolererade faki- ren, föraktade den allvarlige prosaförfattaren".) Nils Meyer citerar (1968, s 99) Axel Danielssons recension (i Arbetet):

"Jag har själv varit med vid vissa tillfällen i denna ystra bacchanal, som med alla sina skuggsidor slynade intelligensen mer än den förstörde själarna. Därför kan jag yttra mig som kunnare, och ehuru Wallengren berättar om verkliga händelser och skildrar verkliga personer med en mera närgången än träffande tydlighet, förmår han ej återge det, som i Tualifvet var det berättigade och det bedärande. Vi blifva presenterade för personer under mer eller mindre genomskinliga namn, vi se dem dricka punsch och ställa till upptåg, men vi förmå inte dessa gnistrande kvickheter och denna jämnt flödande spiritualitet, som gör den gula fadda punschen till gyllene drufsaft."

Wallengren hade icke desto mindre lagt ner mycket arbete på just denna novell; Simon Bengtssons nyfynd innehöll (1943, s 11) "de omständliga förstudierna till Tua-novellen 'Teresina Tuas sällsamma sviter i Lund', som sedan erhöll namnet 'Mannen med två huvuden'. Den påbörjades i Stockholm 20 jan. och avslutades i Berlin 17 nov. 1895. --- På ett av utkastet läses:

Tualifvet
blef oss gifvet
ifrån Gud
uppå hans bud."

Man har velat sätta "Mannen med två huvuden" som namn på Axel Wallengren själv, med tanke på splittringen och tudelningen i hans produktion, men Sölve Ossian- nilsson skriver (1955, s 178) att man har "alltför lättvindigt blandat samman fiktionskaraktärerna med Wallengrens egen karaktär".

Sandliljan

är den andra novellen i samlingen och enligt Küntzel (1923, s 45)

"som helhet betraktad Wallengrens bästa prosaarbete. Här har han för en gångs skull lyckats hålla stilen fullt ensartad på samma gång som novellen är enom- komponerad och proportionerlig. Motivet är föga originellt. Dr Fritz Lind, en botaniker, reser till landet för att i ro fullborda sin avhandling och för att på ort och ställe studera den rara sandliljan, en av de sandörter, som han skriver om. Han avbrytes emellertid i sitt arbete genom bekantskapen med en ung godsägare- dotter, fröken Mary Pleskow, och bekantskapen övergår till kärlek. Strax efter

förklaringen måste hon för några veckor resa bort, och enstöringen Lind, som plötsligt gripits av en sensuell längtan först efter Mary, och i brist på henne efter kvinnan i allmänhet, ger i ögonblickets berusning vika för frestaren (=kammarjungfrun Blenda). Fröken Mary, av en händelse underrättad härom, frågar honom vid återkomsten, om skvallret är sant, och då han jakar, bryter hon förbindelsen."

Küntzel vill, trots att berättelsen inte är skriven i jagform, närmast betrakta den som en fortsättning av "En ensam" (1923, s 45 f). Simon Bengtsson menar (1945, s 12) att Wallengrens eget livsproblem skulle finnas angivet i "Sandliljan". Sölve Ossiannilsson förnekar detta (1955, s 179) och framhåller att huvudpersonen, dr Fritz Lind, enligt traditionen fått låna drag från Bengt Lidforss (medlem i D.U.G. och även botaniker).

Dessutom understryker Küntzel att novellen röjer ett "vida mera naturalistiskt betraktelsesätt än som förut kommit till uttryck hos Wallengren" (1923, s 46) samt att ingen annan av hans längre berättelser står på ett lika högt plan (s 48).

Vetenskapens martyrer

är en mycket kort skiss, som berättar en historia, vilken mycket väl kan tänkas ha hänt den unge Axel själv i hemmet vid Tomegapsgatan i Lund: hur en femtonårig son med sin nyvunna skollärdom säger emot fadern i en kunskapsfråga och hur detta renderar honom en (sällsynt) omgång med rottingen. Axels fader, Mårten Svensson, presenteras av Küntzel på följande vis (1923, s 3): "en högrest, ståtlig man av borgaretyp. Rättrådig och med stränga moraliska grundsatser gav han sina barn en vårdad uppfostran", och Axel kan väl tänkas ha känt den upprorslusta som framkommer hos Janne i novellen; bara en sak gör den absoluta likheten tvivelaktig, och det är ämnet, i vilket sonen är "nosig"; naturvetenskap, som det här gäller, låg enligt samstämmiga uppgifter inte för Axel Wallengren varken förr eller senare.

Daniel

med underrubriken "En berättelse från skogen" är en kortare novell än "Sandliljan" och kallas av Küntzel "ett litet mästestycke --- visar en ny sida av Wallengrens människoskildring" (1923, s 48).

En stilla sjö djunt i skogen har sin egen historia, som berättas med en ortsbos ord. Den handlar om den hårde, ensamme bonden, som söker ta sig en hustru men inte lyckas, och som knappt får sig en piga. När en flicka till slut kommer, förför han henne brutalt och kärlekslöst och kör iväg henne när hon blir gravid, trots ett avgivet äktenskapslöfte. Den unga olyckliga flickan går då i sjön med barnet.

"Teckningen av Daniel, skogens hänsynslösa övermänniska, är utomordentligt lyckad, och man måste beklaga, att Wallengren ej oftare försökt sig i denna begränsade novellstil" (Küntzel, 1923, s 48).

Hinsidan

är namnet på den följande novellen, som utspelas på ett gatukafé i Köpenhamn, och som bifigur förekommer samme Carl Gustav som i "En ensam". En förtidspensionerad husarlöjtnant berättar om hur han av för kraftigt absintdrickande påverkades och fick hallucinationer etc., tills slutligen sinnessjukdom utbröt, varpå han vårdades och tillfrisknade på "därhus". Hans Küntzel kommenterar novellen (1923, s 49):

"'Hinsidan' är Wallengrens gärd åt tidens nyväckta smak för det övernaturliga, de ockulta fenomenen. Han tillämpar de moderna ärftlighetslagarna och låter hjälten vara predestinerad för vansinne. Ett långvarigt absinthdrickande bringar sjukdomen till ett akut utbrott, hans jag klyver sig i två delar, och blott i ljusa mellanstunder ropar han för sig själv med en dr Jekylls fasa: sluta då en gång med detta gräsliga skämt! - Det är lätt förklarligt, att Wallengren lyckats med denna lilla novell. Icke så, som skulle den psykologiska analysen vara hans starka sida, men för skildringen av det kaotiska, det oväntade, det fantastiska i vansinnet var han som skapad."

Kristus i byn

är det sista stycket ur novellsamlingen "Mannen med två huvuden", som skall behandlas här. Skissen har undertiteln "Julfantasi" och utspelas vid juletid, närmare bestämt några dagar före julafton. En gammal präst slumrar till i sina tankar om Jesusbarnets ankomst, som han aldrig tyckt sig få uppleva, och som han kanske inte är beredd att möta? I drömmen möter han frälsaren och aposteln Johannes ute på den dimmiga slätten. Kristus känner honom inte. De vandrar runt i byn och stannar utanför husen, där folk beder. Men Kristus märker överallt samma sak som han märkt i tvåtusen år: i bönen är människorna ännu själviska, de kan inte följa honom så som han vill, "utan att se sig om". Kristus lämnar byn bitter med orden: "Nej, jag känner eder icke..."

4 Essäer

I utgåvan av Wallengrens samlade skrifter (1923-24) finns ett urval essäer, hämtade ur olika tidskrifter och kalendrar 1894-96. Ämnena är varierande: "Barn", "En studentkarneval", "Tyska studentdueller" och "Intryck från Menzelutställningen i Berlin" är bland de ting som behandlas. En är kallad "Symbolismens Messias i Sverige" och är ett utfall mot de symbolistiska diktarna i allmänhet och Gustaf Uddgren i synnerhet. Staffan Rosén säger (1905) att det frångår,

"att Wallengren starkt ogillade de nya och orinmade lyriska uttrycksformer som började tränga fram på andra sidan Atlanten --- Där gick han till rätta med den mindre kände samtida diktaren Gustaf Uddgren som beskyldes för att misshandla språket med osmakliga ordsammanställningar. Ett svårt tecken var att den angripne prisade 'den fullkomligt onjutbare amerikanske poeten Walt Whitman', ansåg Wallengren. Det hindrade inte att han själv också ibland prövade besläktade lyriska grepp."

Wallengren har f. ö. även parodierat Uddgren i en dikt, som upptas bland hans humoristiska alster: "Yggdrasills återkomst" i Söndags-Nisse 1895.

5 Övrigt

Till Wallengrens produktion hör ju även de nyhetsreportage han skrev som Aftonbladets Berlinkorrespondent 1895-96. Olle Holmberg säger om dem (1963, s 107) att han gjorde "vederbörligen sin plikt i de radikala idéernas tjänst".

Slutligen berör Hans Küntzel (1923) även med några ord Wallengrens korrespondens. Flera av hans brev publicerades 1955-56 i SLF (av Sölve Ossiannilsson); dessa var huvudsakligen riktade till kusinen Waldemar Bülow, men några även till fadern. Paul Rosenius citerar stycken ur korrespondensen mellan honom och Wallengren i "Mitt gamla Lund" (1952), och även i romanen "De unge gubbarne" (1909) har en del kommit med.

Fredrik Vetterlund påpekar (1901, s 322) att "i det hela visa versens egenskaper hos Wallengren, de bättre och de sämre, öfver på prosatören --- kommer lyrikern och rytmikern i Wallengren kanske bäst fram i hans berättelser; han var företrädesvis lagd till novellist och prosatör."

HUMORISTISKA SKRIFTER

Det var inte - vilket han själv trodde - med sin allvarliga prosa och poesi som Axel Wallengren kom att vinna verklig berömmelse. Den fick han istället med sina skämtskrifter, som har varit stilbildande för svenska humorister fram till våra dagar. Som humorist skrev han vanligen under pseudonymen "Falstaff, fakir", och detta namn har efter hand blivit vida mera känt än hans riktiga.

Lika litet här som i de tidigare avsnitten rörande poesien och prosan kan det bli fråga om några längre utdrag ur Wallengrens humoristiska produktion - bara en del utvalda godbitar. Skämtskrifterna är emellertid mycket lättillgängligare - både vad gäller läsningen och anskaffandet - och de anbefalles varmt att avnjutas i sin helhet.

1 Tidiga verk

Det tidigaste bevarade skämtopuset av Axels hand är en påhittad dödsannons från 1876, då han var bara elva år! Den citeras av Simon Bengtsson (1945, s 14):

Tillkännagives att Gud den högste behagat till sitt oåtkomliga rike hädankalla vår innerligt älskade son Nils Pitter Pittersson uti en ålder av 83 år, 52 veckor, 365 dagar medelst hjärtlidande i tårna i följd av utav hans moster ingiven arsenik i morgon eller idag den 46 Juni. Den fina begravningen sker på portelomgången. Besök tillåtes endast av sluskar. Begravningen sker i stormande tysthet.

Gästerna samlas hos skeppsklarerare Landgren Sön- och Lördagen den 58 Juni 1879¹ uti huset N. 99 nere vid hamnen Littera Ö i Lund en trappa upp och en trappa ned till höger och vänster i förstun.

Sissa och Pitter Landgren.

Som gymnasist och student ägnade sig Axel förvisso flitigt åt skämtskriverier (bl. a. i "Jätten Finn, Lunds stifts skämttidning"). Enligt Bengtsson (1945) höll han i Vala-förbundet föredrag "i mystifierande och humoristisk form", bl. a. om "Fritiofsskalden", vartill kommer diskussionsinlägg med rubriker som "Antediluvianska löständer hos Mastodontynglingen" och "Madagaskars litteratur, i all synnerhet den tragikomiska". Han skall f. ö. också ha spelat Osvalds roll i Ibsens "Gengangere". I Samlade skrifter (1923-24) ingår en liten Heine-parodi, hämtad ur "Jätten Finn" 23/6 1893, vilken kan citeras i sin helhet:

Översättning av farbror H. Heines
DU BIST WIE EINE BLUME.

Du är precis som en blomma,
så huld och skön och fin.
Jag ser dig an och mitt hjärta
sig drar till ett vemodigt grin.

Mig är som om jag händern
på ditt hne lägga skull',
i bön: bli alltid bevarad
så huld och skön och full! x)

Jöns Heine

x) Nödrim! J-s H-e

1) Ossiannilsson har (1950a) påpekat, att Bengtssons avtryckning av dödsannonsen var ofullständig: "...Söndagen den 58 Juni..."

Vidare skrev Axel Wallengren ett spex, "Guvernörens staty, eller Don Juans verkliga slut, eller Han blev livad - Opera-buffa-pantomim från Théâtre d'Application i Paris", som uppfördes - enda gången - på en "lördagssoirée" på Akademiska Föreningen i Lund 9/4 1892, och som enligt Sölve Ossiannilsson (1950b, s 28) tillkom "så hastigt, att generalrepetitionen måste företagas under mellanakterna". Manuskriptet till detta spex finns fortfarande bevarat i Akademiska Föreningens arkiv i en renskrivna version omfattande sju maskinskrivna sidor. Rollerna är rätt få: guvernörens staty (som spelades av John Wigforss, f 1872, varom mera senare), Don Juan (Carl August Jeansson Kullenbergh, f 1867), Leporello (Carl Frithiof Per Deurell, f 1868), Don Juans "kusiner" Rosamunda (John Gustaf Fredrik Löwgrön, f 1868) och Angelina (Jon Fredrik Theodor Palmberg, f 1870) samt "folk af båda könen" (bl. a. Martin Theodor Sjögren, f 1870). Dessutom ingår en kypare, som i manuskriptet kallas Jonas Krok. Axel Wallengren själv synes inte ha medverkat.

Spexets handling går helt i Bacchi tecken: den charmfulle Don Juan lurar guvernörstatyn att "släppa loss" i ett glatt lag; berusningen blir denne övermäktig - "Usch, vad jag är fylax!" - och han återgår till slut till livet på piedestalen. De tre akterna består till vissa delar av pantomimspel, och sånger - mestadels dryckesvisor - ingår också. Ur en recension i Folkets Tidning (måndagen 11/4 1892) kan citeras:

"Salongen var proppfull, icke ett bordshörn till öfvers, hvadan icke så få nödgades med den obligata punschhalfvan emigrera till galleriet. Programmet gjorde sig icke riktigt bra. --- Aftonens clou "Guvernörens staty eller Don Juans verkliga slut" var ett stycke vansinne, der snillet på ett par ställen glintade fram, men utförandet var icke öfver sig. Sången var dålig. Värld att minnas deremot pantomimen i den första akten och dansen i den andra."

Paul Rosenius berättar (1909, s 139) om en bloddrypande romanparodi som Wallengren tycks ha skrivit år 1894: "Dockhuvudet, eller Den krasse kvinnokrossaren, eller Tolv Tamp". Enligt Rosenius (1952, s 59) var den en "humoristisk kuriositet" med över 100 illustrationer, i 60 ä 70 ex. (priset var 50 öre), och Wallengren hade haft en medarbetare (kanske student- och spexkamraten John Wigforss - se vidare s 47).

2. Envar sin egen professor

Wallengrens första bok i den komiska genren, "Envar sin egen professor", utkom 1894 i två upplagor och följdes senare samma år av "Envar sin egen gentleman". Dessa båda titlar hade bildats i analogi med verk från de närmast föregående åren: "Envar sin egen Lärare" av P. E. M. Fischier och "Envar sin egen Lagkarl" av W. A. Bergstrand (vilket påpekats av Sölve Ossiannilsson, 1948, s 42).

"Envar sin egen professor" har undertiteln "Allt mänskligt vetande i sammandrag. Kortfattad encyklopedi av Falstaff, fakir. III delar i ett band", och bokens innehåll är enligt innehållsförteckningen "så trydelat": Folkbildning, Lärd bildning och Praktisk bildning.

Folkbildningen inleds med ett rimalfabet, av en typ som före Wallengren förekommit i en del läseböcker för barn, men som senare blivit ett vanligt inslag i student-

karnevalernas tidningar m. m. (jämför även "Pyttans A-B och C-D-lära" av J. A. G. Acke, Heidenstam, Engström m. fl., 1896, utgiven först 50 år senare). Sölve Ossiannilsson har visat på förebilder i barnens ABC-böcker (1952c, s 138 ff): redan 1532 utkom en tysk och 1780 en svensk rimmad ABC-bok. Den senare, vars rim var på alexandriner, författades under titeln "Barna Bok, Kronprinsen (Gustaf Adolf) tillägnad" av rådmannen Johan Wellander. År 1835 kom "Prinsessans (Eugénies) Barna Bok", vilken av Ossiannilsson (s 139) antas vara författad av Wilhelmina Stålberg. År 1894 utkom genom ett märkligt sammanträffande tre skilda rimalfabet: dels fakiren Falstaffs, dels ett av E. L. P. Meyer, "Lille Bobs A-B-C-bok för Djur- och nykterhetsvänliga Barn", och dels ett - även det parodiskt - i Söndags-Nisses julnummer av Edvard Forsström, "Medborgarens ABC-bok av Lille Pelle". Ossiannilsson karakteriserar dem (s 143): "Meyers handlar om alkohol och nykterhet, Forsströms om politik och litteratur och Fakirens om ditt och datt". I fakirskrifterna återkommer ABC-verser, både lösryckta och i hela alfabet, längre fram.

Ur ABC-rimmen i Folkbildningens kapitel förtjänar många att citeras:

A. Ammor kallas unga mammor,
som på landet varit flammor.	U. Upupa-epops-kalops
kan man propsa i en mops. ¹
I. Ingefära uppå filbunk
luktar bättre än en Nil-skunk.	V. Vatten är ett farligt gift,
vilket omger Visby stift.
P. Proletären gärna ville
dricka punsch och spela kille.	Z. Zontariffen för en krona
för dig fjärran från Landskrona. ²
Q. <u>Q</u> vast och <u>q</u> vinna bägge 2
plåga stavas nu med k.	Å. Ädelstenen Koh-i-noor
tror jag knappast att du får.

(En vers på H ströks, därför att den befanns vara ett plagiat ur Bellmans "Min levernesbeskrivning". Wallengrens vers:

Hjärnan uti knutar vrides
när jag tänker på Euclides.

och Bellmans:

Hjärnan ännu i mig vrides
när jag tänker på Euclides.

Jämför Wallengrens på annat håll dokumenterade matematikhat!)

I sin fortsatta Folkbildning ger Falstaff, fakir, sina läsare bl. a. några "Stavövningar" (vari let 67-bckstaviga exemplet "riksdagsmannautskottssuppleantbostadsstäderskevikariebarnbarnsbyxor" ingår) och fyra "Sedolärande berättelser", som var och en åtföljs av en sens moral på vers, av vilka ett par sedermera blivit berömda. Sålunda har moralen till "Den lydige Konrad",

Den som lyder går det väl,
Även om han plommon stjäl,

upptagits i lundaspexet "Carl XII" (1904) och det till "Den flitige gossen",

1) Ossiannilsson påpekar (1950b, s 27) att "Upupa epops är namnet på den mycket sällsynta härfågeln, så man förstår, att en sådan kalops måste vara något förnämt. Särskilt att propsa i en mops."

2) Jämför Wallengrens vantrivsel under vistelsen i Landskrona hösten 1893 (se ss 9 och 30 f).

Flitigt läsa gör dig klok,
Därför läs varenda bok,

gjorts till reklamslogan . . . för en del bokhandlar och bibliotek på senare tid.

Falstaff, fakir, inleder avsnittet med de fyra Sedolärande berättelserna:

"Har nu den unge läsaren hunnit ända hit, måste han hava någon god och lidelsefri lektyr, som kan bidraga att hålla hans uppstigande passioner inom deras tillbörliga gränser. Här anser jag, att följande 4 berättelser skola uträtta mycket gott."

Stycket nr III, "Den flitige gossen", handlar om den åttaårige och flitige Jöns, vars fattige fader emellertid

"icke älskade lärdom. Ofta ryckte han boken ur sin flitige sons händer och skickade honom ett ärende i byn. Häröver grände Jöns sig i tysthet och fällde många bittra tårar, då någon såg det."

Nyttigheten i lärdom fick dock Jöns' fader klar för sig, då sonen hjälpte honom i en hetsig diskussion om vad "poltik" är:

-Jo, svarade Jöns med en säker röst, det är ett trestavigt ord, som består av trenne självljud och fyra medljud. Dess etymologiska ursprung är grekiskt och dess betydelse är statskonst. I uttaladen det oriktigt, då I saden pol'tik, ty det heter politik.

Sedan han sagt detta, upphörde tvisten som med ett åkslag.

(Från den stunden upmuntrade fadern Jöns' flit.)

Den fjärde sedolärande berättelsen förtjänar att återges i sin helhet.

Den lögnaktiga Pella

Pella var endast nio år, men hade redan ljugit tvenne gånger, till stor sorg för sin gråklädda moder, som icke kunde tåla en osanning. Hon agade också sin dotter rätt eftertryckligt för detta grova fel och förmanade henne till sanning och frid. Men den lilla Pella lät icke rätta sig, såsom vi i det följande skola se.

En vacker sommardag gick den lögnaktiga Pella och lekte med några små sanningsälskande flickor. De kastade sten och smuts på varandra och rogade sig tappert. Då kom en liten katt över gården.

- Den katten är vår, sade Pella, då hon fick se kissen.

Som de små sanningsälskande flickorna trodde, att hon talade sanning, började de genast att kasta sten på katten. Den träffades rätt hårt av ett stenkast, och började därför jämra sig på det jämmerligaste, så att den som verkligen rådde om katten kom ut. Det var en aktningvärd kvinna, som hette mor Andersson.

- Varför slår I min katta? frågade hon förtörd.

Då framträdde en av de små sanningsälskande flickorna och sade: Pella sade, att det var hennes katt.

Men därmed var mor Andersson icke nöjd, utan mälde vidare: Den omständigheten att Pella uppgivit bemälda katta såsom sitt ägande husdjur, giver icke vid handen ett berättigande för eder att med berätt mod tillfoga djuret kroppsskada.

Och icke ens nöjd med denna muntliga bestraffning, grep mor A. ett kvastskäft och ropade: Vänta, jag skall larma eder!

Då sprungo alla de små sannfärdiga flickorna hem. Hemkomna berättade de för Pellas moder, att Pella farit med osanning.

Häröver blev Pellas fromma moder så upprörd, att hon grät sig till döds.

Moral: Den som ljuger vållar lätt
någons död. Det är ej rätt.

Sölve Ossiannilsson framhåller (1950b, s 27 f) det troliga sambandet mellan Wallengrens egna juridikstudier och parodin på juristprosa, som läggs i mor Anderssons mun.

De fyra sedolärande berättelserna hade publicerats tidigare, i Stockholms-Tidningen 18/8 1893, med signaturen "Falstaff, tillbakasatt paedagog" och med ett företal, som inte återfinns i "Envar sin egen professor". I detta företal pekar fakiren själv på en förebild vid parodierandet av moralstycken: Karl och Knut Kastmans Lärobok för småskolan. I större upplagan nr 5 av denna läsebok, 1888, finns (vilket Ossiannilsson påpekat, 1959, s 170 f) en berättelse, som företer stora likheter med den andra sedolärande berättelsen i "Envar sin egen professor", den om "Den stygga baljan". En annan möjlig förebild är (enligt Fehrman, 1957) pedagogen Johan Gustaf Eckerbergs "ABC-bok för Fäderneslandets Barn", som trycktes i många upplagor från 1809 fram till 1862 (i Lund); "Man kan kanske våga gissa, att det var den Åbc-bok, som kronouppbörds-kassören satte i handen på sin son Axel Wallengren".

Ossiannilsson visar (1959, s 71 f) också på det - redan tidigt noterade¹- sambandet mellan Mark Twain och fakiren:

"De amerikanska humorister, som vid denna tid kommit på modet i Sverige, skojade friskt med söndagsskoleberättelserna och deras överdrivna, gråtmilda moralism. --- Det troliga är sålunda, inte att Wallengren inspirerats av den amerikanska söndagsskolesirapen utan att han snarare fått mod av amerikanska författare att krydda denna sirap på samma sätt som de själva."

I avdelningen Lärd bildning delger fakiren Falstaff ytterst kortfattat sin vishdom i skilda läroämnen: kyrkohistoria; modersmålet; räkning; geometri; geognosi; historia; naturlärdom och naturskildring; läkedom; tyska språket och filosofien; döda språk; astrologi, teosofi och magik, jämte konsten att gräva gull. Slutligen berättar han om ämnena i mogenhetsexamen, vilken ju är utbildningens mål: Kort karaktäristik av König von Preussen. Orsakerna till freden. Jämförelse mellan kyrkomötet i Paphlagonien och Viborgska smällen. Varför skrev Goethe vers? Naturen.

Den lärdom man som läsare översköljs med är ofta förvånansvärt koncentrerad; modersmålet avverkas med följande ord: "Svenska språket består av 28 bokstäver och tio siffror jämte paragraftecken m. m. Dess störste skald var Brage (numera död)." Ibland är den mera ingående, som i avsnittet om Naturlärdom:

Femte tån är så rysligt liten, att den i dagligt tal benämnes lilltån, samt tjänar huvudsakligen att uppbära de nyttiga organ, som kallas liktornar. Om denna tån utvecklar sig framåt till två alnars längd och därpå böjer sig rakt uppåt till en längd av tre alnar, kan man i dess topp fastbinda en fackla och därmed lysa sig hem i de stormdiga novembernätterna.

Tåens ben äro tre: första benet, andra benet och tredje benet.

Varje ben i tåen består av

brosk och blod

jämte något annat

element,

som ännu utgör naturens hemlighet.

En annan av naturens stora hemligheter är

norrskenet.

1) Sambandet med Mark Twain påpekades redan i reklamnotisen för "Envar sin egen professor" i Folkets Tidning 23/4 1894.

Längre fram beskrivs i ett gemensamt kapitel tyska språket och filosofien ("alla filosofer äro tyskar, och nästan alla tyskar äro filosofer"). Fakirens översättningsövningar är här så sprudlande av fantasi, att ett utdrag ur dem faktiskt medtagits i Gadelius' bok om sinnessjukdomar, som parallell till ett exempel på schizofreni (se s 72)!

Om "Döda språk" har Falstaff, fakir, många lärdomar att förmedla:

De döda språken kallas så på grund av den gravlika stämma, varmed de fram-sägas av den erfarna översättaren. Det dödaste och således viktigaste av dem alla är latinet, som uppfanns av gudinnan Latona. Känner du icke till detta språk, är du beklagansvärd och otjänlig att beträda mången viktig förtroende-post. Jag vill därför kort ge dig anvisning att på kort tid fullständigt inlära det.

Här följer några mycket intressanta översättningsexempel (detta stycke har delvis varit infört i "Jätten Finn" redan i juni 1893).

Ett härfå följande, rätt fristående avsnitt, betitlat "Nyttiga romaner", har av Sölve Ossiannilsson (1948, s 35 f) visats vara författat långt i förväg: "De tre marodörerna" är daterat Lund 1/5 1891, "Hästdödaren på Pampas" (?) och "Hvarför svor han denna ed?" Farhult 14/5 1889.

"Ett intermesso", som sedan följer, skulle egentligen ej ha ingått i "Envar sin egen professor" men kom med i andra upplagan (se s 48). Intermessot har underrubriken "ett mellanting mellan den Lärda och den Praktiska bildningen": "Konsten att leva på landet". I det första kapitlet, "Mönsterfarmen", ger fakiren Falstaff svar åt rådvilla bönder i lantbruksfrågor, t. ex.:

P. von Q. lider av mul- och klövsjuka, men önskar bliva fri därifrån. Denna önskan finner jag vid närmare eftertanke helt naturlig, och kan icke annat än upmuntra honom till att ej avstå från denna önskan. ---

Från A. O. i Södregård erhåller jag förfrågan om bästa sättet att sköta ett stort jordbruk. Såsom ett slags besvarande av denna fråga vill jag förtälja huruledes jag sköter min mönsterfarm i Skåne.

Jag sår mycket tidigt, vanligen i slutet av Januari, sedan jag först uppluckrat den feta myllan och fördrivit kälen genom pågjutande av varmt vatten. Detta pågjutande verkställes av min favorittorp-pare Adrian, som nu är mycket van därvid. ---

I November plöjer jag trädorna och skakar äppleträden. Då jag för nio år sedan skakade dem, föll ett stort Grawensteineräpple ned i huvudet på Adrians moder, och inträngde så djupt att det icke kunde uttagas därifrån. Hos denna genomsunda käring höll sig äpplet fullkomligt friskt i tre månader. Därpå lät jag, för att undvika de obehag, som skulle uppstå vid dess bortruttande, med stor kostnad förstena detsamma. Men en liten kärna hade undgått försteningen, och grodde och slog rot i den saktmodiga kvinnans huvud, och är nu ett vackert litet träd på över tre alnar. Adrian klättrade upp i det häromdagen och plockade äpplen till desserten, medan jag vilade i dess skugga. Adrians moder var i början något generad över denna ovanliga hårprydnad, men nu är hon fullkomligt van därvid. (Detta är verkligt sant, och jag tål intet tvivel därom.)

I December köper jag julklappar åt Adrian och Adrians moder. Den kvarvarande, otröskade säden uppsättes i kärvar till de små fåglarna. Förliden jul hade jag uppsatt åttio tunnor säd på detta vis. Adrians moder grät av glädje då hon hörde de små fåglarnas skral. Såsom svenske män ägnar och anstår gjorde Adrian och jag vår rörelse bakom en höstack, till dess en massa fåglar samlat sig, då vi rusade fram och sköto de små matnyttiga yrfåna. Såsom preludium till en mycket mörk toddy smakade de ej oävet.

De båda sista styckena hör väl till dem som Olof Kinberg (1943, s 53) syftade på då han talade om fakirens "egocentricitet och likgiltighet för andras behov och anspråk". Paul Rosenius säger (1952, s 72) att "det blir litet för mycket av det uppsluppna fantasteriet". Berättelsen om hur fakiren firade sin favorit-
torparens "födelsekväll" är av samma typ:

Senare på kvällen spelade jag patience med Adrian, varvid han som vanligt hade otur. Han förlorade något över hundra kronor. Dagen var mycket glad.

Vi avslutade densamma genom att något efter 3 på morgonen knacka upp Adrians moder, vilken åt mig tillredde den härligaste sillfrukost, medan Adrian gick upp och invigde sitt nya levnadsår med strängt jordbruksarbete till kl. 4 e. m., då han av mattighet avsvimmade; häröver blev den, som skriver dessa rader, så uppskakad, att jag måste styrka mig med en mycket god middag.

Sedan Adrian njutit en stärkande sömn under närapå två timmar övergöt jag Adrians moder med en spann iskallt vatten, emedan hon klagade över den starka värmen. Vid ljudet av detta brus och moderns anskri uppslog Adrian sina ögon och uppgav det hjärtligaste flatskratt vid åsynen av den lungvåta gumman, som, även hon, hade svårt att hålla sig för skratt.

Temperaturövergången var henne dock något för stark, och följderna blev till hennes förvåning en häftig lunginflammation, ur vilken hon repade sig först efter tre veckor. Under denna tid vårdades hon på det ömmaste av Adrian, som sällan vek från hennes bädd. Som jordbruket härigenom led rätt betydligt, måste jag till min ledsnad göra rätt stora avdrag på hans lön. Men rätt skall vara rätt.

I kapitlet "Två mina djur" berättar farmaren om sin blodmops Buff, som har tre tandrader och alltså 48 tänder, samt om sitt hornsto, mjölkdjuret och travaren Kaskett, en korsning mellan märr och ox. Vidare berättar Falstaff om sin avskydde parasittorpare Kuku, som oförskämt nog kräver "kontant betalning för de tjänster, jag låter honom göra mig". I "intermessots" sista kapitel, "En hjälte-modig handling", beskriver han sin överlägsna strid mot den stora sjöormen, där emellertid även hans kammartorpare Jönsson deltar och dör. Fakiren beskriver nu sjöormen:

Kroppen var fjällig och påminnte genom sin längd om den långmodighet, med vilken jag länge fördragit Jönssons karaktärsfel. ---

Mitt under mitt segerjubel anlände Adrian och jag emottog hans lyckönskningar. Som han emellertid fällde tårar vid åsynen av den orörlige Jönsson, lät jag honom hämta sig genom att släpa sjöormen hem. Detta arbete var icke så svårt som man skulle kunnat tro, ty jag pådrev honom under tiden med en påk, vadan det gick mycket fortare än det eljest skulle hava gått. Ty hastighet minskar tyngden, enligt vad fysiken länge påstått.

Beträffande fakirens (och Axel Wallengrens påstådda) övermänniskoattityd och känslökyla, se avsnittet om Wallengrens psykologi (s 71 f).

Den återstående, tredje delen av "Envar sin egen professor" kallas Praktisk bildning och är en snabb genomgång av "reglor" av vikt rörande följande ämnen: lagfarenhet för gemena män; hagel; åska; sällskapsnöjen; biodling och binäringer; god ton; konst och litteratur; filateli; sättet att placera penningar; glasblåsning och navigation; den skicklige kocken; den kunskapsrike dykaren; några ord om almanackan, jämte konsten att gratulera; meteorologi och anarkism; att testamentera; kärlek, sport och gymnastik.

Om åskan berättar Falstaff, fakir, att den

har givit många skald ett gott medel att lura en lättrogen och köpstark allmänhet. Så kvider Lär store Lundin:

Skyar lika busar
fly på fästet opp.

och

Dunder och larm!
Viggen så varm
lyser och fräser och mördar i hägnet.
Gömda för regnet
träffas i höstacken
två mina vänner, den ene i nacken.

Hade vi inte Åskan, skulle det varit en verklig dumhet att uppfinna åskledaren.
Men ho kan stävja en uppfinnares fantasi?

(Denna dikt har Wallengren verkligen hämtat från pekoralisten A. Lundin - se även s 61. Sölve Ossiannilsson har emellertid visat - 1952b, s 16 - att denne i sin tur stulit de första två raderna från skalden Stagnelius, närmare bestämt från ett mindre stycke (bland Lyriska dikter 1821-23) betitlat "Knibergs Ölandsfärd", som inte kan sägas vara typiskt för Stagnelius utan snarare påminner om Bellman:

Böljan mot stranden brusar;
Vädret dess yta krusar,
Skyarne, like busar,
Stå på fästet opp.)

Kapitlet om "Sällskapsnöjen" kan citeras i sin helhet:

Enligt Spencer äro sällskapsnöjena av tre slag: kvadrill, patience och slagsmål. Boström hänför hit även punsch och kafferepet, om vilket senare skalden kvider:

Kafferepet är en lina,
där man hänger nästan sina;

varemot dock Fichte opponerar sig, viljande i dess ställe inflicka knack.

Spencer har rätt.¹⁾

Kvadrill utföres på följande sätt:

1:sta turen. Ställ dig mitt emot din dam, hoppa upp och ned, sträck ut foten och gå fram och tillbaka.

2:dra turen. Ställ dig bakom din dam, hoppa högt upp i luften och gå tillbaka till din plats.

3:dje (sista) turen. Tag din dam tvärt om livet, snurra henne runt, tills du är trött, släpp henne och tacka henne.

Patience.

Lägg femtiotvå kort hur som helst och tänk vad som helst.

Slagsmål.

Detta sällskapsnöje idkas mest i fria luften och mellan vuxna vänner. Sätten härvidlag äro så mångfaldiga, att det icke kan falla mig in att genom någon anvisning lägga ett eventuellt band på den individuella friheten på detta område.

Om biodling säger fakiren att det är "förenat med så stora nöjen, att det är rent förunderligt att se, huru litet det lönar sig", och som "binäringar" nämmer han musik, gruvsdrift eller sjöröveri. I kapitlet "Konst" ingår ett längre referat från "De fries Udstilling" i Köpenhamn, vilket tidigare varit tryckt i

1) Nils Beyer säger (1968, s 57) att denna mening är "Wallengrens lakoniska sammanfattning" av D.U.G.'s idéer om utvecklingsläran.

"Jätten Finn" maj 1893. I samma skämttidning, juni 1893, har två av de strofer varit tryckta, vilka under rubriken "En bodmamsells Klagan i midvintern" presenteras som exempel på folklöre och folkvisor. Dessa, till vilka Wallengren senare skrivit fortsättningar, som publicerats i Söndags-Nisse (1895; "Avskeds- och svanesång" samt "Tankar i våren eller Vårtankar") kan här återges i fullständigt skick:

Den grymme Nilzon.

1.

Jag elskar dig i livets hvimmel,
jag elskar dig i öcknens djup!
Du är mitt h-lv-te, min himmel,
min ros, min frögd, min tröst, min
Du ej mig elskar - grymma öde! slup!
Du ger mig hin - usch fy, jag svor!
Att jag snart dveljes bland de döde,
du grymme Nilzon, visst jag tror!

2.

Jag mins den första, hjuva gången
jag såg dig stå i min butik.
Du vysslade den fina sången
om Calle P., på velljud rik.

Jag var på vegen till den handel,
der dagen lång jag fengslad står,
och alltid för en stadig hvardel,
fast jag är endast tretti år.

Den kvellen föddes all min smerta.
Jag serskilt mins en gong jag stog
och solde strumpor, hur mitt hjerta,
du grymme Nilzon, för dig slog!

3.

Jag hvet ej hur, men till min ånger
jag tjenner nu att all min frid
har gått förlorad för all tid
alltse'n du tjöpte dig kalsonger.

Jag tog de allra, allra besta
från hyllan ned och sade: 'se,
herr Nilzon, var så god och sel'
(O, din munstasch, den kan mig fresta!)

Du Hårde! Att du nendes pruta!
Jag slog ju genast femti av,
som sjelv jag principalen gav.
Ack herre je! Hur skall det sluta!

4.

Ej nog med att min frid du rövar,
du tager också på credit
hvar enda gong du kommer hit.
Att jag står risk, ej dig bedrövar.

Det gick vel an om blott mitt hjerta
fick lida kval, men att jag får
betala till jag ej utstår.
Farvel - farvel - jag dör i smerta!

Dessa skillingtrycksparodierande verser är undertecknade: "Högaktningsfullt Eurentia Glasberg, trettiitt år".

Det härpå följande kapitlet om filateli innehåller ett referat från ett filatelistmöte i Lund sommaren 1893 (som faktiskt hölls där i verkligheten 16-18 juni). Filateli-kapitlet trycktes tidigare i "Jätten Finn" juni 1893 samt även i tidningen "Hvad nytt från Stockholm?" 10/7 1893, undertecknat J. F., vilket Sölve Ossiannilsson (1948, s 33) tolkar till Jätten Finn. Ett kort utdrag:

Filatelistmötet i Lund är nu avslutat. Alla deltagarna hade, enligt en göteborgares utsago, ett (fri-)märkvärdigt utseende. (Alla göteborgsvitsar äro minst lika dåliga som denna, vilken vi med av blygsel darrande hand nedskriva.)

Bland de föredrag som höllos, märkte vi följande:

Dör ett frimärke anses för äkta även om en tagg är borta ur östra hörnet?

Några ord om frimärkenas betydelse för religionen.

Vad menas med ett s. k. övertryck, och varför menas där det?

Vi kommer det sig att 10-öresfrimärken icke äro gröna?

Har filatelist rättighet till särskild cell å offentligt hospital? Och - i så fall - varför kungöres icke detta?

Detta referat tyckes enligt Ossiannilsson (s 35) ha fått ett efterspel i Filatelistföreningen, där ordföranden den 8/9 1893 uppläste "en längre uppsats, skrifven med anledning af en i tidningen Hvad nytt från Stockholm framställd fråga: 'Hvi kommer det sig, att 10 öres frimärken icke äro gröna?'"

Om kärleken berättas i kapitlet "Kärlek, sport och gymnastik" följande:

Kärleken indelas i 2 slag: blodkärlek och andra slags kärlek. Det gives såväl starka som svaga kärlek. Ett mycket svagt kärlek kallas kvinna. Leken med detta slag av kärlek kallas kärlek.

Det är med kvinnan du förlovar dig. Härtill fordras 1 ring och 1 flicka. Den, som skriver dessa rader, har själv varit förlovad 6 ggr; alltså mera än de flesta. Då man är s. k. cache-förlovad bäres ringen på ringtån (se kap. naturlärdom!). Att det går lätt att upplösa denna förbindelse synes bäst därav, att den, som skriver dessa rader, ännu är ogift.

Huruvida han skall fortfara att vara ogift, beror icke på honom allena. Ty kärlek skiljer sig från varje annan art av sport därigenom, att den måste idkas av 2 personer på 1 gång. ---

Du skall, om du har någon ruter i dig, tillsäga någon änka eller annan flicka att hon måste älska dig, ty eljest kan du icke leva. (Naturligtvis kan du mycket väl leva ändå, men du får ändå vara snäll och säga just så!) Därpå skolen I båda sammanföra de hudflikar, genom vilka I plägen intaga Eder näring. Därav uppstår en s. k. kyss^x, vilken alltid plägar skänka åtminstone den ena parten en viss tillfredsställelse. ---

x) I fonetiken kallad quadrolabial inhalationssmack.

Boken "Envar sin egen professor" avslutas med ett Tillägg, en "liten repetitionskurs" i form av "en lektion med frågor och svar", och innehållsförteckningen med ett par sammanfattande ord: (Resultat: vishet).

Bokens originalomslag var (enligt Ossiannilsson, 1952a, s 115) "inte särskilt roligt med en ful gubbe, som grinar fram mellan kinesiskt kantiga bokstäver". Vem som tecknat det är okänt.

Man har länge vetat, att vissa delar av "Envar sin egen professor" inte hade Axel Wallengren till författare, "utan en annan kvick och poetiskt begåvad lundastudent under 90-talets förra hälft, ---John Wigforss" (Vetterlund, 1901). Hur stora dessa delar varit har emellertid inte Küntzel till utgåvan av Samlade skrifter 1923-24 lyckats fastställa. Olle Holmberg framlade efter studium av originalmanuskriptet (i fil. dr. Thorild Dahlgrens, Malmö, ägo) sin slutsats, att denne Wigforss varit upphov till omkring en sjättedel av boken, och han har även kunnat räkna upp de avsnitt, som var skrivna med annan handstil (1939, 1963). Sölve Ossiannilsson framlade (1948) en mycket detaljerad lista över vilka stycken i boken (ibland bara enstaka ord) som torde härröra från medhjälparen John Wigforss. De viktigaste bidragen är: företalet; bokstäverna A-F, H, J och L i rimalfabetet; inledningen till Sedolärande berättelser; kapitlet Historia, Läkeedom, Döda språk, Lagfarenhet för gemena män, Hagel, Åska, Biodling och binärningar (en del), Glasblåsning och navigation samt Den skicklige kocken (att detta sista kapitel, nr 11 i del tre, är av Wigforss, har redan Küntzel vetat av en anteckning på manuskriptomslaget av Wallengren: "De felande kapp. 11-16 äro, det elfte af Wigforss, de öfriga författade af mig"). Dessutom har Wigforss (enligt Ossiannilsson) skrivit kasserade alfabetsverser på bokstäverna G, I, K och M (den på K återfinns i kapitlet "Sällskapsnöjen!"), några enstaka ord i övrigt samt förmodligen referatet från Filatelistmötet (Wigforss var frimärks-samlare, men inte Wallengren).

"John Adolf Wigforss, född i Karlshamn 1872, var efter Lundatiden ett par år redaktör för Nya Dagligt Allehanda och slutligen till sin död 1909 utgivare av Nya Wermlandstidningen. Han har också författat lustspelet Sten Stensson Sten" (Ossiannilsson, 1948, s 39).

Det sägs sammanfattningsvis (s 42) att medarbetaren författat "obetydligt mer än det av Holmberg angivna. --- Wigforss' andel är mindre än vännens, och Wallengren har bestämt den slutliga formen i varje särskilt fall. Även Wigforss har dock skrivit ner enstaka rader i kamratens avsnitt. Tillkomsten av 'Professorn' får man tänka sig ha skett så, att de båda vännerna, som samarbetat i karnevalskommittén 1892 (särskilt i tidningen 'Iduna') och i 'Jätten Finn' 1893, följande år samlat tidigare tillkomna opus under en ny ram och tillökade dem med verk, som tydligen utarbetats i djupaste samförstånd."

Olle Holmberg citerar (1963, s 117) ett brev från Wallengren till John Wigforss, skrivet 14/11 1894, där det heter: "Om du kanske har förundrat dig över att icke hava erhållit någon utdelning för din andel vid 'Professorns' författande, så upphör kanske denna förundran, då jag nu underrättar dig, att jag själv icke erhållit mer än 75 kronor". Holmberg tillägger: "Envar sin egen professor, som i första upplagan kostade 75 öre, i andra upplagan 1 krona, inbragte för övrigt aldrig några stora summor".

Slutligen må nämnas att en tysk översättning av "Envar sin egen professor" såg dagen redan 1896 ("Jeder sein eigener Professor, oder Alles menschliche Wissen im Auszug. Kurzgefasste Encyklopedie von Falstaff, fakir. Aus der Fakirsprache übertragene Original-Ausgabe. 1.-5. Tausend. Ziegenhals & Leipzig 1896"). Översättaren är okänd; de flesta exemplaren torde vara förstörda, men Lunds Universitetsbibliotek har förvärvat ett - Sveriges enda? - för 42 kronor.

3 Envar sin egen gentleman

Även till sin andra fakirbok hämtade Axel Wallengren material från "Jätten Finn", och det är ju därför inte omöjligt, att John Wigforss (indirekt) kommit att medverka även här, eftersom skämttidningens innehåll tydligen utarbetats gemensamt av dem båda. Någon aktiv del i sammanställningen av boken tycks han dock inte ha tagit.

Sölve Ossiannilsson beskriver bokomslaget (1952a, s 115): "Arthur Sjögren ritade en romantiskt snirklad jugendvinjett till 'Envar sin egen gentleman', där Adrians moder bär ett svajigt äppleträd på angivet ställe".

Ville fakiren Falstaff i sin förra bok bibringa läsaren all mänsklig vis- och lärdom, så är hans Föresats här inte mindre:

Ja vet nog med dig själv, goda N. N., att du långtifrån är någon gentleman. Jag har länge avvetat detsamma, och i tysthet grämt mig däröver. --- Detta är din egen skuld; och den är icke liten. Men ännu större skulle min bliva, om jag icke försökte råda bot på detta missförhållande. ---

Hovsamst
FALSTAFF,
fakir och Autodidaktiae Pro-Rector

För att snabbt göra alla sina läsare till gentlemän har fakiren valt att nedteckna sin livsvisdom under följande huvudrubriker (bokens delar): Sättet att resa till norra Italien; Brev- och tankeställare för N. N.; Enda tillförlitliga drömtydaren; Borgarens Bok; Tal hållet vid de 19 odödliges akademis årssammanträde.

De tre första kapitlen i "Sättet att resa till Norra Italien" är identiska med "Ett intermesso" i "Envar sin egen professor". I det fjärde meddelar fakiren några av Adrians moders hushållsrön:

I dag har Adrians moder till mig överlämnat ett litet manuskript, som glittrade av sillfjäll och var så flottigt, att Kuku började vissla "Ein flotter Studio".

- Detta är mina hushållsrön, sade Adrians goda moder, om Ni vill använda dem till någon nytta för Ni själv eller för någon av Nis vänner.

Därpå neg hon trenne gånger och återgick till sina dagliga sysslor. ---

Hösoppa: Sex lass hö kokas i sex veckor. Därefter tillsättes ett fjärdedels glas icke alltför starkt franskt vin och fyra å fem russin. Serveras kall.

Stekt rätta: Rättan kokas levande, tills hon dör. Därefter sättes den på spett, utan att flås, och frambäres medan den ännu är varm. Ett uns tjära skadar icke, enligt vad jag försäkrar. ---

Falsk sirap: En tom sirapsburk fylles med vatten och sköljes, varpå det hela är färdigt. ---

Kokt huggorm: Även snok dager, men då tillsättes något gift. ---

Våra snuvor bota vi på phöljande sätt: jag smörjer vi på näsorna med talj, varpå vi genast lägga vi i sängen. Där dricka vi malörtsbiskar tills vi sömna, då vi vakna mycket friska.

Om våra ögon rinna låta vi dem rinna tills de runnit ut, d. v. s. nog.

När vi skola exorsera beväring söka vi konglig nåd. Få vi denna, bli vi glada. Få vi den icke, träda vi i fientlig krigstjänst, för att rädda vi. Jag slipper exorsera, för jag är gumma; nen Adrian måste välan snart därän, ty han är nu trettionio år gammal, fastän polisen icke vetat hans adress.

Innan resan till Norra Italien sedan påbörjas, upprättas mellan fakiren och Olsson (med hand å pennan) ett "förmånligt" arrendekontrakt för "fakirskattehemmanet Glädjefrid".

Under den fortsatta resan besöker sällskapet både Bismarck och Paris, men innan tåget hunnit fram till Italien, får fakiren ett telegram, i vilket meddelas, att De odödliges akademi "beclutat öka sitt antal med en (1), och med alla röster mot 8 invalt Er till dess nittonde ledamot". Fakiren återvänder genast till Glädjefrid, och författar under resan det Tal, som finns i slutet av "Envar sin egen gentleman".

I "Brev- och tankeställare för N. N." indelas brev i "3 mycket stora sorter: 1. Handbrev. 2. Brev till och från din älskade. 3. Salmonibrev." Handbreven omfattar ett högst underdånigt "Lyckönskingsbrev vid en förmans befordran", fem mindre försiktiga "Svar på en studerares anhållan om penninghjälp", ett formulär för "Kravbrev", en "Sjukdomsberättelse till en läkare", ett "Rekommendationsbrev", ett exempel visande hur "En brorson beskriver sin ankomst till en stor huvudstad", ett brev "Till en Generalfältmarskalk, för att kritisera hans senaste fältslag", ett "Till en f. d. artillerist för att lyckönska honom till de låga fylleriböterna" och slutligen formulär för "Urskuldningsbrev", "Gratulationsbrev" och "Bjudningsbrev".

I breven "från och till din Älskade" antar fakiren "att du är en handels-expedit, goda N. N., och förtäres av passion Till din principals dotter". En serie på fyra brev visar då vad man sannolikt kommer att få skriva. Om ens älskade redan är förlovad, gör man "rättare" i att vända sig till hennes fader, och ett exempel på ett sådant brev finns också. Härefter visas några "Andra nyttiga kärleksbrev".

"Salmonibrev", förklarar Falstaff, fakir, "kalla vi brev, som avse att hos adressaten påskynda ett önskat svar, för så vitt han vill undvika obehag. Följaktligen måste man anse alla s. k. kravbrev, som sluta med hot, såsom en slags Salmonibrev, och genast överlämna dem till polisen, vars plikt det då är att beivra förbrytelsen. --- Salmonibrev böra, såsom titeln antyder, vara skrivna med Salomonisk vishet. Intet för mycket, intet för litet, och stor försiktighet!" På dessa hotelsebrev ges tre exempel, varav det första rätt långt, men de två följande desto mera kortfattade:

Är Salmoniskrivarens bildning mera bristfällig, bör han skriva så här:
hänn Pärson
va så snell å sjöka jenast femti kro. postrestant J H anars ska ja leva landet
me honom en qvell förstår Du svenska sjika pengarna det är alvare

J Hn.

Ett mycket verksamt brev av enahanda kynne är:
Anonymt hotelsebrev till en sträng domare.
Herr Häradshövding!
Om Herr Häradshövdingen icke dömer till min förmån i arvsprocessen mellan mig och M. M., slår jag ihjäl Herr Häradshövdingen.

Högaktningsfullt

(Ort, datum och tydlig adress.) N. N.

Låter du bevittna denna skrivelse, får du snart se på den, som tyckte att
Åmål ändå var något!

Förutom de två ovan återgivna gäller för breven i denna samling att de är en smula för långa för att återges här. Brevställaren är dock värd att läsas i sin helhet.

I "Envar sin egen gentleman" följer nu den "Enda tillförlitliga Drömtydaren", ur vilken följande kan plockas:

Asterisker, att se - man får en ovanlig orden.
Bagge, att stängas med - strängt arbete.
Blodkorv, att pryda sig med - fiender.
Brev, annans, att bryta - se Straff-Lagen!
Drake, att brottas med - dödsfall.
Ess, spader - gott kort.
Gryn, att räkna - din tante får trillingar.
Kusin, att hava affärer med - du faller i rövarehänder. ¹
Nunna, att dansa med - föga fröjd.
Qvaggor, att köpa - du är en dåre.

Den följande avdelningen i "Envar sin egen gentleman", "Borgarens Bok", är (enligt Ossiannilsson, 1952a, s 113) i vissa partier med lätt retusch avskriven ur Aldéns "Medborgarens bok". Hans Küntzel citerar (1923, s 56) ett brev från Wallengren till förläggaren Josef Seeligman, 14/11 1894, där han på tal om sin

1) Beträffande Wallengrens process mot kusinen Waldemar Bülow, se s 68.

nya bok skriver: "Två böcker behöver jag emellertid: den ena är Gustaf Aldéns 'Medborgarens bok', den andra heter 'Råd till den som skrifer brev'".

"Borgarens Bok" indelas i (A) Statsborgaren och (B) Den enskilde borgaren. I den första delen lämnas exempel på ett liberalt och ett konservativt valtal samt en riksdagsmotion. Den enskilde borgarens vanligaste sysselsättningar sägs vara tolv: äktenskap, arv, förmynderskap, stängselskyldighet, jakt, fiske, lån, borgen, utmätning, konkurs, brottmål och rättegångar, och alla dessa beskrivs i tur och ordning.

Den sista delen av boken är ett "Tal, hållet vid de nitton odödliges akademis årssammanträde", som Axel Wallengren hade skrivit redan 1888, och som upplästes (i obetydligt anmorlunda skick) vid D.U.G.:s terminsfest 17/11 detta år. Staffan Rosén återger (1965) en uppgift av bibliotekarie Per Andersson, Malmö, att talet följande år skall ha tryckts som manuskript och då omfattat 13 sidor. Detta tal innehåller många godbitar i sitt parodierande av högstämt akademispråk.

Angående det ordboksarbete, som redan länge såsom en kär plikt ålegat akademien, bad direktören att få upplysa medlemmarna om att det fortfarande ginge framåt med samma hastiga steg, som allt ifrån detta arbetes påbörjande år 1799 utmärkt detta företags utveckling. Man hade nu hunnit ända till ordet Aldrig -

Så utdelas akademiens större och mindre priser till eposet "Elfte Karl, Hjelte och Statshushållare" respektive sorgespelet "Venedigs Blod", varpå prov på diktkonsten i dessa verk ges.

Några kortare poetiska alster, som belönats med 'mention honorable', föredras också. Här kan återges ett par, om vilka akademitälaren säger:

Den antagligen unge poeten besjunger i 'Dolly eller Den fjärde kärleken' sin huldas fysiska och psykiska behag.

Dollys ögon.

Dolly har två ögon
och de, de äro blå.
Med dem så blickar Dolly
så ofta på mig så...

När Dollys tvenne ögon
de skåda på mig så...
- då bliver jag så gläder
för att de äro blå.

Dollys hjärta.

Dolly, Dolly, har du hjärta?
Svara mig, du grymma snärta!
Nej, du har ej! O, vad smärta!
Därför går jag nu till Bertha.

Dessa båda dikter har på 1950-talet tonsatts av Sten Broman och finns inspelade på grammofonskiva av Lunds Studentsångförening under ledning av Axel Melander (Philips P 08212 L).

Det sista storslagna utdraget som uppläses i De odödliges akademi är författat av en av de odödliga ledamöterna, och behandlar dramatiskt Gustaf IV Adolfs världshärskarplaner.

Med detta är "Envar sin egen gentleman" slut. Fakiren Falstaffs nästa bok utkom först två år senare, 1896, men dessemellan hade han inte mindre än 14 fakirartiklar och fyra skämtdikter publicerade - de flesta i Söndags-Nisse (möjligen ännu flera i bägge kategorierna; dessa ingår i Samlade skrifter 1923-24). De båda första, som stod i Söndags-Nisse 1894, illustrerades av Arthur Sjögren; de senare av Albert Engström.

4 Sättet att sluta romaner m. fl. artiklar

"Sättet att sluta romaner" trycktes i tredje årgången av kalendern "Från Lunda-gård och Helgonabacken", 1894. Gerhard Bendz har (1965) beskrivit sättet att hjälpa

"en uttråkad och plågad veckotidningsredaktör och dennes lika plågade läsekrets att bringa en synnerligen invecklad följetong till ett slut genom att hastigt avliva alla de otaliga i intrigen inblandade personerna: han låter dem alla vid ett gardenparty bli bitna av rabiessmittade hyenor och då besluta att resa till Pasteur, varpå 'Nittionionde kapitlet' ger den resoluta upplösningen --- Denna formellt utstuderade, fullkomligt osentimentala skeppsbrottsskildring kan väl utan vidare betecknas som en crazylitteraturens pärla och som en tidig, fullgod form av s. k. sjuk humor."

Sölve Ossiannilsson har (1953, ss 139-140) undersökt eventuella "förebilder" till fakirens humoresk. I lundabladet Folkets Tidning, för vilket Wallengrens kusin Waldemar Bülow var redaktör, skulle enligt en "muntlig men osäker tradition" en liknande historia ha utspelat sig. Ossiannilsson har dock inte hittat något riktigt parallellfall till den tvååriga följetongen "Arvingen till Djävulsgrottan" i Bülows tidning; möjligen kan en del av namnen som förekommer i fakirens romanslut ha inspirerats av en societetsroman, som gick som följetong i Folkets Tidning vår och sommar 1894: "Mina ögons ljus", där familjenamnet Wardlock kan vara förebild till flera namn i "Arvingen till Djävulsgrottan": Dickedock, Opodeldoc¹, Nickedock, Finkeljock.

Ossiannilsson pekar på den tyske översättaren Otto Hoffman, som enligt Thulin & Ohlsons antikvariatskatalog (nr 130, Göteborg 1940) skall ha lika skrupellöst som fakiren förkortat en av Marryats romaner till en tredjedel, just genom att fösa samman alla bokens bipersoner på ett skepp och låta dem bli dränkta i en orkan (vilken roman detta gäller har O. inte lyckats fastställa). Dessutom visar han på en notis i Folkets Tidning år 1886, där Waldemar Bülows föregångare och fader, Christian Bülow, helt kort under rubriken "Massmord" berättar en historia (möjligen från sin journalistutbildningstid i Stockholm) som liknar fakirens:

"Det hände för många år sedan, att Herman Bjuvsten skrev en följetong i Aftonbladet - skrev den nummer för nummer. Men en dag uteblev manuskriptet av det skäl att författaren förkortat sitt liv.

I detta dilemma hittade Aftonbladet på att i ett slutkapitel samla alla i följetongen handlande personer, placera dem på en präm och - sänka dem med man och allt i havet.

Och så vart det ett hastigt om än ej lustigt slut på den romanen."

Ossiannilsson har emellertid visat (1953, s 139) att Christian Bülows historia endast i fråga om Bjuvstens självmord överensstämmer med verkligheten. Då detta begicks innehöll Aftonbladet ingen följetong av honom (november 1866). Frågan om varifrån Christian Bülow fått denna idé till romanslut har Ossiannilsson lämnat obesvarad. Däremot anser han det mycket troligt att Falstaff, fakir, fått inspiration till "Sättet att sluta romaner" ur Folkets Tidning 1886.

1) Opodeldoc (som ibland stavas Opodeldok) är ett liniment.

son Redaktör!

är ett kort stycke, där översittarfasonerna mot läsaren dragits ut in absurdum, men det är inte undertecknat av fakiren utan av favorittorparen Adrian. Det trycktes första gången i Södra Skånes midsommarnummer 1894.

Råd och läror för informatorer

har kanske sin bakgrund i Wallengrens egen tid som informator, dels på godset Näs 1884-85 (se s 7), dels under eftersommaren och hösten 1893 (enligt Ossiannilsson, 1948, s 43). Fakiren Falstaff indelar informatorsverksamheten beroende på var den utövas: i det adliga resoektive det borgerliga huset. När han så konstaterat att uppgifterna som informator är desamma i dessa bägge hustyper (förutom att "man skall kalla adelshusmodren 'Hennes nåd' - helt naturligt därför att hennes nåd är bättre än hennes onåd"), övergår han till en kort översikt över de ämnen, i vilka informatorn skall undervisa: matematik, franska, fysik, zoologi. Dessutom bör lärjungen avvänjas eventuella olater och inges håg för ädla förströelser.

De korta inblickarna i kunskapsämnen liknar dem, som fakiren gav i "Envar sin egen professor". På tal om de "eventuella olaterna" nämns den att bruka tobak, och Falstaff säger, att "härvidlag torde den bekanta Tegnérska sonetten hava gjort mycket ont:

Röka tobak är ett bruk,
som från India vi lärde.
Mångom bliver härav sjuk,
mångom sätter därpå värde.

Denna dikt, särskilt sista raden, retar den spädes nyfikenhet. Han börjar sin bana försiktigt med att tugga tobak. Detta bruk finner han dock snart så billigt, att hanbörjar tugga snus; steget härifrån till att röka cigarrer är icke längre än cigarens längd."

Ursprunget till den lilla versen, vilken naturligtvis inte är någon "Tegnérsk sonett", har av Sölve Ossiannilsson (1959, s 72) härletts till "Prinsessans Barna Bok" (1835), som f, ö. även innehöll ett rimalfabet (se s 39), och den antas där vara (anonymt) skriven av Wilhelmina Stålberg (1803-72). Dikten har omarbetats (och utökats från åtta rader till tio) i Oldbergs "Hemskolan" (1842) och förekommer även i B. M. Ahlgrens "Ny ABC-Bok för småbarnsskolor och hemmet" (1854).

Varietéens mysterier avslöjade

är namnet på en artikel, där Wallengren berättar om sina egna och andra artisters påstådda bedrifter vid en Cirkus Rinz. Den publicerades i Söndags-Nisse 1894.

Julen, dess orsaker och verkningar

ingick i Söndags-Nisses julnummer 1894. Enligt fakirens forskningar är den egentliga orsaken till julens firande

"i grund och botten en liten bacill: Bacillus Julicus, F., vilken fått ostört utveckla sig bortåt ett par tusen år".

Han övergår till att ge exempel på utmärkta julklappsrim:

En mycket vacker dikt gjorde jag en gång då jag såsom julklapp gav en gammal, gammal vän
ett ångtröskverk.

Hedersbroder! Du har alltid
önskat dig ett ångtröskverk.
Därför en utur din samtid
skänker dig denna maskin.

Jag måste fästa uppmärksamheten vid några förträffligheter i denna dikt:
Först och främst: den hjärtliga smickrande ton, som från början anslås med
inledningsordet: hedersbroder: d. v. s. du är min broder = vän, och du är en
hedersbroder = högt värderad och prunkande bekantskap. Där ligger en vänlighet
i det ordet, som är rent av upprörande.

Därför: Du har alltid: d. v. s. alltid, hela ditt liv, så länge man hört talas
om dig, har du

önskat dig ett ångtröskverk:

d. v. s. du har velat ha ett ångtröskverk, inte blott slappt tänkt: den som hade
ett ångtröskverk! Nej, du har rent av önskat, tränat efter ett sådant, för dig,
inte för någon annan: du har allvarligt åstundat detta tröskverk.

Därför - just av denna anledning, inseende att denna din önskan måste till-
fredsställas, sker det att

en utur din samtid -

det är en nu levande person, endast en, icke två eller tusen -

skänker dig denna maskin:

här når dikten sin höjd! Lätt skulle det varit att ur högen gripa ett rim på
"ångtröskverk"^x), och slutat på det viset; men det hade varit ett stort fel emot
poetisk skönhet.

Märk blott rytmen:

skänker dig denna maskin

- hör man icke där huru ångtröskverket redan är i gång: tatata-tatata-ta!

Jo, man märker det, och man märker det med glädje. Och det var icke min skull,
att ångtröskverket inte var så bra som verserna.

x) T. ex. tångfnösksärk, d. v. s. en chemise vävd av tång och fnöske, m. m.

Avslutningsvis talar Falstaff, fakir, om fröjder såsom jullekar, slädpartier
och att slå kana.

Skämtartiklar 1895-96

Av fakiren Falstaffs bidrag till skämttidningarna under 1895 publicerades alla
utom ett par i Söndags-Nisse; dessa två var "Fruktansvärd olyckshändelse", en
historia om hur en aktad lundaborgare blev kostångad, tryckt i kalendern "Från
Lundagård och Helgonabacken", årgång 4, 1895, och "Mångmiljonärens hämnd", som
med underrubrikerna "Den farliga cylinderhatten" och "Kardemumma och Cold Cream"
samt "Drag ur livet sådant det (tyvärr!) är" var en mycket koncentrerad parodi
på dåliga kärleksromaner, tryckt i "Julkvällen" 1895.

De sex övriga artiklarna från detta år, vilka alltså stod i Söndags-Nisse,
var följande:

"Stor och vacker följetågsroman", som liksom "Sättet att sluta romaner" (se
s 51) är en drift med de då vanliga och ofta mycket långvariga tidningsföljetong-
erna;

"Den stora ballongfärden till Norra Polen (kort men sannfärdigt skildrad)",
en reseberättelse som naturligtvis var inspirerad av Andréés aktuella färd;

"Ny och nyttig lärobok i zoologi", där den över tidigare zoologiska läro-
böcker upprörde fakiren gör en nyuppdelning av vetenskapen i Djur och Odjur.

Om odjuren vitsar han ohejdat, och många djur får sin egen vers (à la rimalfabet):

Ansjo fisken i sin ask passar präktigt efter gask.	Ingen så som en gorilla uti Afrika glori illa.
Gode läsare, jag säger ingenting om fågeln häger.	På Cirkus sällan Nilens flodhäst framföres fritt som ädelskolhäst.
Om du stjäla en kolibri skyddar dig ett alibi.	Dromedaren med sin puckel går i öknen ut på ruckel. ¹
Ibland flarn och snigelspott traskar trygg en igelkott.	Ingen livsglad papegoja önskar stekas uti soya.
Ur sömnen störd rhinoceros som retat vildsvin åser oss.	Trots all ljudlighet en valfisk ingalunda är en skalfisk;

"Splitter nytt juridiskt arkiv", som har den berättigade underrubriken "komplimerat arvsproblem";

"Den skendöde girigbuken eller Naturens under, sedolärande berättelse ur vardagslivet", som handlar om en skendöd girigbuks alla vändor, så han liggande i kistan och oförmögen till rörelse hör slöseriet med sina pengar på begravningskalaset;

"Huru jag blev fakir", som ingick i julnumret, där författaren berättar hur han en gång stod i Hintre Indien, inträngd mellan en glupande krokodil och en gnisslande skräddare, och plötsligt upplyfts han tolv fot över marken av en tibetansk mahatma. Denne lånar ut sin monokel, genom vilken alla människor i universum ser "ohjälpligt komiska ut", bjuder på whisky (varvid följande verser sjungs:

Tacka vill jag litet whisky! Bittervatten vid ett gille
Punschen är så söt och sliskig. hindrar mången att få dille.)

samt låter genom sin stav besökaren undgå världsklotets hela visdom och bli fakir. Han låter honom dock slippa den normala fakir-livsföringen och bjuder honom att resa ut i världen och sedan återvända för att få sin fullmakt. Den nyblivne fakiren gör så, efter ett misslyckat försök att stjäla mahatmans whisky, och skriver under denna resa bl. a. sin avhandling "Om accusativen hos Olsson" och en del alfabetsrim. När han återvänder till Tibet, utbryter gräl med mahatman, som hållit på att författa "ett nesligt försök till vederläggning" av fakirens avhandling, och som dessutom inte godvilligt vill lämna ifrån sig fullmakten. Fakiren tar den emellertid och vägrar betala, vilket endast beror på

avsmak mot allt slöseri. Ty redan då var jag så pass rik, att jag kunde plombera mina tänder med sedlar i stället för guld - och det kunde icke ens forntidens Krösus göra!!!

Under år 1896 ingick veterligen bara en artikel av fakiren Wallengren i Söndags-Nisse; det var "Julestuga", som trycktes i julnumret. Till vad som försiggår i julestugan hör enligt fakiren bl. a. att göra julrim, och av denna anledning har han här infogat ett helt rimalfabet av samma slag som i "Envar sin egen professor". Några verser kan citeras:

1) Denna vers ingick även i det första rimalfabetet i "Envar sin egen professor" (se s 39).

Adelsmannen ropar "leve!"
för sig själv när han blir greve. x) Lantbruk blir en ren skandal,
idkat av en amiral.

Dvärgen skiljes lätt från jätten,
sen man omsorgsfullt har mätt'en. Ovanpå terminens slutpisk
tröstar gossen julens lutfisk.

Hämnas är så fult, att man
blott i smyg det göra kan. Yxan tjänar till att sätta
yxskaft på; och det med rätta.

Jag kan ej äta den framsatta biffsteken,
förty den företer tydliga livstecken. Zoologen mördar lärkan,
för att se om hon har kvärkan. xx)

x) En socialistisk sättare vill att jag istället skall skriva:
Adelsman är varje son,
som till fader har ett "von".
Nej, sättare, det är ett dåligt sätt.

xx) Denna sjukdom heter egentligen kvärkan och förekommer helst hos hästar, men
hos lärkan måste den för rimmets skull heta kvärkan. Inga invändningar.

Efter dessa verser ger fakiren även prov på några julgåtor, varpå han säger:

Ett av de bästa sätt, varpå man kan avsluta en julestuga, är ett väl lyckat
frieri. Jag förutsätter att du, välklädde läsare, älskar sedan länge fröken Jönsson - hon, som sitter närmast till vänster om dig. Räck henne alltså med ett
hjälplost leende en lapp, på vilken du förklarar dig i poetiska former! Gör så,
och din lycka är gjord!

Först dummar du dig kanske och skriver helt olyckligt så här:

"Jag känner mig förfärligt full av kärlek
och flyr för lilla Amors muskedunder."

Kärlek rimmar icke med muskedunder. Eljes är din dikt fin. Ändra den något:

"Jag känner mig förfärligt full
av kärlek - fröken Jönssons skull!"

Det är bättre! Men nu:

"Jag är så kärleksfull mot fröken Jönsson
som mot en hönedotter någon höns-son!"

Det är en fin vers! Nu förstår hon din kärlek, ty tuppen är icke blott vaksamhetens, utan även kärlekens symbol.

Detta var fakiren Falstaffs sista bidrag till de svenska skämttidningarna; Axel Wallengren avled i Berlin 4/12 1896. Emellertid fanns i hans kvarlåtenskap stommen till en ny fakir-bok, som sedermera har publicerats i sitt inte helt fullständiga skick, och dessutom hade under hans stockholmstid den tredje skämtboken utkommit; det var

5 Lyckans lexikon

Denna bok, med underrubriken "Mannen och Kvinnan, kort belysning av allting", är upplagd som en katekes, med frågor och svar. Kapiteluppdelningen är heltäckande: I, Lyckan i allmänhet; II, Mannens och kvinnans allmänna rättigheter; III, Kvinnan i och för sig; A Den unga kvinnan, B Den sanna kvinnan; IV, Mannen i och för sig; A Den äldre mannen, B Den unge mannen; varpå ett P. S. följer, liknande tillägget till "Envar sin egen professor": ett "kort gratis-kompendium", även det uppställt med frågor och svar.

För bokens alla förträffligheter ges livlig reklam redan på bladet efter titelbladet:

Ur författarens omdöme rå anföras: "----och synes det oss, att förf. härmed lämnar en tillförlitlig förare och vägvisare på livets stig --- Näst Goethe och Shakespeare veta vi ingen, som så ---"

I "Allvarligt förord och försäkran" talar Falstaff, fakir, om sina orsaker att skriva detta lexikon, och han nämmer dels ett samtal med nordpolsfararen Andréé, dels "det tröstlösa tillstånd, som sedan urminnes tider råder på den Mexikanska silvermarknaden". Andréé lade i samtalet erkänt att han inte reste för att uppsöka nordpolen, men för att upptäcka lyckan, som ju är av mycket större betydelse för mänskligheten. När han nu, avslöjad, stödde huvudet i händerna och grät, sade fakiren, "rörd av så mycken sorg: - Fläcka inte ned mina lösören!" Nordpolen kunde de lämna därhän ("Nordpolen åt nordpolackarne!"), men vad Lyckan beträffade, slog fakiren Falstaff och ballongfararen Andréé vad om, vem som först kunde göra människorna lyckliga. Fakiren fortsätter med löftet: "Allting kan man här lära sig - utom ett: Att sätta sig bredvid sig själv" och avslutar sitt företal: "Trevnad och trillingar!"

"Lyckans lexikon" ger i mycket en tidsbild av den syn på mans- och kvinnoroller, som förekom vid slutet av förra seklet, om ock här färgad och försedd med humor av fakirens vilda satir och galna tankesprång.

Som ett mera kortfattat prov på stilen i boken kan kapitlet om "Mannens och kvinnans allmänna rättigheter" väljas, och det förtjänar, liksom så mycket annat, att här återges i sin helhet:

Vad är en mans första rättighet?

Att taga halvan.

Vad är en kvinnas första rättighet?

Att stava kvinna med q.

Måste då mannen alltid stava kvinna med k?

Ja - men endast med ett k; ty flera K använder orthografen endast då han skriver om sill.

Vad är sill?

Den heraldiske sköldhållaren i republiken Norges vapen.

Är då sillen bättre än lejonet?

Ja, ty den är mindre bullersam. Sillen endast stimmar, men lejonet ryter - åtminstone i Afrika.

Vilken är mannens andra rättighet?

Att göra allt vad han vill.

Vilken är kvinnans andra rättighet?

Att göra allt vad mannen icke vill göra.

Vad är det?

Träckla, fälla, sälla, vålma hö, plåstra svin, skålla sår, slita, släpa, uppgiva hysteriska skrik, dansa polka, koka kål, sjunga "Warum bist du so ferne?", vagga trillingar, vara rädd för får, vara urringad, tro på spöken, hata karlar, plocka förgättnigej, göra äktenskapsförord, och slå upp gamla förlovningar.

Vill mannen då aldrig slå upp förlovningar?

Nej; han glömmar aldrig huru otäckt det var att fria första gången.

Gives intet undantag?

Jo, naturligtvis, om han blir kär i en ännu rikare flicka.

Vad är egentligen en förlovnings?

Det säger jag icke i detta kapitel.

Varför icke det?

Nej.

Vad är mannens största skyldighet?

Att bära byxor.

Vad är kvinnans största skyldighet?

Att icke vara flintskällig.

Varför icke så?

Ty det är en av mannens heligaste rättigheter.

Har mannen för övrigt några skyldigheter?

Ja, krigstjänst till lands och vatten; varuti även inbegripes äktenskapet.

Har kvinnan också några fler skyldigheter?

Ja, sex.

Vilka äro de?

Lydnad, undergivenhet, underdånighet, ödmjukhet, blind hörsamhet samt brist på uppstudsighet.

Vad kallar man den kvinna, som uppfyller alla dessa skyldigheter?

Ett huskors.

Vilket kön är det vackraste - mannen eller kvinnan?

En ung man mellan 15 och 50 års ålder kan aldrig undgå att väcka berättigad beundran, så framt han är fullt nykter.

Är han då icke det alltid?

Nej, man lär ha sett ett och annat exempel på motsatsen.

Var då?

I Indien.

En kommentar till det långa svaret på frågan, vad mannen inte vill göra, och vilket därför är kvinnans andra rättighet, har givits av Carl Fehrman (1957, ss 99-113). Det visar sig, att början av denna harang är en parodi på en passus i C. J. L. Almqvists "Rättstafnings-lära" (1829), s 7, där denne som minnesstöd hade sammanställt ramsor med ord som stavas på samma sätt, och där en mening om å-ljudet löd: "Att träckla, fälla, sålla, vålma hö och plåstra på sår, det har av ålder varit kvinnors göra". Detta har enligt uppgift skalden Gunnar Ekelöf först påpekat, och Fehrman kommenterar: "De flesta i våra farföräldrars generation kunde denna och liknande ramsor utantill: Fakiren kunde lugnt utgå ifrån, att hans anspelning inte skulle gå den samtida läsaren förbi."

I fortsättningen av "Lyckans lexikon" talas bl. a. om hur den unga kvinnan bör tillbringa sin dag och hur hon bör vara klädd, om den äldre mannens livsuppgifter (statens styrande, räkningars betalande och toddys drickande) samt om den unge mannens olika levnadsingredienser.

6 Tripp till världens ända, och något litet längre

fanns bland Axel Wallengrens kvarlåtenskap, vilken publicerades av Simon Bengtsson 1945. Bengtsson har (1943, s 14 f) kommenterat fyndet:

"Under sitt sista levnadsår försökte Wallengren samla sig till en ny Falstaff-bok, varom bland annat underhandlingar med bokförläggare Wilh. Silen i Stockholm lämnar upplysning. Någon dylik bok hann dock ej komma till stånd, men den bevarade planläggningen liksom vissa partier av verket - t. ex. början (c:a 40 foliosidor) med påskriften 'fullt tryckbart' - vittnar om ganska långt avancerade förberedelser. En mångfald små papperslappar (ofta beställningskvitton från Königl. Bibliothek zu Berlin) med rubriken 'Point' eller 'Stoff' visar, hur Wallengren oupphörligt nedtecknat infall och uppslag, som skulle kunna utnyttjas för vidare bearbetning. --- Den planerade boken skulle bestå av en samling humoresker under gemensamhetstiteln 'Tripp till världens ända, och något litet längre. En resande akademis intressanta omständigheter, förskräckliga olyckshändelser, föredrag, avhandlingar, förhandlingar, förvandlingar och verkliga händelser till lands och sjös'. Den beräknades optimistiskt till 150 trycksidor. Som välbetänkt maxim uppställdes: 'Kortheten var Professorns styrka. Detta måste vara Tripps också!' - Deltagarna i 'den lilla lustresan', som startar från Glädjefrid, var, förutom Falstaff, fakir, ledare för expeditionen (sedan kallad Presidenten), de gamla välbekanta Adrian, Adrians moder - 'affotas vid en mellanstation' - Kuku - 'chevalier de l'Industrie' - och Blodmopsen Buff, samt som nytilkommande: 'Sixten W(enner)sex (resonnören; sens commun-representanten) och Friherre Friden Friden

(en driftkucku. Fridsam (och rädd!) ända till otrolighet. Alltid olyckligt kär. Lång, svart rock. Långt hår. Allting långt - utom förståndet!)

Bland de många avdelningarna i Tripp märkes: 'Afhandlingar om De vildaste folken (eskimåer, zuluer, indianerna i Indien, kypare (=röfvare), droskkuskar samt vissa negrar)'; 'Rörelser'; 'Kort och kraftig lärobok i poesi' (avsedd att parodiera Heidenstam, Levertin, Åx. Lundegård m. fl.); 'Tre djur i naturen (flugan, albatrossen och ett däggdjur)'; 'Nytta af att äta'; 'Modern sport'; 'Den uppriktige Portugalaren' (sju ganska fristående monologer); 'Edvard och Kunigunda eller Nedrighetens seger' (på vers); 'Reliker'; 'Reglor för att blifva rysligt gammal'; 'Om spöken'; 'Kalasfrågan'.

Angående stilen i denna resa anmärkes: 'Från och med Resans anträdande upphör fakirstilen och i stället vidtager Asatorps-stilen.¹ Presidenten är som en annor människa och icke fakir.'

"Tripp till världens ända..." har en sedvanligt självsäker underrubrik: "Världens bästa bok". Som en ren hämnd mot Vetenskapsakademien bildar Falstaff, fakir, "Den resande akademien", och vid dess första sammankomst uppläser han en "allmänt sedolärande berättelse", "Den välsignelserika kråkan" (som f. ö. tillsammans med Wallengrens två fristående sagor - se s 64 - fortfarande röner uppskattning som underhållning för de allra minsta och bl. a. inlästs på "sagobok". Vid andra sammankomsten läser Kuku med anledning av en hotellräkning, om vilken presidenten berättat, sin avhandling om Kypare, där följande vers ingår:

I Indien finns en sekt, som kallas "strypare".
Den är för hemsk att närmare beskriva.
Ej fullt så hemska äro svenska kypare,
fast vilda vanor ofta de bedriva.
De äro hövliga, ja, jordekrypare,
om du en gård av silver täcks dem giva.
Men ger du ingenting
så samlas de i ring
och tisseltassla bort din enda, goda ära.
Slik vildhet månd' oss storliga förfära.

I läroboken i poesi finns tre varianter på temat "En solnedgång i Hintre Indien", en dikt "En vansinnigs allra sista tanke" (skriven under Lysekilsvistelsen, 17/7 1888) samt "Das Lied vom bleichen Manne (Sången om den bleke)", undertecknad Jöns Heine.

Under rubriken "Modern sport" beskrivs två sådana: att gå och att sova middag.

Att gå är i allmänhet mycket nyttigt. Detta sker genom att skiftesvis framflytta fötterna, jämsides, och noga akta sig för att vid gåendet sätta den ena foten på eller under den andra, emedan då en rubbning i jämnvikten inträder, så att man faller framåt och med huvudet vidrör marken, vilket ju icke kan göra någon glad.

"Den uppriktige Portugalaren" har tydliga likheter med Oskar Anderssons (OA:s) teckningar av "Mannen som gör vad som faller honom in". Ur de sju monologerna, som har rubriker efter de platser där de utspelas, kan några stycken citeras:

Vid table d'hoten.
Låtom oss ofördröjligen byta plats, så drager det icke på mig. - Åh, ni kan nog tåla litet drag, bästa fröken! - Jag tycker icke alls om invändningar! --- Ni äter som en varg, bästa fröken. - Varför skulle jag vara artig mot er? Jag vet ju inte ännu om ni älskar mig. --- Tillåter ni att jag dricker litet till ur er vinflaska? - Usch, vad jag är mätt! - Det är skönt att vara så mätt att det gör ont, då man skall resa sig ifrån bordet. - Det är tråkigt: nu orkar jag nog icke äta på ett par timmar. - Jag värderar ingenting på jorden så högt som mat. - Godnatt, bästa fröken!

1) Med syftning på humoresken "Ett svårskött pastorat" - se s 63.

På kafeet.

Låt mig få en liter brännvin! - Men kvickt, ty jag är alkoholist! Renat, naturligtvis, ty det är starkast. - Där blir väl rabatt, om jag dricker ur hela flaskan? ---

I ett museum.

--- Träng icke så där på mig! Jag håller mig fast vid Venusbysten, och ni skall få svårt att rycka mig därifrån. - Det var er egen skull att Venusbysten föll ned och slogs i spillror. - Vad kan jag hjälpa att Venus di Milo är oersättlig? Då kan jag ju helt enkelt icke ersätta den! ---

Hos tandläkaren.

--- Ja, i nedre tandraden har jag endast oxeltanden kvar. De övriga har jag avsågat och sålt till en pianofabrikör, vilken därav för billigt pris gjort mig två tangenter. - Nej, jag är icke pianist. Jag kan icke ens spela, och har intet fullständigt piano; men ett par tangenter är ju en rätt god början. Rom byggdes icke på en dag, herr doktor! - Var god drag även ut framtanden, rengör densamma, plombera den med aluminium, fyll den med guldsrot, fila av vinstenen på tandroten och sätt sedan in den igen i sin gamla lucka. - Går det icke för sig? Jag trodde ni var skicklig. Adjö!

I kapitlet "Reliker" berättas vällustigt om hur skolböckerna fick brinna i "en hemlig, demoniskt triumferande autodafé" vid läsårssluten:

Den grekiska grammatikan brann med glad och livlig låga, ty den var så flottig. Algebran med alla sina smådjävlar, X^2 , Y^2 och a^2+b^2 , lämnade jag blad för blad in i flammorna, med vällustig långsamhet, som om jag hade varit en kannibal, som styckade en besegrad fiende. Men Euklides brann länge, ty den var nästan obrukad.

Detta stycke, liksom en (ofullbordad) dikt om "Hypothenusans och Katetens kärlek", kan väl tas som exempel på Wallengrens omtalade om inte avsky så åtminstone främlingskap inför matematiken och besläktade vetenskaper (se ss 7 och 73).

Avdelningar i manuskriptet till "Tripp...", vilka inte nämnts av Simon Bengtsson (1943, s 16, se ovan s 58) eller ovan, är bl. a.: ett brev till fakiren från "Vetenskapsakademiens frågobyrå genom Sixten Wennersex", ett tal om Flugan, "Versar över ett litet oskyldigt dött djur", "Reglor för slagsmål", "Ett svårt rättsfall", "Vetenskapliga rön", "Amors loppcircus", "Händelser under resan", "Händelser till sjöss", "Stadgar för Akademiska republiken" och "På begäran (Platsens Billigaste Beställnings-Poet)", samt dessutom flera ofullbordade fragment, ofta utan rubrik. Av dessa senare kan några citeras här:

Ur Ett underbarns memoarer.

4/5 1835. Det är visst snart min födelsedag.

5/5 1835. Jag föddes just nyss och känner mig liksom litet bortkommen. Dock - ha! I hörnet ser jag ett piano! Det skall hädanefter bli min musik!

5/5 1836. I dag har jag sett en gitarre. Likväl är jag endast ett (1) år.

5/5 1840. Jag kan spela Gubbe Novack med ett (1) finger.

5/5 1841. Nu kan jag spela Gubbe Novack med sex (6) finger.

5/5 1842. I dag har jag gett konsert. Jag spelade Gubben Novack med 10 finger och ett akaternäng med 1 finger. Alla människor säga att jag är ett underbarn.

(Underbarnet blir naturligtvis till slut en undergubbe.)

Friden Fridéns försök till reform-kärleksdikt med rim i början i stället för i slutet.

Flyg, saliga suck, till Hulda och
Smyg, kärleksblick, tydlig som ett be-
Tyg uppå att älskarns själ är för
Blyg att henne älska utom i
Smyg.

Aldrig göra 2 saker på en gång. Äta och tänka: tänkandet stör matens smältande, magsaften övergår i magsyra, kroppen blir giftig och en hastig död är ofta följden, till stor skräck för de kringsittande. ---

En säck fabricerad av en fånge: cellvävnad. ---

Vad är ni? - Jag tror att jag är journalist.

Detta avslutar den utgåva av Wallengrens skrifter (1945), som även innehåller hans kvarlåtenskap. Härmed är också Wallengrens verksamhet som Falstaff, fakir, avhandlad, även om en del humoristiska verk, som han skrev under sitt eget namn, återstår. Först skall emellertid här tas upp några kommenterande arbetens uppgifter om signaturen "Falstaff, fakir" och om fakirskämtet som sådant.

7 Fakiren och hans skämt

Sölve Ossiannilsson har anmärkt (1959, s 70): "Küntzel envisas fortfarande att skriva den felaktiga formen Falstaff Fakir, fast det sedan länge är klarlagt, att Wallengren aldrig använt denna form utan skrivit sig Falstaff, fakir." Vidare skrev Ossiannilsson (1950b, s 29): "Hur han kom på idén att antaga pseudonymen 'Falstaff, fakir' eller 'Fakir Falstaff' är okänt. Men förmodligen var det under intryck av det rådande intresset för Madame Blavatskys teosofiska rörelse. Själv säger Wallengren, att han avsåg att vara 'extrafakir', ty 'en sådan får lov att äta stora köttstycken, kläda sig som tillförne i siden och myrrha, dricka sina drycker och spela på den festliga basfiolen'" (citatet är hämtat ur julartikeln "Huru jag blev fakir", 1895 - se s 54).

Namnet Falstaff syftar naturligtvis på den godmodige livsnjutaren i Shakespeares komedier, vilken sålde sin själ till djävulen på långfredagen för ett glas madeira och ett kallt kapunlår. Gerhard Bendz har (1965) sökt tolka pseudonymens sammanställning av två till synes motsatta begrepp: "Med det första ledet i pseudonymen antydde han godmodig och frodig humor (fast hans humor knappast var varken godmodig eller frodig), med det andra att han var mannen som kunde allt." Hans Küntzel ger (1923, s 52) en mera ingående förklaring, i det han säger att "en humorist av Falstaffs kynne inte personligen får dömas för strängt, om man vill göra honom rättvisa. Redan hans val av pseudonym gör en benägen för överseende. Om Fakir skall beteckna övermänniskan, så vill han med Falstaff ange icke blott sin en smula framfusiga fräckhet, utan också sin godmodighet och den alltomfattande humor, som först gör typen njutbar."

Sölve Ossiannilsson har (1956b) återgivit en analys av Wallengrens vän Hugo Gyllander, som skriver om undermeningen i valet av fakirtiteln:

"Fakir? Jag vet ej, om jag träffar rätt, när jag söker reda ut begreppet, men det föreföll mig, som om i detta 'fakir' sammanfattats allt det missmodiga, kulturtrötta, som fanns på djupet hos detta tidsbarn och som bröt ut i falstaffi-aderna. Människor trodde, att dessa barockt gjorda ordsammanställningar voro skrivna för att roa dem. Men saken var den, att fakiren drev både med läsaren och med sig själv, och jag tror ej, att han ständigt var road av skämtet."

Ossiannilsson har också visat (1948, s 43) att den första "fakirboken", "Envar sin egen professor", förseddes med ordet "fakir" först på ett mycket sent stadium. Förordet var ursprungligen undertecknat "Falstaff, Autodidaktiae Doctor", och tillägget är förmodligen gjort till korrektur,

"ty därpå finns ingen häntydning i manuskriptet. I 'Jätten Finn' använder Wallengren signaturen Petrus Eremita (jfr Kierkegaards Victor Eremita), och från en eremit till en fakir är steget kanske icke så långt. Han glömde införa ändringen i sitt företal; den kom bara med på titelsidan. Det finns knappast heller ett enda ord i 'Professorn', som motiverar titeln 'fakir'. Uppenbarligen föddes idén att skruda en Falstaff i fakirmanteln först sedan samarbetet med Wigforss upphört" (beträffande detta, se s 46 f).

Mycket av debatten om fakirskämtet som sådant har egentligen handlat om huruvida de omdömen, man med ledning av "Professorn" etc. kan fälla om fakiren, även gäller för personen Axel Wallengren (se s 71); så bl. a. talet om den nietzscheanska övermänniskotypen och om "idéernas anarki" (Vetterlund, 1901). Helt oberoende av dessa kopplingar till den verkliga Wallengren, "mannen bakom verket", skall här några skilda synpunkter på själva fakirskämtet refereras.

Gerhard Bendz säger (1965) att humorns

"art har varit diskuterad. Hans fakiregenskaper var enligt egna pretentioner många och stora. Attityden var tydligt påverkad av nietzscheanskt tänkande, som hos Wallengren sammanföll med dragning åt bohemi, förakt för kälkborgerlighet och en viss allmän känslökyla. Fakirdraget är nära förbundet med Falstaffdraget, så att hans humor har mycket av cynisk övermänniskoattityd i sig."

Enligt Bendz saknar emellertid fakirskrifterna medvetet och fullständigt det romantiska, sentimentaliteten, något som "gör sig mycket brett i Wallengrens allvarliga författarskap".

Hans Küntzel påpekar (1923, s 51 f) hur fakiren Wallengren liksom i de allvarliga skrifterna inriktar sig på människoskildring, om ock nu från den humoristiska sidan. Frasen "Mänskan är så", som återkommer hos Falstaff, fakir, har han enligt uppgift i ett brev till Paul Rosenius 25/6 1893 funnit i pekoralistiska dikter av A. Lundin (samme skald, som han citerar i kapitlet "Åska" i "Envar sin egen professor" - se s 44).

Det har redan tidigare sagts, att vissa delar av den fakiriska produktionen varit inspirerad av Mark Twain och andra amerikanska humorister - detta gäller då särskilt romanparodierna och de sedolärande berättelserna i "Professorn" (se s 41) - och av studenthumorn i Lund, som ju visserligen florerade mera efter hans tid och insatser, men kraftigt redan innan. Men, som Küntzel påpekar (1923, s 55): "Wallengrens originalitet som humorist får i alla händelser inte ifrågasättas."

Den allvarliga yttre form, i vilken fakiren serverar sina skämt, för tanken till de då mycket vanliga populärvetenskapliga handböckerna med sin "ofta naiva förespegling att bibringa en uttömmande kunskap på området inom ramen av ett par hundra sidor" (Küntzel, s 55). Det var dessa han parodierade, liksom "den tyska lärobokens systematiskt vetenskapliga form, och på ett par ställen imiterar han direkt den tyska skolbokstypen" (s 56). "Som Wallengren tidigt upptäckte, att läroboksstilen var hans starkaste sida, avfattade han inte endast sina böcker utan även de flesta skämtsamma bidragen till tidningar i encyklopediform" (s 59).

En del enskilda stildrag i fakirskrifterna har dragits fram av Küntzel:

(1) Kontrasten mellan stilen och innehållet (en mycket vanlig effekt, där

den lugna, inte ofta högtravande berättande tonen duperar läsaren).

(2) "Överdriften som parodi på överdriften --- förefaller hämtat från Mark Twain", t. ex. återkommande superlativer.

(3) Ordvitsen, som naturligtvis är en vanlig ingrediens i humoristisk litteratur, men som enligt Küntzel ibland kan gå till överdrift hos Wallengren (jämför s 72).

(4) Anakronismen, välkänd från karnevalsskämt och studentspex.

(5) Strävan att gömma "det bästa", den otänkbaraste överraskningen, till sist.

(6) Det plötsliga stilbrottet, där det i den jämna (och högtravande) berättarstilen plötsligt förekommer ett ord av mycket lägre stilvärde.

(7) "Ideernas anarki" (Vetterlund), överhoppningen av flera led i tankegången, som ju även kan kallas språkets anarki.

(8) Felaktigt använda främmande termer, latinismer, germanismer och arkaismer.

Några mycket speciella, återkommande språkliga vändningar hos Falstaff, fakir, kan också nämnas. Sven Christer Swahn har (1972, s 103) pekat på användningen av ordet "mycket", som i "kon var mycket brokig", "elden var mycket lös" etc., vilken även förekommer i en monolog av Wallengren i Rosenius' roman "De unge gubbarne" (1909, s 11), där han talar om en latinstuderande såsom "mycket lindrigt kunnig".

Vändningarna "enligt vad jag försäkrar" eller liknande (efter ett mera otroligt påstående) och, i stället för "jag" eller "undertecknad", "den, som skriver dessa rader" (eller "den, vars penna skriver dessa rader") är också ständigt återkommande.

Som exempel på de ovan (8) omtalade hemmagjorda arkaistiskt klingande orden och fraserna anför Küntzel (1923, s 59): "Knappast någon glad dag går, att ju icke någon pedagog på landet frågar mig..." samt "Människan lever ju icke allenast av mat utan även av drick".

Dock måste man beträffande den kontrastverkan mellan stil och innehåll, vilken nu verkar så komisk, vara klar över, att den till stor del betingades av det på 1890-talet vanliga, omständliga uttryckssättet. Swahn framhåller (1972, s 103) att "mycket av det man skrattar åt hos fakiren är hans normala samtalston, och han skulle inte alls ha uppskattat vår stora munterhet. Något av det man kallar fakirens mördande stilparodi måste hans samtid ha varit övernaturligt begåvad för att se parodin i."

Olle Holmberg karakteriserar de båda olika stilerna i "Envar sin egen professor" (se s 46 f):

"John Wigforss' ofta förnumstigt putslystiga humor står inte Wallengrens ibland djärvare, fräckare och mer fantastiska efter, men att det var en naturlig skillnad mellan de båda männen visar deras olika utveckling" (1963, s 117). Sölve Ossiannilsson har påvisat en del (kasserade) blekingska provinsialismer i Wigforss' språk (denne kom från Karlshamn) och framhåller dessutom följande

skillnader (1948, s 37 f): "Wigforss' stil verkar --- en smula tyngre, besväras av upprepningar, medan Wallengren smidigare---"; "Wigforss' stil är mindre uddig, mera banal; Wallengren visar juristklon: han bedrev ju juridiska studier, medan vännen var humanist"; "Wigforss tycks ha en smula fallenhet för floskler utan viktigare innehåll, medan Wallengren är värdigare och mera expressiv".

B: Ett svårskött pastorat

ingår i novellsamlingen "Mannen med två huvuden" (1895) och är, tycker Sölve Ossiannilsson (1950b, s 31), att betrakta som "pärlan i hela Wallengrens produktion --- Intrigen är suveränt genomförd och briljant berättad". Küntzel kallar också uppslaget briljant och beskriver handlingen i korthet (1923, s 60):

"Lantpatronen Calle Kula, som vill komma sin antagonist, pastorsadjunkten Johansson, till livs, inför på skämt asaläran på sitt gods och lyckas fullständigt i sitt uppsåt att driva den olycklige mannen från den ena förtvivlade åtgärden till den andra. Men slutligen växer honom hans idé över huvudet: när hans underlydande bli fanatiska asadyrkare och fordra människoblot, måste han uppgespelet och sätta sig själv i säkerhet. Humoresken mynnar alltså ut i verklig satir. Man kan få människorna till vad som helst, om man blott har tålamod och går klokt till väga. Och i samma mån detta 'vad som helst' blir en religion, som de tro på, i samma mån bli de också fanatiker och därför farliga. Men även här träder satiren i bakgrunden. Endast humorn är latent, och den är av Wallengrens vanliga frodiga slag, som kväver alla andra känslor än den rena oförfälskade glädjen över denna samling befängdheter."

Ossiannilsson berättar vidare (1950b, s 31), att Wallengren ansåg detta vara sin bästa humoresk, och som vi tidigare sett (s 58) beslöt han sedermera att lämna "fakirstilen" och fortsättningsvis skriva "Asatorps-stilen". "Ett svårskött pastorat" har också blivit översatt till danska av Sigfred Hjort Eriksen (1946) under titeln "Calle Kula og andre Noveller", och en filmatiserad version gjordes 1958 av huvudsakligen lundaspexare (härom berättar Åke Ohlmarks i "Drömfabriken", 1970, s 111-119).

Om upprinnelsen och idén till humoresken har Küntzel (1923, s 60) följande mening (som till honom framkastats av professor Fredrik Böök):

"Det originella uppslaget med asaläran och de olika detaljerade beskrivningarna på kulten har Wallengren utan tvivel fått från en nog så högakademisk och solenn tradition i Lund, nämligen Nordisk fest. Denna vackra, regelbundet återkommande, högtid till fädrens minne har ända fram till Wallengrens tid ägt rum i något slags fornnordisk dräkt med användande av bautastenar med de avlidnas namn, mjödhorn och en servering à la Valhall. Läger man därtill ett rikligt bruk av nordisk mytologi i de traditionella festtalen, är det lätt att se, var upphovet till Wallengrens fornnordiska humoresk är att söka och åt vilket håll satiren riktar sig."

Sture Bolin tror (1960, s 33) att titeln på humoresken har sin upprinnelse i det, att Axel Wallengrens morbror, prosten Janne W., vid något av systersonens besök på prästgården i Farhult kan ha karaktäriserat sina församlingar som ett "svårskött pastorat". Humoresken utspelas ju i en avlägsen blekingetrakt, och Tage Nilsson säger (1979, s 8):

"Som en kuriositet kan nämnas att den skånske hembygdsforskaren och poeten Nils Ludvig lyckats spåra förebilden till Pastoratets Calle Kula, en förmögen och mäktig obigen överlägare i just Bräkne-Hoby vid namn Carl Magni."

1) Wallengren talade själv (till kvinnan) vid Nordisk fest 1888 (se s 18).

9 Sagor

utgör en säregen bit av Axel Wallengrens produktion och kan väl inte med full rätt stoppas in vare sig i den allvarliga prosan eller bland de humoristiska skrifterna. Förutom de två fristående sagorna "Sagan om Pomperipossa med den långa näsan" och "Sagan om den riktiga prinsessan", som första gången trycktes i barntidningen "Tummeliten", en bilaga till "Jultomten", ingår även en saga "om den välsignelserika kråkan" i kvarlåtenskapen (se s 58), men den smälter in i fakirsammanhanget som en sedolärande berättelse.

Dessa således rätt enastående sagor har blivit mycket kända och älskade, främst genom att de trycktes i Barnbiblioteket Saga (1906), men även genom sena grammofoninspelningar m. m. Pomperipossa-sagan kallar Sölve Ossiannilsson (1950b, s 32) "kanske den roligaste variationen på motivet med häxans hus".

En av de stora förebilderna till Wallengrens sagor är naturligtvis H. C. Andersen. Ett exempel visar hur han blivit inspirerad och lånat av den danske sagoberättaren. Den fine hovmarskalken i "Pomperipossa" är en direkt motsvarighet till en figur i Andersens "Nattergalen", en "Cavaleer, der var so fornem, at naar nogen, der var ringere end ham, vovede at tale til ham eller spørge ham om noget, saa svarede han ikke andet end 'P!'" Denna passus har Wallengren direkt översatt och införlivat i sin saga.

AXEL WALLENGRENS PERSONLIGHET M. M.

Det har visat sig svårt att karaktärisera Axel Wallengren i korta ordalag; hans psyke var förmodligen av ett egenartat slag, och många tolkare, litteraturhistoriska och andra (på 1940-talet t. o. m. en psykiater), har slagits om sista ordet i debatten om hans personlighet.

Här skall de olika omdömena refereras i urval; men i avsnittet ingår även en del andra notiser om Wallengren, lundaanekdoter och upplysningar av skilda slag.

1 Barndom, familjeförhållanden m. m.

Barndomsvännen Paul Rosenius berättar följande i sin minnesbok "Mitt gamla Lund" (1952, s 65):

"Av hans nära anhöriga har jag erfarit att Wallengren under uppväxtåren varit 'ett krent barn', men levande ett lyckligt liv, med tillvarons fasta punkt i fadern, som ägde ett glatt och vänligt lynne och ett soligt leende, då han hemkom från arbetet på rådhuset'. Fadern ägde även 'en stark humor', på vilken Axel och andra av barnen bråddes. Som barn hade han en helt liten sköldpadda, kallad Jip. --- Med tiden överfördes Axels kärlek på duvor och hundar. --- Det har meddelats mig av hans syster att han i det gamla hemmet ägnat en särskilt broderlig omsorg åt en av systrarna, som var vanför."

Sölve Ossiannilsson (1950b, s 32):

"Han var --- stor barnvän, vilket hans syskon kunnat intyga. Han hade mycket god hand med barn och har även skrivit en förstående och varmhjärtad essay om barn¹. Hans sagor har också visat sig ha stor livskraft" (jämför s 64).

Rosenius fortsätter (1952, s 65 f):

"Vid fyllda femton år miste Axel Wallengren sin moder, vid vilken han varit varmt fästad. Med faderns omgifte, två år därefter, följde bekymmersammare förhållanden. Styvmodern skulle ha varit helt oförstående emot barnen i första giftet, och dessa funno i hemmet ingen trygghet."²

Fadern, kronouppbörds-kassören Märten Svensson, ogillade sonens yrkesval. Axel var ekonomiskt helt beroende av fadern, och Ossiannilsson tillägger (1955, s 177):

"Wallengrens ställning som övertygad radikal reformvän var särskilt ömtålig i en omgivning, där radikalism betraktades som en svårartad ungdomsförvillelse, vilken med alla medel borde bekämpas. --- Av familjeskäl och ekonomiska orsaker var Wallengren tvungen att år efter år uppskjuta ett avgörande, en litterär debut, som han hoppats kunna göra redan 1883. Efter publiceringen av 'Johème och idyll' kom det till skarpa kontroverser med familjen."

I ett i SLT 1956 (s 38) publicerat brev till kusinen Büllo, daterat 14/12 1892, skriver Axel om vad fadern sagt:

"---att jag med min bok hade satt en outplånlig skamfläck på familjen och släkten; att han skämdes att visa sig bland folk för mitt författarskaps skull; att allt anständigt folk måste spotta åt mig, att han aldrig hade känt sig så sorgligt berörd o.s.v. I hemmet är min styvmor giftig och led. Jag uthärdar icke längre denna situation. Jag skall nu ut i staden och försöka skaffa så mycket pengar att jag kan resa till Bure i Landskrona ---"

1) Se s 35.

2) Küntzel skriver (1923, s 3) att Axel under den senare uppväxttiden och t.o.m. som student behandlades "som minderårig och fick i faderns närvaro avhålla sig från bruket av alkohol och nikotin".

2 Utseende m. m.

Som student och informator på Näs skrev Axel 12/11 1884 till sin kusin Walde-
mar Bülow (tryckt i SLT 1956, s 21):

"Har du något porträtt att gifva mig? Så skall du få mitt. Jag har nu mitt
hår i halflugg, har gryende, ljusa mustascher, hvar lördag starka tendenser till
mörka polisonger, som dock obarmhertigt afverkas, har blifvit litet fetare,
snobbar så mycket jag kan, har ibland sådana der moderna, uppstående kragar, men
oftast nedliggande. Min insinuerade muggröst (?) är försvunnen, en ädelt manlig
basbaryton har trädtt i dess ställe. Dessutom begagnar jag käpp och skrifer pig-
stil men stil i alla fall. Ej stereotypa, känslolösa bokstäfver som du."

Olof Kinberg lämnar (1943, s 49 f) om Wallengrens "fysiska habitus" följande
upplysningar:

"Han var tämligen lång, mager och hyperplastisk¹, med en kraftigt utvecklad
benstomme. Axlarna var breda och horisontala. Kroppen i övrigt smal. Ansiktet
var högt, övervägande rektangulärt med kraftigt utvecklade benpartier. Under-
käken tämligen grov, med undre tandraden framskjutande framför den övre och
utpräglad galoschhaka."

Paul Rosenius berättar (1909, s 8 f):

"---Han var mån om sitt yttre. --- Wallengren hade en stor och ståtlig figur
och gick rak som ett ljus. --- Den gamla nedärfda kråsnålen af guld med infattad
röd sten gjorde sig fortfarande godt på den moderna långhalsduken. Hörnsnibben
af en kulört näsduk stack upp ur bröstfickan, och där satt ofta en blomma i
uposlaget. Håret som mistat något af den första ungdomens frodiga lockighet,
var väl vårdadt och låg fram som lugg i pannan. Framför öronen gick som en smal
strimma en anläggning till polisonger. Han hade prydliga manschetter och put-
sade gärna och omsorgsfullt sina naglar."

Sölve Ossiannilsson (1950b, s 28):

"Utomhus uppträdde han ytterst omsorgsfullt klädd, skrudade sig i långrock,
cylinderhatt och käpp, och stundom ledde han liksom en del adliga jurister en
liten hund i band."

Olof Kinberg (1943, s 50):

"Hans rörelser var vinkliga och kantiga. Både gestalt och ansikte erinrade
rätt mycket om den typ som man ofta ser hos idrottsmän, skidåkare o. likn. Man
Man skulle också vid flyktigt påseende kunnat ta honom för en idrottsman, fastän
han i själva verket var fullständigt fri från alla idrottsliga intressen och
levnadsvanor."

I en minnesartikel av sign. Cj i SIB:85/1 1965 säger dock konservator Hans
Erlandsson, som "hela sitt liv bott vid Tomegapsgatan" och har barndomsminnen av
Wallengren som student, att denne "brukade gymnastisera i trädgården med till-
hjälp av ett par hantlar".

I de brev av Axels hand som tryckts i SLT (av Ossiannilsson, 1955) framgår
(s 177) att "han besvärades av bölder, dåliga tänder, tidvis långvarig sömnlös-
het och allvarlig kraftnedsättning --- i skolan var han ju också mestadels be-
friad från gymnastik". Ossiannilsson påpekar också, att den tuberkulos, som
vållade hans förtidiga död, var ärftlig och hade härjat i hans egen nära släkt.

1) Att Wallengren skulle varit "hyperplastisk" förnekas av Rosenius (1952, s 72)

3 Boksamlande

En artikel av Ossiannilsson om böcker, som Wallengren haft i sin ägo (1952a, ss 113-116) innehåller uppgifter, av vilka en del helt kort kan återges här. "Redan som elvaåring noterade han i en liten fickbok vilka volymer han lånat bort till kamrater." Där nämns bl. a. en sagosamling och en mytologisk samling. Enligt Paul Rosenius förekom på den unge Axels bokhylla "Rulaman", Coopers "Satanstoe" och Almqvists "Songs" (se s 6). Vidare säger Ossiannilsson:

"Wallengrens bibliotek var helt och hållet en brukssamling. Han skulle använda böckerna till diskussioner, tidningsartiklar, polemik och andra andliga övningar. Han såg inte på böckerna med en samlares ögon. --- Han ägde Herman Bangs 'Haabløse Slaegter', billiga upplagor av Turgenjev på tyska, såsom 'Annuschka' och 'Das adlige Nest', vidare Alphonse Daudet på danska i översättning av Holger Sinding, 'Naar Kunstnere gifter sig' och 'Den udødelige' samt Paul Bourgets 'Le disciple'."

Under utrikesresan 1886-87 skall Axel ha inhandlat Max Kretzer, "Im Sündenbabel", Murger, "Le pays latin", Rabelais, "Gargantua", Hermant, "Les mépris", Molière, "Le malade imaginaire", Guaita, "Oiseaux de passage" och Faramond "Quintessences". Dessutom köpte han "Poèmes, épitres et autres poésies" av Voltaire, tryckt 1781, ur vilken han hämtade citat till både "Bohème och idyll" och "En ensam".

4 Vänner och bekanta

I romanen "De unga gubbarne" av Paul Rosenius (1909) behandlas och nämns många av dem, som syntes inom D.U.G. och Tua-kretsen. Några namn är, förutom Wallengren: Hans Cavallin (1866-1903), sedermera jurist; Axel Danielsson (1863-99, socialdemokrat, tidningsman); Emil Kléen (1868-98, skald, tidningsman); Bengt Lidforss; Lorens Rydner; Karl August Wahlstein. Axels bekantskap med dessa var väl mer eller mindre ytlig i många fall, och vad beträffar Bengt Lidforss övergick den sedermera i ren ovänskap (se Lidforss' åsikt om Wallengrens Tuaskildring, s 33). Förhållandet till skalden och senare tidningsmannen på Kristianstad-Bladet Emil Kléen, kallad "Katten", var däremot mera varaktigt, och Nils Ludvig Olsson har tecknat vänskapen (1936) med återgivande av citat ur deras brevväxling. Kléen, som ursprungligen var från Höör och blev student tre år efter Wallengren, debuterade 1893 med diktsamlingen "Helg och söcken", och (1938, s 79):

"saluterar av Wallengren på ett brevkort:

Store auctor till Helg och Söcken!
Hur mår du i tillvarelsens öken?
Fyller du budet: Eder föröken!
Tager du ärligt morgonkröken?
Är du förlofvad med någon fröken?
Strör du någonsin lax på löken?
Stallas pegasen och smädas öken?
Svara på dessa skaldeförsöken!"

En senare diktsamling av Kléen kommenterade Wallengren: "det är för mycket sommarqväll och snår!" (s 81).

Beträffande Wallengrens bekantskaper i Berlin under sitt sista levnadsår har Paul Rosenius citerat sin kusin, Efraim R. (1952, s 68): "Han förde mig in bland kårstudenter, där tydligen en uppburnen broder i laget. Förde mig till en arbetarekneipe, och jag såg detsamma där." Men han säger också: "I det hela är han väl mycket ensam i livet." Psykiatern Olof Kinberg skriver (1943, s 52) att "Fakiren genom en glasvägg var skild från andra människor. --- Kontakten låg väsentligen på det intellektuella planet" (se vidare rörande W:s psykologi s 71).

5 Kusinen Waldemar Bülow

Bülow var Axels vän och förtrogne sedan barndomsåren, tillhörde samma kretsar som han och utgav 1917 en bok med egen fakir-humor, "Allvarsord" (fastän enligt Olle Holmberg, 1963, s 105, av "torrare, mera mekaniserat slag"). Sölve Ossiannilsson berättar (1955, s 176 f) om kusinerna, att de hade "stora gemensamma publicistiska intressen, som de planerade att odla även som vuxna. I april 1881 förbjöd emellertid Wallengrens far dem att umgås --- Förbudet kringgicks på olika sätt --- Brevet skrevs delvis på ett av pojkarna gemensamt utarbetat chiffersystem, kallat 'Hvita Liljan', som Wallengren fortsatte att använda för förtroliga meddelanden ända fram till sin död 1896 --- Wallengren kunde i längden inte undvara sin kusin." Waldemar och Axel roade sig med en lek, kallad "spindelism", som delvis ger förklaringen till den senare hemlighetsfulla fakir-attityden. "Spindelleken" gick ut på att i debatter "inte ta öppet parti, inte inlåta sig på någon 'disputation med det härskande partiets tjurhuvade legodrängar' men däremot fintligt locka motparten till att 'avslöja hela sin ruttenhet'" (Ossiannilsson, 1965a, s 7). Vidare skrev Ossiannilsson (1955, s 178) om "spindelismen": "Är den konstitutionellt betingad, så får man inte glömma, att den samtidigt är framtvingen som enda utvägen att bevare den svages värdighet inför övermakten. Läser man Fakirens skrifter efter att ha vunnit kännedom om spindelismen, har man ingen svårighet att finna hans egen ståndpunkt: lycklet är framsprunget ut yttre tvång."

En senare historia om Wallengren och Bülow är den om deras rättsliga mellanhavanden, vilka Ossiannilsson sökt klargöra (1944). Affären återspeglas på ett eller möjligen två ställen i "Envar sin egen gentleman": i drömydaren, där en passus lyder "Kusin, att hava affärer med - du faller i rövarehänder", och eventuellt också i ett av salmonibreven, där en "riksdagsmannakandidat" beskylls för mened. Historien om processen har berättats i flera versioner¹, men Ossiannilssons forskningar (bland annat i Lunds rådstuvurätts domboksprotokoll) visar på den samma bakgrunden: i den andra upplagan av "Envar sin egen professor" satte förläggaren Bülow mot författarens uttryckliga förbud in några nya kapitel, som utgör avsnittet "Konsten att leva på landet" med skildringar från Glädjefrid.

1) En stockholmsjournalist, Johan Levart, skrev i sin bok "Genom Europa efter en bulldogg" att Wallengren vägrat återbetala en skuld på 20 kr till Bülow, skrivit ett ovetligt brev till kusinen, försonats med denne och slutligen låtit kusinen betala sina böter. Bülow berättade själv senare en historia med identiskt slut, men angav som anledning till W:s ovetliga brev otillräckligt arvode

Wallengren tog ut stämning på Bülow och vann denna process, men hade dessutom skrivit ett alltför ilsket brev till kusinen, för vilket han dömdes att böta 20 kronor för missfirmelse.

Om försoningen mellan kusinerna berättar Ossiannilsson (1950b, s 30):

"Bülow lär en dag i början av 1895 ha suttit på en restaurang i Stockholm smörjande kråset, då Wallengren inträdde och gick fram till kusinens bord, där han en stund betraktade honom under tystnad. Bülow sade heller ingenting utan åt och drack. Då frågade Wallengren: 'Är det inte herr Bülow?' - Jo, det ville han inte neka till. 'Är det inte stek herr Bülow äter, och dricker inte herr Bülow vin?' - Jo, herr Bülow medgav sanningen även härav. 'Jag skulle också gärna vilja äta stek och dricka vin, men jag har inga pengar', fortsatte då Wallengren --- Inför kusinens vädjan kunde f.d. förläggaren inte sitta kall, han bad Fakiren sitta ner och förplåga sig. Det blev en fullständig försoning."

6 Rosa Jonas

Rosenius skriver (1950, s 72 f):

"Beträffande hans själsyttringar hörde jag aldrig från honom antydningar om romantiskt erotiska äventyr à la Tusen och en natt. Säkerligen hade även han möten med 'Venus vulgivaga' - erotiken tog sig bland 80- och 90-talets akademiska studenter nog ej sällan litet grövre former än nu - men efter min erfarenhet ej i vidsträcktare måtto. Hans erotik levde i stort sett avgjort på ett finare plan och - i hans drömliv."

Vidare säger Rosenius (s 63) att Wallengrens sista år

"hade blivit den fulla blomningen och livsvågens högsta välvning. Han hade förts in i en ordnad och högt uppskattad, allmängagnelig verksamhet, han hade kommit i umgänge, under ömsesidig aktning, med litterära personligheter och nått, som upplevelsernas krona, den ljusa uppfyllelsen av hans långa dröm om Kvinman. Det var Rosa Jonas. Det var ett 'Verhältnis', det var 'den fria kärleken'."

I ett brev till Emil Kléen tidigt på våren 1896 skrev Wallengren:

"Detta brev sänder jag dig, sittande hos en liten svartögd polska, som omfattar en vämjelig fakir med ett intresse, som vore värt ett ädlare föremål. Saken är nu dock en gång så att jag har alla skäl att vara belåten, ty hon är betydligt vackrare än jag."

Av ett par dikter, skrivna under tiden med Rosa, och vilka Rosenius antar syftar på henne, kan här den ena återges:

Allt jag glömt som förr jag gjort:
Nu mitt liv skall börja.
Bakom mig står mörkret stort,
Synderna som sörja.

Hon är balsam för min själ,
när den sorger trycka.
Gud är lycklig och kan väl
unna mig en lycka.

Paul Rosenius berättar vidare att "Rosa Jonas var trofast och pryddes under många år framåt Axel Wallengrens grav med blommor".

7 Historier från studentlivet etc.

Enligt Bülow "blomstrade Wallengren som aldrig förr vid Karnevalerna" (återgivet av Rosenius, 1952, s 52). Olle Holmberg berättar (1963, s 113) att han en gång skall "ha väckt ganska allmän betänksamhet: det var när han lät ett karnevalståg inledas av 'hin ondes mormor'".

Efter ett dryckesslag på Akademiska Föreningen en vårnatt 1889 skall han ha föreslagit - och företagit! - en promenad till Malmö, där man sedan festade på Kramer "med många efterrätter och många likörer" (Rosenius, s 52).

Om omslaget till "Bohème och idyll" berättar Sölve Ossiannilsson följande historia (1952a, s 113 f): Wallengren hade förgäves bett Axel Ebbe, bildhuggaren, att få en reproduktion av "Atlas' dotter" som omslagsbild. Likaså förgäves vände han sig till teckningsläraren på K₂tedralskolan, Axel Lindqvist, med begäran om en vinjett. Som "Ritis" emellertid var "för dyr", fick han rådet att uppsöka dennes son, som mycket riktigt utförde omslaget med buketten och visitkortet. Honoraret, 15 kronor, dröjde dock. Wallengren bjöd en dag tecknaren på "sexa unge på Åge Hans, hotell Norden i Lund --- en plats, där Fakiren enligt obestyrkt sägen brukade vattna träden med punsch", för att betala honoraret samtidigt med notan. "Men när betalningen stundade, fann Fakiren till sin ögonskenliga bestörtning att han inte hade några pengar på sig. Omslagstecknaren måste då göra ett förnuftigt bruk av femton kronor, som han inte fått, och insåg, att detta var det definitiva slutet på omslagshistorien."

"Practical jokes" förekom rikligt bland studenterna i Lund vid denna tid, och några har berättats vidare. Olle Holmberg återger (1963, s 108) några replikskiften från Berlin och Paris, där Wallengren skall ha spelat rollen av "joker"; framför den stora Bismarckstatyn sägs han ha frågat en poliskonstapel: "Ursäkta, kan ni säga mig vem det där är?", och i Frankrike hejatt en droskkusk med orden: "Vous-etes libre?" - "Oui, monsieur!" - "Vive la laberté!" Han lär en gång ha häktat en vilt främmande person och fört honom till polisstationen såsom farlig poliskund, vilket orsakade åtskillig mystifikation, innan det hela klarades upp" (Ossiannilsson, 1950b, s 28). Då han en gång åkte tåg med Bülow och hamnade bland en samling kreaturshandlare, vände han sig till kusinen och låtsades först nu upptäcka honom: "Nej, se Jönsson, fick du också slippa lös? Hur många månader fick du?" Bülow fattade galopoen: "Jag fick bara fyra!" - "Sån tur, jag fick sex!" varpå kupén snabbt tömdes.

Olof Kinberg berättar (1943, s 50) om hur Wallengren visat nykomlingar i Stockholm fel på de offentliga byggnaderna: Nationalmuseum utgav han för posthuset, kungl. slottet påstods vara en kasern o.s.v. Under ett danmarksbesök skall han ha presenterat sig som "roddaren Wickström", en då mycket ansedd idrottsman från Sverige, för att därigenom vinna önskad uppmärksamhet och respekt från en beskäftig köpenhamnares sida.

"Mindre oskyldigt" kallar Ossiannilsson (1950b, s 28) följande practical joke,

som Wallengren berättar om i essän "En studentkarneval" (se s 35): en student, som spruckit i tentamen på själva karnevalsdagen, lät övertala sig att vara söderhavsvilde i karnevalståget. När han senare druckit sig till sömns, leddes han av kamraterna till tåget, lades i en kupé med påskriven lapp: "Kand. Eken. Adr. Oistorps station. Nämndeman Eken" och skickades hem till föräldrarna, som alltså istället för den väntade nyktre filosofie kandidaten fick emotta en kraftigt berusad vilde med nötbruna trikåer och fjädrar i håret.

8 Axel Wallengrens psykologi

De mångfaldiga försöken att mera ingående karakterisera personen Axel Wallengren skall här sammanfattas.

I Svensk Uppslagsbok står (spalt 925 i bd 30) att han i Tua-kretsen "gärna ville gälla som typen för den europeiskt orienterade, livshungrige och svärmodsmärkte sekelslutsesteten". Ossiannilsson har (1956h) citerat skriftställaren Hugo Gyllander (som kände W. från deras gemensamma stockholmsvistelse 1895-96):

"Wallengren var en sällsynt begåvad natur. Hos honom fanns - vad som så ofta saknas även hos s. k. framstående författare - fantasi, en muntert, barnsligt solig fantasi. Men därjämte ägde han även en här i landet än sällsyntare egenkap, spiritualitet, äkta fransk spiritualitet. Fantasien och spiritualiteten smälte ihop med bitterheten till ironien, fakirironien, som hade svårt att se det stora i livet. Så blev hela livet en putslustig dockteater, där var ochen kunde vara lika betydande - lika obetydlig, 'en var sin egen professor'."

Något av de ledsnads känslor som speglades i en del av dikterna i "Bohëna och idyll" (se s 19) får uttryck även i ett brev till vännen Paul Rosenius (avtryckt av denne 1909, s 78), där Wallengren säger om Lund:

"Det är en lömsk ungdomsförförare, den lilla tysta staden med sin stora kyrka. Det finns ingen annan afledare för ungdomsglädjen än två stora kloaker: de smutsiga krogarna och de gamla fnasken. Huru mycket godt och förhoppningsfullt som gått under här, är icke lätt att uträkna. Och så det satans sladdret! Man kan knappt byta byxor utan att det blir föremål för diskussion bland de uttråkade skarorna som promenera på Lundagård och drifva på 'boulevarden'."

Senare i samma bok (s 73 f) beskrivs Wallengren:

"Där låg något af trotsig fångenskap öfver Wallengren. Han höll på att sprängas af sin lystnad efter lifvet, som han ännu icke lyckats få tag om. Men han ämnade få tag om det. Han gick rak i ryggen, nästan alltför oböjligt rak. Det njutningstörstiga draget kring munnen formade sig stundom till något fast afvaktande, ögonen gömdes mera in under brynen, och näsans modellering blef vasare. Då knöt han händerna under rockskörten och gick ensam framåt gången, medan hufvudet gång efter annan gjorde ett ryckande framåt med hakan för att strax skjutas kraftigt tillbaka. Tja, sade han halft för sig själf och med blott half resignation i tonfallet. Tja! Så gick han in till en rabatt och andades länge och djupt i en af de mörkaste rosorna."

Schizofreni?

Alltsedan psykiatern Olof Kinberg (1943) nedtecknade "några erinringar och reflexioner" rörande Axel Wallengrens person, har en del av debatten härom kommit att behandla frågan: var han schizofren? Kinberg ansåg sig kunna finna "karakteristiska schizofrena drag" (s 55) i följande:

"det starka främlingskapet gentemot medmänniskor, ensamhetskänslan och känslan av att vara annorlunda, kylan, den inre splittringen som går ända ned till tankelivets element --- den ringa förmågan att känna sympati och värme för andra",

men påpekade att dessa drag "inte nådde en sådan höjd att de för omgivningen framstod såsom sjukliga". Olle Holmberg har (1963, s 112) dels citerat Kinberg och dels pekat på att psykiatrikern Bror Gadelius i sitt verk "Det mänskliga själslivet (i belysning av sinnessjukläkarens erfarenhet)" (1921-24), i del 2, s 111, i ett kapitel om "Viljelivets regression och splittring m. m.", jämför en daementia praecox-patients "utgjutelser" med en del lustigheter ur den moderna skämtlitteraturen över huvud och särskilt exemplifierar med en

"parodi på 'läroboksexempel' i den kände skämtaren Axel Wallengrens 'Hvar och en sin egen professor': 'Den harmynte vaccinatören finner en spik i den välklädde generalens brunn. De fromma grevarne klappa den skallige fiskarens vrålände lejon. De gräsprängda tvillingarna skänka en luftballong åt den lydige skolgossens förnöjsamma faster.---"

Fredrik Vetterlund talade (1901) om "idéernas anarki" i fakirskämtet. Kinberg ger exempel (1943, s 54):

"På ett ställe talar han om att förlora andedräkten - den dyrbaraste av mina dräkter'. En gång hör han Adrian ur fjärran sjunga 'Näckens ryska' och förklarar utbytet av ordet 'polska' mot 'ryska' med att Polen numera tillhör Ryssland, varför man inte kan tala om 'Näckens polska'."

Även ur den allvarliga prosan, närmare bestämt "En ensam", hämtas ett exempel på vitsande:

"han beskriver en av sladderspegelhyenorna. 'För det mesta har dock modern sin plats där med ett antimakassarbete (eller vad otyget heter) i händerna. Hon tror nog att hon arbetar på sin antibarkass, men då jag ser dit, glör hon alltid intresserat i spegeln. Hon kommer aldrig att få färdig sin antimadrass.' Man har framhållit Fakirens med åren tilltagande benägenhet för ordvitsar. Men ordvitsen syftar till att göra ett lustigt komiskt intryck. Hos Fakiren blir sammanhanget mellan associationernas innehåll emellertid ofta helt avklippt - såsom i de nyss citerade ordramsorna - så att det komiska intrycket uteblir. Kvar står endast känslan av något abnormt. Vad som tilltar med åren är alltså den inre splittringen."

Även Gerhard Bendz har (1965) plockat fram ett liknande exempel, som han kommenterar:

"Associationernas förirringar kan, ofta med vitsens förmedling, bli krumsprång som man endast med viss möda följer: 'Var haren har sin gång, vet ingen; eftersom en gång är ingen gång, måste man antaga, att han går två gånger, vilket blir en vana, och väl vore det om det vore en god vana, ty dåliga vanor fördärva lätt den äldste yngling'o.s.v. Men detta är urspårning. Ofta är hans bisarrerier mindre ansträngda, inte sällan perfekta."

Kinberg talar (1943, s 50 f) om Wallengrens "utpräglade mystifikationstendens" och berättar här några historier som återgivits i avsnitt 7 (s 70) i samband med practical jokes bland studenter. "Han lämnade aldrig några rakt på sak gående upplysningar om sina förehavanden." Så fort han kom nära en telefon, skall han ha "rusat iväg för att telefonera.---det verkade därigenom som om han stod i ständigt förbindelse med en massa människor. Vilka dessa var och arten av dessa förbindelser talade han inte om."

Wallengrens kunskaper i matematik och naturvetenskap kommenteras och sedan även hans psykologiska kännedom (s 51 f): "---hans intellektuella begåvning var mycket ojämn. Hans oförmåga att förstå matematik var legendarisk. Det påstods att t. o. m. quatuor species utgjorde outgrundliga mysterier för honom. En så komplicerad räkneoperation som division skulle ha legat utanför hans räckvidd. --- Hans intresse för naturen var förmodligen rent estetiskt. --- De exakta naturvetenskaperna var en sluten bok för honom. --- när man betraktar det persongalleri han presenterar i sina noveller är det slående hur litet han vet om sina medmänniskor --- bleka skuggfigurer utan profil och med ett diffust och magert innehåll. --- Hans förståelse för andra var huvudsakligen begränsad till deras yttre materiella behov, medan deras sätt att reagera på andra stimuli inte gav något känslor hos honom själv. --- Egentligen fanns det endast en människa som Fakiren intresserade sig för på allvar och det var Axel Wallengren. Hans litterära produktion både som Falstaff Fakir och som Axel Wallengren handlar därför egentligen endast om honom själv."

Rosenius har (1952, s 73 f) bemött en del av dessa "anklagelser":

"Han var ingalunda 'styv' i matematiken, om ock hans främlingskap 'för vanlig division' tillhör legenderna. Med lösning av ekvationer redde han sig skralt. Vi hade också under ett avgörande skolarsskede en mycket olämplig lärare i ämnet."

Övermänniskoattityd?

Kinbergs ord om Wallengrens ensamhet och svårighet att förstå andra får en fortsättning i tal om övermänniskoattityd:

"Hans känslökyla och isolering framkommer kanske allra tydligast i de i hög grad självbiografiska fakirskrifterna. Egocentriciteten och likgiltigheten för andras behov och anspråk är också dominerande i dessa skrifter. Naturligtvis är denna attityd konstnärligt överdriven och fixerad till ett artistiskt maner, men de bland fakirens kamrater som kände honom bättre än jag, ansåg att den själv-ironiska överdriften var mycket mindre än man skulle kunna förmoda."

Som exempel på dessa översittarfasoner ges avsnitt ur Glädjefrid-kapitlen (se s 42 f), där han "hånar och malträter sin förslavade ---'favorittorpare' Adrian"

Vad beträffar Wallengrens påstådda människohat i vardagslivet visar Olle Holmberg (1963, s 108) på en anteckning av Wallengren; denne hade läst en artikel i Le Figaro 1882, "Råd av en elak människa", som gav tips om hur man agerade som "tillfällig människohatare", för att "förgifta lyckan hos den som för ögonblicket kan glädja sig åt större lycka och framgång än man själv". Axel Wallengren har bifogat en anteckning (på franska): "Jag accepterar idén". Olle Holmberg jämför "människohatarens lilla lek" med de "practical jokes" för vilka tidigare redogjorts (s 70), och han skriver även (s 110 f):

"Att påstå att han själv hade uppnått den sublimes okänsligheten hos sin skämtfigur vore säkerligen fel, men också han hade stunder då han på intet sätt kände sig som människovän. 'Man känner en tidigt uppstigen trädgårdsmästares hela mordmani då man ser dessa frodiga, bredbladiga kálhuvuden samlade kring table d'hoten', skrev han som student till vännen Paul Rosenius, från ett pensionat i Lysekil där han hade tagit in och etablerat sig i en tillfällig människohatares situation."

Rosenius har (1952, s 68 f) anfört "vittnesbörd om en mera vidfamnande medkänsla med medvandrarerna på livets vägar" (en strof ur inledningsdikten "Vårvision" i "Bohème och idyll"), dessutom dagbokscitat samt dikterna "Ord som förklingat..." och "Jag har köpt nürnbergskt leksakskram" (s 23 f) som bevis på hos Wallengren "förmågan av en ärlig självbetraktelse och bekännande av sina brister". Fredrik Vetterlund skrev (1901): "Med all sin självreflektion var Wallengren en ganska utåtvänd natur."

Kluvenhet?

De två kontrasterande sidor man kan iaktta i Axel Wallengrens produktion hade förmodligen motsvarighet i hans personliga jag. Vännen Hugo Gyllander (se s 71) citeras av Simon Bengtsson (1943, s 4):

"Hos Wallengren bodde en verklig diktarsjäl, och ej var det själens fel att den ej fick utveckla sig som den bort och kunnat. Ringa uppmuntran, ogynnsamma förhållanden tålde den ej vid. Den var ej av det armbågsstarka slaget, som förstår att knuffa sig fram, det var en vek och drömmande själ. Och när den såg, att den ej mäktade reda sig, då lämnade den plats åt sin broder, det smidigt starka, ogenerade fakirlymnet. Och det kunde slå sig bana i världen."

Paul Rosenius säger (1952, s 70) ungefär det samma, med tilläggen att "i arv hade han i hög grad humor och ett starkt utvecklat sinne för det komiska", att "hans poetsska känsloliv och hans kärlek till det sköna och stämningsfulla i dikt och natur" var det djupast liggande, samt att det som kom hans skämtlynne att omgestaltas till "galghumor" var "hans överliggaretid i Lund, då man påbördat honom studier, för vilka han helt saknade läggning och lust". Sölve Ossiannilsson anmärker (1955, s 179): "Lösningen på sitt livsproblem fann Wallengren väl före sin död i det fria journalistlivet i Berlin." Ossiannilsson har här också sagt att problemet påminde "om Hamlets, problemet om hur en fysiskt, ekonomiskt, socialt svag och bunden skall kunna stå emot och avlägsna ett övermäktigt yttre tryck och fullgöra, vad han känner vara sin rätta bestämmelse."

Olof Kinberg anmärker (1943, s 54) att "kluvenhet är --- ett motiv som mycket sysselsatt honom", förutom i novellen "Mannen med två huvuden" även på följande sätt:

"I skissen 'Hinsides' skildrar han ett kluvenhetstillstånd hos en man som lider av ett asteniskt-alkoholiskt förvirringstillstånd. Han markerar ju också sin egen kluvenhet genom att skriva under både sitt eget namn och fakirpseudonymen."

Sölve Ossiannilsson anser dock (1955, s 178) att det

"bör understrykas, att Wallengrens självbekännelser inte kan ge något stöd för åsikten, att hans eget livsproblem skulle återspeglas i hans skildringar av dubbelbottnade människor. Man har här alltför lättvindigt blandat samman fiktionskaraktärerna med Wallengrens egen karaktär."

Enligt Nils Beyer (1968, s 67) betecknade Wallengren den unge Lidforss som kluven.

Olle Holmberg visar (1963, s 109) på ett par fall av "överensstämmelser" mellan Wallengrens seriösa och komiska produktion; flera dikter i "Bohème och idyll" har sagts vara inspirerade av Heines "Es war ein alter König" (se s 23), och just denna dikt har Wallengren parodierat i karnevalspublicationen Jätten Finn, Lunds stifts skämttidning. Dessutom finns i både "En ensam" och "Envar sin egen professor" varandra liknande historier om en man som skjuter fåglarna på en julkärve (den senare av dessa - se s 42 - var bland dem, som enligt Kinberg - och Rosenius - kunde tas som exempel på övermänniskoattityd och känslökyla).

Enligt Sölve Ossiannilsson ger inte de brev av Wallengrens hand, vilka han publicerat (1955, s 178) något stöd för uppfattningen, att denne ägt "karakteristiska schizofrena drag".

Tage Nilsson visar emellertid (1979, s 7) på seriösa brev, där Wallengren helt plötsligt slår om tonen till en fakiriskt raljerande jargong, till skillnad från prosan och poesien, där genomgående endast det allvarliga av hans två huvuden kan märkas. För vännen och diktarkollegan Emil Kléen berättade han sålunda:

"Arbetet går bra. Häromdagen nedskrev jag en mycket skön tanke, men igår fann jag, att jag förut läst den hos Goethe, varför jag hatar denne tysk."

Ett brev till en förläggare innehåller följande plötsliga omsvängning:

"I morgon kl. 12 m. är jag absolut pank och förutser med en viss misstänksamhet fröjden av att sitta och dikta på gatan."

Följande märkliga avslutningsfraser påminner om hans läroboksparodier:

"Gud är god. En ko åt hö. Lef väl etc."

Både Simon Bengtsson (1943, s 3 f) och Paul Rosenius (1952, s 72) samt Olle Holmberg (1963, s 112) vill poängtera "dubbelheten och spänningen mellan de ytligt sett kontrasterande sidorna hos denna svåråtkomliga författarenatur" (Bengtsson) och "att under hela det skede av Wallengrens offentliggjorda författarskap, i vilket det fakiriska ingick, detta senare ständigt omväxlade med det allvarliga och finkänsligt poetiska. Wallengren var icke fången i det förstnämnda, han behärskade det helt" (Rosenius). Bengtsson anmärker också i detta sammanhang: "Man bör nog rätteligen låta honom få behålla sin egen omsorgsfullt valda dubbelsignatur i stället för den vanligare men inexaktare förkortningen Fakiren".

Religiositet?

Küntzel påpekar (1923, s 25) att det enda ställe, där Wallengren "använder religiösa termer i till synes positiv bemärkelse" är dikten nr 5 i "Idyll" (se s 23). Ingen annanstans där religiösa begrepp skymtar fram i hans verk - flera ställen har citerats, varav de flesta i poesi-avsnittet - kan man enligt Küntzel påstå "att någon ens opersonlig religiös längtan tar sig uttryck" (s 25). Kritik mot kristendomens orimliga krav på mänskligheten kan man möjligen finna i prosastycket "Kristus i byn" (se s 35).

Sölve Ossiannilsson berättar (1965a, s 6) att Axels morfar, prost i Västra Ljungby, var en sträng och gammaldags kristen, medan morbrodern Janne, prost i Farhult, hos vilken Axel ofta vistades, var mycket tolerant. "Han lär ha brukat säga till sin systerson: 'Ja du! Du får tro vad du vill!'"

Slutligen kan i detta sammanhang citeras några rader ur ett brev som den 18-årige Axel skrev till kusinen Waldemar Bülow 15/7 1883 (publicerat av Ossiannilsson 1955, s 183):

"I dag var det Söndag, och följaktligen voro alla i kyrkan - utom jag - som... hm - försof mig. Intressant, men löjligt o. ledsamt, är att se med hvilken ifver de drifva på barn, äfven på 3-års ålder, att gå i kyrkan! Knappt nog förstå de hvad andra människor säga o. ännu mindre hvad presten pratar. Men - världens folk gå nu en gång i en sådan rigtning fastän man börjat att förnuftigt nog väcka deras uppmärksamhet på andra, bättre vägar."

Politiskt engagemang?

Författarkollegan John Wigforss skrev i Lunda-kapitlet i "Då vi lågo i Lund" (citerat av Olle Holmberg, 1963, s 118) att hans vän Axel Wallengren tyvärr aldrig

blev helt fri från "materialismens mara", detta p.g.a. allt för "djupa intryck av Georg Brandes".

Olof Kinberg påstår (1943, s 53) att fakirstycket om behandlingen av favorit-torparen Adrian på Glädjefrid säkert inte är någon "social satir på arbetsköparens exploatering av arbetaren". Olle Holmberg tänker sig dock detta som ett alternativ (1963, s 106), men frågar sig också, om det är "den hemliga drömmen hos en vigilerande student, som hade hundra hänsyn att ta, om hur skönt det skulle kunna vara att leva hänsynslöst?" Kinberg ger (1943, s 53) en liknande förklaring till fakirens egoistiska handlande:

"När andra människor befinner sig i trångmål och svårigheter, tröstar fakiren dem med att själv förtära god mat eller dryck. --- Den stora plats han ger åt de fysiska behovens tillfredsställande sammanhänger väl också med att han har ständiga penningssvårigheter som gör livets nödtorft till ett allvarligt problem för honom."

Holmberg fortsätter (1963, s 106 f):

"Det är sant att Axel Wallengren i nittiotalets mening var vänsterman, radikal, och fast han kanske framför allt intresserade sig för de delar av partiprogrammen som handlade om olika möjligheter till en viss kulturell eller personlig frigörelse, så hittar man i hans skrifter också uttryck för tidens stora idealitet: den sociala medkänslan. --- då han några år senare kom som tidningskorrespondent till Berlin gjorde han vederbörligen sin plikt i de radikala ideernas tjänst."

9 Slutord

Det står väl klart, att Axel Wallengren numera är känd i vidare kretsar enbart för sitt humoristiska författarskap, och att det är i egenskap av studentskämtare vid lundakarnevalerna och som Falstaff, fakir, som han har fått efterföljare - särskilt Povel Ramel, Hasse Alfredson, Tage Danielsson, Pekka Langer, Red Top och Lasse O'Månsson brukar nämnas i sammanhanget (Sven Christer Swahn nämner - 1972, s 105 - även författarna Frank Heller och Ola Hansson, med rötter i Lund, samt Fritiof Nilsson Piraten, vars stil åtminstone lärt en del av "Ett svårskött pastorat").

Björn Nihlén har skrivit (1971) att

"det är som om hans böcker bara vunnit på att lagras, som ett riktigt vin; åren har tillfört dem en extra krydda (den kurala stilen t. ex. förefaller nog i dag mera parodisk än vad som en gång var avsett; det normala skrivsättet var mera snirklat och konstlat då, något som inneburit dödsstöten för Wallengrens seriösa skriftställer, men alltså kommit Fakiren till godo)".

Även om både poesin och den seriösa prosan således fallit i glömska, har de, som i föregående kapitel anmärkts, en viktig funktion att fylla, när det gäller att bedöma författaren Axel Wallengren som helhet, och det är därför som jag har valt att ägna dem så pass stor uppmärksamhet här.

